

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Disertační práce

**Oligarchizace, personalizace a prezidencializace
v soudobých demokraciích.
Kritická reflexe konceptů a analýza českého případu**

Petr Jurek

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Disertační práce

**Oligarchizace, personalizace a prezidencializace
v soudobých demokraciích.
Kritická reflexe konceptů a analýza českého případu**

Petr Jurek

Školitel:

Doc. PhDr. Ladislav Cabada, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeská univerzita v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Petr Jurek

Dovoluji si touto cestou poděkovat svému školiteli panu docentu Ladislavu Cabadovi za jeho rady, komentáře a pomoc, které mne v průběhu celého doktorského studia provázely.

Obsah

1. Úvod	10
1.1. Východiska a cíle práce	14
1.2. Výzkumná strategie a využití metody	15
1.3. Struktura textu	18
1.4. Stav bádání v předmětných oblastech výzkumu	20
2. Personalizace a prezidencializace politiky – reflexe konceptů s ohledem na jejich explorační a explanační potenciál v postkomunistickém prostředí	23
2.1. Personalizace politiky jako dobově zakotvený trend	24
2.2. Kauzalita v personalizačních teoriích	27
2.3. Obecné metodologické limity výzkumu personalizace	31
2.4. Členění personalizačních teorií	32
2.4.1. <i>Média a personalizace politiky</i>	37
2.4.2. <i>Efekt lídra ve volbách</i>	42
2.4.3. <i>Personalizace volebního systému a role kandidátů ve volbách</i>	45
2.5. Prezidencializace politických systémů	50
2.5.1. <i>Prezidencializace exekutivy podle Anthonyho Mughana</i>	52
2.5.2. <i>Prezidencializace politických systémů Thomase Poguntkeho a Paula Webba</i>	58
2.5.3. <i>Kritická diskuse o prezidencializaci politických systémů</i>	63
2.5.1. <i>Prezidencializace politických stran – prezidencializované vs. parlamentarizované strany</i>	67
2.6. Politické stranictví jako Achillova pata konceptů personalizace a prezidencializace	72
2.6.1. <i>Politické strany jako přirozeně oligarchizované jednotky</i>	73
2.6.2. <i>Modely politického stranictví jako nástroj k aktualizaci konceptu oligarchizace politických stran</i>	76
2.6.3. <i>Typologie politických stran podle pozice stranického lídra</i>	79
2.7. Možnosti a limity výzkumu personalizace politiky v prostředí postkomunistického politického systému	84
2.7.1. <i>Interpretativní a explanační výzkum personalizace v postkomunistickém prostředí</i> 85	
2.7.2. <i>Institucionalizace postkomunistických ústavně-politických a stranických systémů</i> .. 88	
3. Analýza personalizace v prostředí postkomunistického politického systému – případ České republiky	91
3.1. Politické stranictví v České republice	91
3.1.1. <i>Strukturální nestabilita českého stranického systému</i>	92
3.1.2. <i>Fragmentace českého stranického systému</i>	95
3.1.3. <i>Zařazení politických stran do navrženého typologického schématu</i>	98
3.1.4. <i>Role lídrů v komunikaci politických stran s veřejností a médii</i>	100
3.2. Straniční lidé v médiích	108
3.2.1. <i>Data a způsob jejich zpracování</i>	109
3.2.2. <i>Mediální expozice stranických lídrů napříč českými médii</i>	111

3.2.3.	<i>Personalizační trend v médiích.....</i>	<i>116</i>
3.2.4.	<i>Expozice lídrů napříč typy politických stran</i>	<i>118</i>
3.2.5.	<i>Vývoj mediální expozice v rovině jednotlivých stran.....</i>	<i>120</i>
3.2.6.	<i>Shrnutí</i>	<i>128</i>
3.3.	<i>Straničtí lidé ve volbách.....</i>	<i>129</i>
3.3.1.	<i>Data a způsob jejich zpracování.....</i>	<i>131</i>
3.3.2.	<i>Posilování vlivu lídrů na voličské rozhodování jako trend?.....</i>	<i>132</i>
3.3.3.	<i>Vliv lídrů na voličské rozhodování u jednotlivých stran.....</i>	<i>136</i>
3.3.4.	<i>Shrnutí</i>	<i>140</i>
3.4.	<i>Personalizace volebního systému a vliv osobností kandidátů ve volbách.....</i>	<i>141</i>
3.4.1.	<i>Obecná charakteristika sledovaných volebních systémů.....</i>	<i>141</i>
3.4.2.	<i>Volební systém pro volbu ČNR v letech 1990 a 1992.....</i>	<i>144</i>
3.4.3.	<i>Volební systém a preferenční hlasování ve sněmovních volbách v letech 1996 a 1998</i>	<i>145</i>
3.4.4.	<i>Volební systém a preferenční hlasování ve sněmovních volbách v letech 2002 a 2006.....</i>	<i>146</i>
3.4.5.	<i>Volební systém a preferenční hlasování ve sněmovních volbách v letech 2010 a 2013</i>	<i>149</i>
3.4.6.	<i>Shrnutí</i>	<i>150</i>
3.5.	<i>Personalizace české exekutivy.....</i>	<i>152</i>
3.5.1.	<i>Postavení premiérů v rámci politického systému a v rámci vlád.....</i>	<i>152</i>
3.5.2.	<i>Premiéři v médiích.....</i>	<i>156</i>
3.5.3.	<i>Prezident jako element personalizující českou politiku?</i>	<i>157</i>
3.5.4.	<i>Shrnutí</i>	<i>160</i>
4.	Závěr	161
	Bibliografie.....	167
	Summary	179
	Příloha č. 1: Profily lídrů politických stran v České republice.....	182
	Příloha č. 2: Formát vyhledávacích dotazů použitých při analýze mediální expozice stranických lídrů, předsedů vlád a prezidentů v databázi Anopress.....	185
	Příloha č. 3: Grafy znázorňující hodnocení stranických lídrů ve srovnání s hodnocením politických stran	189
	Příloha č. 4: Kontingenční tabulky znázorňující korelaci mezi hodnocením politické strany a hodnocením stranického lídra	194
	Příloha č. 5: Grafy znázorňující vývoj mediální expozice lídrů a politických stran ve sledovaném období	200

Seznam grafů, tabulek a schémat

Grafy¹

Graf 1: Celková a vněšystemová volatilita v rámci českého stranického systému v období 1990–2013).	95
Graf 2: Hodnoty efektivního počtu volebních stran (EPVS) a efektivního počtu parlamentních stran (EPPS).....	97
Graf 3: Počet tiskových zpráv strany v období od 7. srpna 2013 do 7. dubna 2014 a počet výskytů jména předsedy a místopředsedy strany v jejich textu	104
Graf 4: Celkový počet výskytů jména úřadujícího předsedy strany publikovaných na internetových stránkách jednotlivých stran v období od začátku srpna 2013 do konce března 2014.....	105
Graf 5: Počet výskytů jména úřadujícího předsedy v obsahu publikovaném na internetových stránkách jednotlivých politických stran v období od začátku srpna 2013 do konce března 2014.....	106
Graf 6: Průměrná měsíční expozice stranických lídrů ve vybraných médiích v celém sledovaném období ..	112
Graf 7: Průměrná mediální expozice lídrů politických stran v ČT1, ČT24 a na TV Nova za období od června 2013 do března 2014	114
Graf 8: Podíl mediální expozice stranických lídrů a politických stran ve vysílání ČT1 a TV Nova v období od června 2013 do března 2014	115
Graf 9: Vývoj měsíční mediální expozice stranických lídrů ČSSD a ANO ve vysílání ČT1 a Nova v období od června 2013 do března 2014.	116
Graf 10: Průměrná měsíční expozice lídrů a stran ve vybraných médiích (Hospodářské noviny, Právo, Radiožurnál, ČT1) v celém sledovaném období.....	119
Graf 11: Průměrná měsíční expozice předsedů ČSSD ve vybraných médiích v celém sledovaném období.....	121
Graf 12: Průměrná měsíční expozice předsedů ODS ve vybraných médiích v celém sledovaném období	122
Graf 13: Průměrná měsíční expozice předsedů KSČM ve vybraných médiích v celém sledovaném období.....	123
Graf 14: Průměrná měsíční expozice předsedů KDU-ČSL ve vybraných médiích v celém sledovaném období.....	124
Graf 15: Průměrná měsíční expozice TOP09 a jejího předsedy ve vybraných médiích za dobu existence strany	125
Graf 16: Průměrná měsíční expozice předsedy hnutí ANO a jeho předsedy ve vybraných médiích za dobu existence hnutí	126
Graf 17: Průměrná měsíční expozice předsedy ÚPD a jeho předsedy ve vybraných médiích za dobu existence hnutí	126
Graf 18: Průměrná měsíční expozice VV, jejich předsedů (a Víta Bárty coby neformálního lídra během funkčního období Radka Johna) ve vybraných médiích za období od května 2010 do srpna 2013	127

¹ Tento seznam obsahuje pouze grafy umístěné přímo v textu a v příloze č. 3. Část grafů je umístěna v příloze č. 5, vzhledem k nestandardnímu formátu grafů (a papíru, na němž jsou vytištěny) je seznam těchto grafů uveden na první straně přílohy č. 5.

Graf 19: Průměrná měsíční expozice SZ a jejích předsedů ve vybraných médiích od března 2006 do května 2010	128
Graf 20: Vážený průměr hodnocení lídrů vybraných politických stran v rámci šetření po volbách v letech 1996, 2006 a 2010	134
Graf 21: Vážený průměr hodnocení vybraných politických stran v rámci šetření po volbách v letech 1996, 2006 a 2010	134
Graf 22: Vážený průměr hodnocení lídrů vybraných politických stran voliči těchto stran ve volbách v letech 1996, 2006 a 2010	135
Graf 23: Hodnocení lídrů a politických stran na stupnici 1–11 v rámci povolebního šetření po volbách 1996	137
Graf 24: Hodnocení lídrů a politických stran na stupnici 1–11 v rámci povolebního šetření po volbách 2006	138
Graf 25: Hodnocení lídrů a politických stran na stupnici 1–11 v rámci povolebního šetření po volbách 2010	140
Graf 26: Průměrná měsíční mediální expozice českých ministerských předsedů ve sledovaném období ..	157
Graf 27: Průměrná měsíční mediální expozice českých prezidentů během jejich funkčních období od ledna 1996 do března 2014	160
Graf 28: Hodnocení stranického lídra na škále 1–11 respondenty, kteří hlasovali pro stranu, v rámci povolebního šetření v roce 1996	192
Graf 29: Hodnocení stranického lídra a politické strany na škále 1–11 respondenty, kteří dali dané straně hlas, v rámci povolebního šetření v roce 2006	192
Graf 30: Hodnocení stranického lídra a politické strany na škále 1–11 respondenty, kteří dali dané straně hlas, v rámci povolebního šetření v roce 2010	193

Tabulky

Tabulka 1: Celková, vněšsystemová a vnitrosystemová volatilita v rámci českého stranického systému v období 1990–2013	94
Tabulka 2: Počet parlamentních stran a efektivní počet volebních a parlamentních stran v českém stranickém systému	96
Tabulka 3: Průměrný počet výskytů jména a fotografie předsedy strany na úvodní straně (<i>homepage</i>) webu politické strany	107
Tabulka 4: Přehled proměnných relevantních z hlediska míry personalizace ve volebních systémech používaných pro volbu Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR a České národní rady v období 1990–2010	151
Tabulka 5: Délka fungování, typ a důvody zániku českých vlád v období 1990–2014	153
Tabulka 6: Zastoupení politických stran ve vládách a vládních stran v Poslanecké sněmovně	154

Schémata

Schéma 1: Souhrnné kauzální schéma personalizace politiky	29
Schéma 2: Kauzální vazby v rámci Mughanova konceptu prezidencializace.....	57
Schéma 3: Kauzální schéma Michelsova železného zákona oligarchie.....	75
Schéma 4: Dvouosové vyjádření typologie politických stran podle potenciálu pro personalizaci lídra	82
Schéma 5: Kauzální schéma personalizace syntetizující proměnné z dosavadních výzkumů.....	86
Schéma 6: Umístění stran zahrnutých do analýzy v rámci navrženého typologického schématu	100

1. Úvod

Politika je dynamický fenomén. Toto tvrzení lze vztáhnout na tři roviny, v jejichž rámci lze o politice uvažovat. Nezpochybnitelně proměnlivý charakter má každodenní proud politických událostí v rámci politického systému, jehož podstatou je střetávání kolektivních a individuálních aktérů hájících nesouladné zájmy. Oproti tomu o poznání nižší míra dynamiky se projevuje v institucionálním rámci politiky. Základní „pravidla demokratické hry“ většinou vykazují značnou trvanlivost a odolnost vůči změnám, často bývá tento rys označován dokonce za jeden z ukazatelů konsolidace a stability demokratického politického systému. Nicméně i ústavní rámec bývá čas od času upravován – buď v důsledku společenské poptávky, nebo v návaznosti na zájmy politických aktérů.

Třetí rovina, v jejímž rámci lze diskutovat o proměnlivosti politiky, je z hlediska této práce klíčová. Jedná se o proměnu charakteru politiky v dlouhodobé a neformální perspektivě. Nelze pochybovat o tom, že soudobá politická sféra v západoevropských demokraciích se v mnoha ohledech odlišuje od politické sféry existující v polovině 20. století a ještě mnohem méně společného má s fungováním a organizací politického života v časech zrodu moderní politiky ve druhé polovině 19. století. Nejde přitom jen o změny v dobovém obsahu politiky, resp. v tématech, kterým se politická scéna věnuje. Odlišnosti rovněž nevyplývají pouze z úprav ústavního rámce politiky. Podstatou těchto změn jsou posuny v charakteru vztahů mezi společností a politikou. Mění se chápání role politiky ve společnosti a struktura společenských očekávání ve vztahu k politické scéně.

Ve veřejném diskurzu se v posledních dekadách objevila v souvislosti s proměnou charakteru politiky řada tezí, například o konci ideologie, individualizaci politiky, znechucení politikou, éře mediální demokracie, modernizaci demokracie, trivializaci politiky apod. Vůči těmto náladám a náhledům nezůstává lhostejná ani politická věda. Snaha porozumět podstatě dobových trendů a vysvětlit jejich příčiny představuje pro politology velkou výzvu. Mezi produkty jejich snahy se řadí i koncepty personalizace politiky a

prezidencializace politických systémů. Předmětem zájmu obou konceptů je měnící se význam politických aktérů kolektivního a individuálního typu, konkrétně narůstající vliv aktérů individuálního typu na úkor aktérů kolektivních.² Koncepty personalizace a prezidencializace jsou vedeny snahou vědecky reflektovat fenomén, kterého si všímají řadoví občané, média i veřejní činitelé napříč demokratickými systémy. Podstatou tohoto fenoménu je zvýšený důraz na individualitu politiků, jejich vlastnosti a schopnosti. Část badatelů dovozuje, že spolu s tímto zvýšeným důrazem jde ruku v ruce narůstající vliv politických lídrů v každodenním politickém životě.

Z uvedeného vyplývá, že personalizace i prezidencializace jsou časoprostorově zakotvené koncepty – reflektují realitu v tzv. západních demokraciích ve druhé polovině 20. století. Oproti tomu třetí z konceptů zmíněných v názvu práce, tedy oligarchizace, předestírá určitou nadčasovou logiku fungování politických organizací. V tomto ohledu představuje tzv. železný zákon oligarchie, původně zformulovaný Robertem Michelsem ve druhém desetiletí 20. století, badatelský příspěvek zdůrazňující význam politických organizací, v nichž jsou individuální političtí aktéři zakotveni. Michels poukazuje na sepjatost individuálních aktérů (politických předáků či lídrů) s kolektivními aktéry (politickými stranami), jeho teze v tomto ohledu představují jakousi konzervativní protiváhu konceptů personalizace a prezidencializace.³

Nesdílíme přesvědčení, že při personalizaci politiky stojí individuální a kolektivní aktéři proti sobě. Zakotvenost politiků v politických stranách je podstatným rysem soudobých parlamentních demokracií. Východiskem našeho chápání personalizace politiky je předpoklad, že základním aktérem organizujícím politiku v parlamentním režimu jsou politické strany. Nutnou základnou vlivu a moci politických lídrů či řadových politiků v parlamentním režimu jsou politické strany. Strany představují základní opěrný bod, od něhož politici odvozují své postavení. Stručně řečeno, při úvahách o personalizaci

² Podrobně je podstata předmětných konceptů diskutována v kapitolách 2.1.až 2.5.

³ Tato teze je podrobně vysvětlena v kapitole 2.6.1.

politiky či prezidencializaci politických systémů bychom neměli politické stranictví opomíjet ani ho vnímat jako jakéhosi „soupeře“ individuality v politice.

Na tomto místě je vhodné učinit poznámku k používání pojmů. Koncepty personalizace se, jak bylo uvedeno výše, zabývají významem a vlivem kolektivních a individuálních aktérů v politice a proměnou tohoto vlivu a významu v čase. Pod pojmem kolektivní aktér se podle většiny konceptů rozumí politická strana či jinak nazvaný subjekt zúčastňující se voleb. V případě České republiky jsou takovým jinak pojmenovaným subjektem politická hnutí. Z hlediska analýzy personalizace je tento terminologický rozdíl irelevantní,⁴ proto pod obecný pojem politické strany zahrnujeme i subjekty používající ve svém názvu jiná označení.

Kategorii individuálních politických aktérů tvoří jednotlivci v různých politických rolích. Pojem individuální aktér má zastřešující charakter. Personalizační koncepty obvykle nepracují s takto vágně vymezeným objektem výzkumu, ale zaměřují se jen na určitou podmnožinu politiků, vymezenou určitým společným znakem. Nejčastěji analyzovanými podmnožinami jsou političtí lídři coby osoby stojící v čele určité politické instituce (straničtí lídři⁵, ministerští předsedové). Dále připadá v úvahu zaměření např. na osoby kandidující ve volbách či stranické funkcionáře.⁶

V rámci úvah o politickém vůdcovství ve vztahu k politickému stranictví stavíme v souladu s výše zmíněným Michelsovým pojetím na předpokladu oligarchického charakteru politického stranictví. Jinými slovy, v politických stranách se přirozeně utváří určitá hierarchie a vzniká politické vůdcovství v čele

⁴ O jeho možném významu se zmíníme ve druhé části práce.

⁵ Ve většině případů používáme pojem stranický lídr synonymicky k pojmu předseda strany. V určitých konkrétních situacích (zejména v rámci volebních kampaní) se může stát, že osoba stranického lídra a předsedy strany není totožná. K tomu dochází např. v situaci, kdy do parlamentních voleb vede stranu coby klíčová osobnost (a většinou také kandidát na post ministerského předsedy) osoba, která není předsedou strany (např. kvůli tomu, že předseda strany odstoupil a nový ještě nebyl řádně zvolen). Takové situace jsou v rámci analýzy personalizace české politiky reflektovány a na příslušných místech se o nich zmiňujeme.

⁶ Podrobněji je o typech individuálních politických aktérů, kteří jsou předmětem analýz, pojednáno v kapitole 2.4.

se stranickým lídrem. Tento předpoklad by mohl vést k přesvědčení, že politické strany (podléhající „oligarchizačnímu“ vývoji) se od sebe s ohledem na pozici lídrů nijak neliší. Je však třeba vzít v úvahu několik faktorů, které mohou na vnitřní uspořádání politických stran a tudíž i pozici lídrů v jejich rámci působit. Tyto faktory se týkají institucionálního prostředí, v němž se strany pohybují, případně vyplývají z politického prostředí a interakcí s ostatními stranami. Dalším typem těchto faktorů jsou specifika vnitřního uspořádání a fungování politických stran. Můžeme tedy hovořit o jakýchsi vnějších a vnitřních faktorech ovlivňujících potenciál pro autonomní působení stranického lídra v politickém systému.

Lze očekávat, že pozice a role lídrů politických stran v politickém systému není vždy stejná a liší se s ohledem na zmíněné vnitřní a vnější faktory. Politické stranictví je tedy v kontextu personalizačních a prezidencializačních konceptů podstatnou moderující proměnnou, která může personalizační efekty akcelerovat nebo naopak zmírňovat, případně je dokonce eliminovat. Většina dosavadních pokusů o konceptualizaci personalizace politiky staví na pojetí kolektivních aktérů jako *like-units*. To umožňuje formulovat závěry na úrovni politického systému. Dle našeho mínění tento přístup může za určitých okolností zkreslovat realitu, kdy se od sebe jednotlivé stranické organizace výrazně odlišují. Lze předpokládat, že pozice a vliv stranických lídrů budou tyto odlišnosti odrážet.

V teoretické rovině je tato práce zaměřena na reflexi konceptů personalizace a prezidencializace zabývajících se parlamentními a v menší míře poloprezidentskými režimy. Pohybujeme se přitom ve sféře demokratických politických systémů.⁷ Podstatným pojmem v níže prezentovaném záměru práce je sousloví postkomunistická politika. Užitím tohoto pojmu neodkazujeme k žádnému specifickému konceptu, jedná se pouze o jakousi pojmovou zkratku vztahující se ke specifickému politickému vývoji a prostředí v zemích střední a

⁷ Demokracii pro potřeby této práce chápeme v procedurálním smyslu, tedy jako formu vládnutí založenou na pluralismu a otevřené soutěži o politickou moc odehrávající se zejména prostřednictvím voleb (srov. Sartori 1993: 259–279).

východní Evropy, které před zhruba čtvrtstoletím prošly demokratickou tranzicí a spadají tak do skupiny tzv. nových demokracií.

1.1. Východiska a cíle práce

Jak bylo částečně naznačeno výše, ve vztahu ke konceptům personalizace politiky a prezidencializace politických systémů vychází tato práce ze tří základních předpokladů:

Koncepty personalizace politiky opomíjejí rovinu politického stranictví a při empirickém ověřování koncipovaných procesů se pohybují na úrovni politického systému. To může snižovat míru spolehlivosti vyvozených závěrů.

Koncept prezidencializace v podání Thomase Poguntkeho a Paula Webba je postaven na chybném konceptuálním i pojmovém základě a není tudíž využitelný jako základ empirické analýzy.

Koncepty personalizace politiky – vytvořené na základě empirické analýzy tzv. západních demokracií – lze využít jako konceptuální východisko pro analýzu předmětných vývojových trendů v prostředí postkomunistických politických systémů.

Relevance těchto předpokladů bude ověřována prostřednictvím analýzy konceptů personalizace politiky a prezidencializace politických systémů. V souvislosti s tím je třeba zodpovědět sérii následujících otázek: Jakým způsobem koncepty personalizace politiky zohledňují rovinu politického stranictví? Je v jejich rámci reflektován často různorodý charakter politických stran a rozdílné pozice stran ve stranickém systému? S jakým referenčním rámcem pracují Poguntke a Webb, když hovoří o posunu k prezidencializovanému fungování politických systémů? Je myslitelné, aby se procesy a trendy vymezené v předmětných konceptech vyskytovaly i v prostředí postkomunistických politických systémů? Pokud ano, jaké lze předpokládat kauzální schéma těchto procesů?

Cílem práce v teoretické rovině je tedy ověřit platnost výše uvedených předpokladů a v návaznosti na to upravit a doplnit konceptuální základ personalizace politiky. V empirické rovině je cílem práce s využitím navrženého

teoretického rámce interpretovat roli individuálních politických aktérů v různých rovinách českého politického systému. Případová studie personalizačních trendů v české politice je zaměřena na hledání odpovědí na tyto otázky:

Dochází k personalizaci politiky v podmínkách českého politického systému? Lze vysledovat trend rostoucí mediální expozice lídrů ve volbách, zvyšující se vliv lídrů na rozhodování voličů, silící roli osobností kandidátů ve volbách či nárůst vlivu individuálních politických aktérů v rámci exekutivy?

Liší se pozice a role stranických lídrů v závislosti na postavení strany ve stranickém systému či vnitřním uspořádání strany? Lze pozorovat rozdílné trendy a dynamiku předmětných procesů u lídrů z různých typů politických stran?

Tato studie nesměruje v empirické rovině k vysvětlení (explanaci), tj. prokázání kauzálních mechanismů předmětných procesů. Naším záměrem je upozornit na slabiny teoretického rámce v obecné perspektivě a s ohledem na využitelnost konceptů při analýze postkomunistické politiky. Mimoto směřujeme k interpretativnímu uchopení role individuálních politických aktérů v českém politickém systému a v českých politických stranách.

1.2. Výzkumná strategie a využití metody

Vzhledem k výše stanoveným cílům pohybujícím se částečně v teoretické a částečně v empirické rovině je práce založena na metodologii kombinující rozbor a interpretaci teoretických konceptů a empirickou analýzu. V teoretické rovině je proveden rozbor různých přístupů ke koncipování personalizace politiky a prezidencializace politických systémů. V rámci této analýzy je nastíněna obsahová podstata jednotlivých konceptů, jsou přiblíženy možnosti a limity operacionalizace a je interpretováno kauzální schéma. Výsledkem této kritické reflexe konceptů personalizace a prezidencializace je návrh typologického schématu politického stranicví interpretujícího rozdíly v personifikačním potenciálu stranických lídrů.⁸

⁸ Pojem personifikační potenciál je vysvětlen v kapitole 2.6.3.

K empirickému testování přítomnosti personalizačních procesů se nejčastěji využívají dvě výzkumné strategie – komparativní případová studie nebo jednopřípadová studie. Komparativní případové studie bývají složeny z úvodního teoreticko-metodologického rámce, který je následován studii věnovanými jednotlivým případům, zpravidla připravenými národními experty znalými kontextu jednotlivých sledovaných případů. Druhou využívanou výzkumnou strategií je jednopřípadová studie, založená na zevrubné analýze často kombinující různé úhly pohledu a směřující k pilotní verifikaci nového nebo určitým způsobem inovovaného teoretického rámce.

Z těchto dvou základních možností byla pro tuto práci zvolena metodologie jednopřípadové studie. Tato metodologie se jeví jako vhodná k naplnění záměru této práce – tj. otestování upraveného teoretického rámce personalizace politiky (posunutého do roviny politického stranictví) v kontextu politického systému České republiky náležícího do skupiny postkomunistických politických systémů.

Druhá z výše zmíněných možností, tj. metodologie komparativní případové studie, byla autorem zavržena s ohledem na praktické obtíže a omezení, s nimiž by byla volba komparativní výzkumné strategie spojena. Vzhledem k charakteru předmětných procesů by bylo nezbytné provést sběr a zpracování poměrně rozsáhlého souboru dat, což je v náležitě kvalitě realizovatelné jen s využitím místních odborníků (znalých daného kontextu a disponujících nástroji pro provedení analýzy). Z tohoto důvodu byl zvolen výše zmíněný postup opírající se o metodologii jednopřípadové studie, přičemž s ohledem na to si tato práce nemůže činit nárok na verifikaci teoretického rámce v postkomunistickém kontextu.

Jednopřípadová studie obsažená ve druhé části práce typologicky spadá do kategorie instrumentálních případových studií, resp. případových studií verifikujících teorii.⁹ Důvodem tohoto zařazení je skutečnost, že případová studie má vedle tzv. vnitřního cíle (porozumění danému případu a interpretaci jeho podstaty) také cíl vnější (resp. určitou teoretickou ambici).

⁹ K typům případových studií srov. například (Hendl 2005: 105).

Zkoumaným případem je politický systém České republiky. Případová studie přitom v souladu s teoretickým rámcem kombinuje dvě roviny analýzy – rovinu politického systému a rovinu politického stranictví. Časový rámec lze obecně vymezit vznikem ústavního rámce České republiky v kombinaci s dosažením jisté míry institucionalizace politického stranictví (opět v souladu s teoretickým rámcem).

V rámci případové studie je využito několik metod sběru dat a jejich interpretace.¹⁰ Jako deskriptivní nástroje při popisu stranického prostředí v České republice byly využity efektivní počet volebních a parlamentních stran a vnitrosystémová a vněsystémová volatilita. Pro doplnění typologizace politických stran byla s využitím metody kvantitativní obsahové analýzy sledována komunikace stran s médii a veřejností prostřednictvím tiskových zpráv a internetových stránek a byly rovněž shromážděny profily všech dosavadních lídrů českých politických stran.

Mediální expozice stranických lídrů coby významný ukazatel případné personalizace politiky je posuzována pomocí kvantitativní obsahové analýzy zvolených médií od roku 1996 resp. 1998 do současnosti, přičemž základní časovou jednotkou třídění dat je jeden měsíc. Smyslem využití této metody je vedle sledování trendu mediální expozice lídrů v daném období také posouzení míry expozice stranických lídrů ve srovnání s expozicí politických stran.

Výzkum vlivu stranických lídrů na rozhodování voličů ve volbách se obecně potýká s nedostatkem dat využitelných pro analýzu, a to i v zemích s dlouhodobou výzkumnou tradicí volebního chování. Česká republika není v tomto ohledu výjimkou. Jedním z nemnoha datových souborů, na jehož základě lze efekt lídra ve volbách v českém prostředí posuzovat, je série tří výzkumů v rámci *Comparative Study of Electoral Systems*.¹¹ Data z těchto výzkumů budou interpretována s využitím základních metod statistického usuzování (vážených

¹⁰ Následuje pouze obecný výčet použitých metod. Konkrétní způsob požití metod je nastíněn v příslušných pasážích v rámci případové studie ve druhé části práce.

¹¹ Jedná se o dotazníková šetření provedená v letech 1996, 2006 a 2010.

průměrů, grafického znázornění dat, kontingenčních tabulek demonstrujících korelaci apod.).

Hodnocení vlivu kandidátů ve volbách je spojeno s otázkou personalizace volebního systému, proto i z hlediska využitých metod kombinujeme analýzu formálních pravidel volebního systému s analýzou volebního chování v otázce využívání preferenčních hlasů. Vzhledem k proměnlivosti pravidel preferenčního hlasování ve volbách (do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR), nelze analýzu formálních pravidel oddělit od interpretace volebního chování.

Otázka personalizace české exekutivy je analyzována na základě dat o stranickém složení a životních cyklech vlád (zejm. důvodech ukončení jejich mandátu). Podobně jako v případě stranických lídrů je i u premiéra a prezidenta sledována mediální expozice s využitím metody kvantitativní obsahové analýzy.

1.3. Struktura textu

Struktura této studie reflektuje výše stanovené cíle. Text je tematicky členěn do dvou částí, přičemž první část má teoretický charakter a druhá je zaměřena na analýzu českého případu.

Teoretická část se skládá ze sedmi dílčích kapitol. V první kapitole budou představena jednotlivá konceptuální vymezení personalizace politiky a bude diskutován charakter personalizace politiky jako dobového trendu. Následuje naznačení obecného kauzálního schématu personalizačních teorií a obecných metodologických limitů výzkumu personalizace. Ve čtvrté kapitole teoretické části práce jsou jednotlivé koncepty personalizace politiky roztrženy do několika tematicky odlišných typů, o nichž je pojednáno v rámci dílčích podkapitol. Další kapitola obsahuje reflexi několika verzí konceptu prezidencializace politiky. Vzhledem k obsahové různorodosti těchto verzí je o nich pojednáno v jednotlivých podkapitolách samostatně, přičemž obdobně jako v případě personalizačních konceptů je pozornost zaměřena na vymezení konceptů, způsoby operacionalizace, metodologii a kauzální schémata. Na začátku předposlední kapitoly teoretické části práce jsou naznačeny limity

personalizačních a prezidencializačních konceptů ve vztahu k politickému stranictví. S využitím konceptu oligarchizace je naznačena role politického vůdcovství v politických stranách a je diskutován význam zakotvení individuálních politických aktérů v rámci politických stran. Následně je představen návrh typologie politických stran vycházející z různorodého stranického základu lídrů politických stran. V poslední kapitole teoretické části je diskutována využitelnost předmětných konceptů pro analýzu postkomunistických politických systémů.

Druhá část práce obsahuje případovou studii personalizace české politiky a zasazenou do kontextu navržené typologie politického stranictví. Na začátku této části jsou představeny základní charakteristiky českého politického stranictví, nejprve v rovině systémové a poté v rovině jednotlivých politických subjektů. Obsahem následující kapitoly je analýza mediální expozice stranických lídrů a její proměny v čase. Nejprve je posouzena existence personalizačního trendu ve sledovaném období, následně jsou vyhodnoceny a interpretovány rozdíly mezi jednotlivými stranickými lídry. V další kapitole je soustředěna pozornost na otázku vlivu lídrů na rozhodování voličů ve volbách. Pomocí vyhodnocení dat z proběhlých dotazníkových šetření je posouzena míra a forma vlivu stranických lídrů v rámci parlamentních voleb. Role kandidátů ve volbách coby další rovina personalizace je spolu s personalizací volebního systému pro sněmovní volby předmětem další kapitoly. Nejprve je analyzován institucionální rámec, tj. volební systém s ohledem na podobu pravidel pro preferenční hlasování. Následně jsou interpretovány volební výsledky s ohledem na míru využívání preferenčních hlasů. Objektem poslední kapitoly druhé části práce je role lídrů v rámci exekutivy. Ve specifickém českém kontextu je pozornost věnována osobě předsedy vlády, jeho mocenskému potenciálu v rámci vlády a mediální expozici jeho osoby v souvislosti s premiéřskou funkcí. Následně se zaměřujeme i na mocenský potenciál a vývoj mediální expozice prezidenta.

1.4. Stav bádání v předmětných oblastech výzkumu

Tato práce tematicky zasahuje do dvou oblastí politologického výzkumu. První oblastí je výzkum personalizačních a prezidencializačních tendencí, jejichž existence je odvozována od proměn společností v etablovaných demokraciích ve druhé polovině 20. století. Personalizace politiky není akademickou komunitou vnímána jako jeden proces s jasně vymezenou podstatou, ale spíše jako určitá obecná tendence, která se v realitě projevuje různými způsoby. Proto je třeba pro přehledové představení klíčových děl koncepty v dané oblasti nejprve určitým způsobem utřídit, což činíme v kapitolách 2.4. a 2.5., kde je podán přehled klíčových badatelských počínů v jednotlivých oblastech výzkumu personalizace politiky a prezidencializace politických systémů.

V českém prostředí jsou uvedené fenomény dosud reflektovány spíše jako dílčí součást obecněji zaměřených analýz.¹² V konceptuální rovině se z českých akademiků tématem prezidencializace zabývali Michal Kubát (2013: 32–34) či Vít Hloušek, Lubomír Kopeček a Jakub Šedo (2011: 119–121, 145). Článek Štěpána Pecháčka v *Politologické revue* je sice jedním z prvních pokusů o analýzu personalizace v českém prostředí (Pecháček 2013), bohužel se však neopírá o vhodnou metodologii, která by umožnila činit ohledně personalizace spolehlivější závěry. Diskuse o roli kandidátů a stranických lídrů ve volbách je v českém prostředí pravidelně otevírána po sněmovních volbách, kdy vycházejí kolektivní monografie analyzující jednotlivé aspekty proběhlých voleb. Otázkou vlivu lídra na volební výsledky se v těchto studiích zabývá Lukáš Linek (2012b, Lyons – Linek 2007b), roli kandidátů Eva Kneblová (2010) či Jakub Kyloušek (2006). Roli lídrů v rámci volebních kampaní analyzuje ve svých textech Anna Matušková (2006a, 2006b, 2010). Medializací kampaní se zabývá Barbora Petrová (2006, 2010). O potenciální amerikanizaci volebních kampaní v České republice pojednali Eva Bradová a Pavel Šaradín (2006).

¹² Zajímavostí na okraj je, že v databázi Národní knihovny Praha se při zadání dotazu na výraz „prezidencializace“ nevyhledá ani jeden záznam v českém jazyce. Dotazem na výrazy „personalizace“ a „personalizace politiky“ je vyhledáno několik příruček z oblasti rétoriky a marketingu.

Druhou oblastí politologického výzkumu, do níž tato práce tematicky zasahuje, je výzkum politického stranictví zaměřený na vnitřní život politických stran. Výzkumná tradice v této oblasti má delší trvání a její zahájení lze připsat na vrub Maurice Duvergera, který jako první postavil typologii politického stranictví pouze na organizačních aspektech. Následovala sekvence badatelských snah reflektujících dobové proměny politického stranictví, v jejímž rámci klíčovou roli sehrálo zejména rozpracování konceptu masové strany Robertem Michelsem (2001/1915), vymezení *catch-all* strany Ottou Kirchheimerem (1966), konceptualizace kartelové strany Richardem S. Katzem a Peterem Mairem (1995, 1996) a identifikace klíčových rysů podnikatelských stran Jonathanem Hopkinem a Catrinou Paolucci (1999). Pomyslným završením těchto badatelských snah je pokus o syntézu v podobě typologie modelů politického stranictví vytvořené André Krouwelem (2006). Robert Michels přispěl do debaty o vnitřním fungování politických stran nejen rozpracováním konceptu masové strany, ale také svým železným zákonem oligarchie, který je jedním z opěrných bodů této studie.

Specifickým tématem souvisejícím s politickým stranictvím jsou charakteristiky postkomunistických politických stran ovlivňující jejich vnitřní strukturu a vztahy se společností. Tomuto tématu věnoval pozornost např. Paul G. Lewis v knize *Political Parties in Post-Communist Eastern Europe* (Lewis 2000), Susanne Jungerstram-Mulders a další autoři v editované monografii *Post-Communist EU Member States* (Jungerstram-Mulders 2006) či Paul Webb, Stephen White a další autoři v kolektivní monografii *Party Politics in New Democracies* (Webb – White 2007).

V českém prostředí se tématu organizace politických stran věnovali v konceptuální rovině Petr Fiala a Maxmilián Strmiska (2009) či Michal Klíma (1996). Empirických studií na dané téma dosud existuje pouze omezené množství. Lze zmínit monografii Poláška, Novotného a Perottina (2013) zaměřenou na vnitrostranickou dimenzi ČSSD a KSČM, či publikaci *Modely politického stranictví ve střední Evropě* zaměřenou v komparativní rovině (s

využitím výše zmíněné Krouwelovy typologie) na politické strany v České republice, na Slovensku, v Polsku, Německu a Rakousku (Jurek a kol. [v tisku]).

2. Personalizace a prezidencializace politiky – reflexe konceptů s ohledem na jejich explorační a explanační potenciál v postkomunistickém prostředí

V posledních dekádách se objevilo velké množství pokusů o teoretické uchopení měnící se role individuálních aktérů v politice. Výzkumy zabývající se rolí a významem osobností politiků, stranických lídrů či ministerských předsedů v různých souvislostech docházely k závěru, že individuální aktéři se stávají významnějšími. K tomuto závěru se však docházelo velmi různorodými cestami. Jednotlivé výzkumy se od sebe odlišují konceptuálním zakotvením sledovaných fenoménů, rozdílně načrtávají kauzalitu a při ověřování hypotéz pracují s různorodou metodologií. Proto je třeba na začátku pojednání o personalizaci a prezidencializaci věnovat pozornost utřídění jednotlivých konceptů, identifikovat jejich společný základ a upozornit na podstatné odlišnosti.

Z představení jednotlivých konceptuálních uchopení fenoménů personalizace a prezidencializace vyplyne slabé místo personalizačních teorií – vnímání politických stran jako *like-units*, resp. opomíjení vnitřní různorodosti politického stranictví. Na tuto slabinu se pokoušíme reagovat s využitím konceptů oligarchizace a modelů politického stranictví. V rámci této části je průběžně reflektována potenciální využitelnost konceptů (z hlediska jejich konceptuálního vymezení, kauzálních schémat a používané metodologie) pro výzkum role politického vůdcovství v prostředí postkomunistických politických systémů ve středovýchodní Evropě.

Koncepty personalizace a prezidencializace jsou v následujících kapitolách představeny odděleně, přestože – jak bude ukázáno v následujících kapitolách – se jejich obsah do značné míry překrývá. Michal Kubát v této souvislosti poukazuje na „sémantický zmatek“, který používání pojmu prezidencializace způsobuje, a uvádí, že by bylo lepší hovořit prostě o personalizaci politiky (Kubát 2013: 32).¹³ Obdobné námitky zazněly i od dalších kritiků konceptu

¹³ Kubátova kritika se vztahuje na koncept prezidencializace v podání T. Poguntkeho a M. Webba.

prezidencializace (např. Dowding 2013 či Heffernan 2013), přičemž tato kritika i reakce na ní bude nastíněna v kapitole 2.5.3. Forma odděleného pojednání o prezidencializaci byla zvolena s ohledem na skutečnost, že součástí prezidencializačních konceptů je prvek, který je od dalších personalizačních konceptů odlišuje. Zároveň toto oddělené pojednání umožní poukázat na různorodý obsah konceptů prezidencializace a jejich různou tematickou „vzdálenost“ od personalizačních konceptů.

2.1. Personalizace politiky jako dobově zakotvený trend

Vnímání moderní demokracie je neodmyslitelně spjato s fenoménem politických stran, proto se také politické stranictví často stává klíčovým objektem zájmu politologů při snahách o proniknutí k podstatě fungování demokratických politických systémů. Giovanni Sartori v předmluvě ke svému dílu *Strany a stranické systémy* označuje politické strany za „[...] ústřední mezilehlou a zprostředkující strukturu mezi společností a vládou“ a dále uvádí, že „strany a stranické systémy formují [...] politickou společnost“ (Sartori 2005: 7). Průkopník behaviorálně orientované politické vědy Elmer E. Schattschneider již ve čtyřicátých letech 20. století opřel své dílo *Party Government* o tezi, že politické strany demokracii vytvořily a existence politických stran je tudíž nezbytnou podmínkou demokracie (Schattschneider 1942: 1). Tyto dlouhodobě nezpochybňované axiomy se postupem času dostávají pod tlak způsobený změnami, k nimž dochází ve společnosti a politické sféře tzv. západních demokracií ve druhé polovině 20. století.

Mnozí autoři (např. Dalton – McAllister – Wattenberg 2000, Kriesi 2008, Mair 2008, Mancini – Swanson 1996, Schmitter 2008, McAllister 2007) poukazují na postupnou proměnu charakteru politiky, politické komunikace, volebních procesů a dalších aspektů politického života a dovozují, že tyto změny ovlivňují roli a funkce politického stranictví, tradičně spočívající v agregaci a artikulaci společenských zájmů, politické socializaci, vymezení cílů (prostřednictvím

ideologie a programu) a rekrutování elit (Beyme 1985: 13).¹⁴ V personalizačních konceptech jsou uvedené změny interpretovány obvykle jako ústup politického stranictví z tradiční pozice klíčového organizátora politického života. Hovoří se o snižujícím se významu politického stranictví či dokonce o jeho krizi či úpadku (srov. např. Everson 1982, Clarke – Steward 1998, Whitney 2011). Individuální aktéři, konkrétně političtí lídři, jsou přitom entitou, která od politických stran přebírá pomyslné otěže.

Tato interpretace vývoje politického stranictví má v akademické sféře četné odpůrce. Za všechny jmenujme Russella J. Daltona, Davida M. Farrella a Iana McAllistera (2011), kteří ve své analýze politického stranictví s využitím dat z druhého modulu CSES došli k tomu, že „moderní demokracie je synonymem politických stran“ a že „i v nových demokraciích zůstávají politické strany klíčové v rámci modelu vládnutí“ (Dalton – Farrell – McAllister 2011: 216). Obdobně se k roli politických stran v soudobé politice staví také Peter Mair (2008: 217–218).

Trend posilování role osobností v politice je nicméně v rámci politologického výzkumu často diskutovaným fenoménem. Badatelé identifikují rostoucí úlohu jednotlivců v rámci vládních struktur, rostoucí zájem médií o osobnost politiků, nárůst vlivu lídrů v politických stranách a rostoucí důraz na osobnosti kandidátů v rámci volebního procesu (srov. např. Poguntke – Webb 2005b: 7; Dalton – McAllister – Wattenberg 2000: 49–56; Blondel – Thiébaud 2010: 30–41, McAllister 2007: 575–583). Společným jmenovatelem těchto tendencí je posilování role jednotlivců na úkor politických institucí, zejména politických stran.

Právě tento aspekt, tj. domnělé konkurenční postavení individuálních a kolektivních politických aktérů, je potenciální slabinou personalizačních konceptů. Předpokládá totiž, jak bude ještě dále diskutováno, že spolu s nárůstem vlivu individuálních aktérů dochází automaticky k oslabování vlivu politických

¹⁴ K diskusi o konceptualizaci funkcí politických stran viz např. (Hershey 2006) či (Fiala – Strmiska 2009: 62–72).

stran. Jak však ukážeme níže, klíčovým objektem většiny personalizačních konceptů jsou straničtí lídři. V takovém případě se lze tázat, nakolik lze vliv a pozici lídra strany oddělit od pozice a vlivu politické strany, v jejímž čele stojí.¹⁵

Personalizací tedy v nejobecnější rovině rozumíme posun od centrality kolektivních aktérů směrem k individuálním aktérům. Tento proces bývá zpravidla označován pojmem personalizace politiky. Koncept personalizace však nemá v politologii jeden obecně přijímaný význam – stal se jakýmsi módním termínem, pod který bývá přiřazována řada fenoménů, jejichž podstata či kauzální vazby se do jisté míry překrývají, nejsou však totožné.

Na pokusech o definici pojmu personalizace lze uvedenou mnohoznačnost konceptu názorně demonstrovat. Personalizaci lze v obecné rovině vymezit jako proces, v jehož rámci se individuální političtí aktéři stávají významnější na úkor aktérů kolektivních, zejména politických stran (srov. Karvonen 2010: 4 či Caprara 2007: 153).¹⁶ Jedná se tedy o určitý dobový trend, o posun relativního významu aktérů individuálního a kolektivního typu v průběhu času. Lauri Karvonen k tomu uvádí, že personalizaci můžeme chápat tak, že: „v čase t byla politika [ve smyslu *politics* – pozn. aut.] méně personalizovaná než v čase $t+1$ “ (Karvonen 2010: 4).

Pojmové zmatení způsobuje fakt, že v rámci jednotlivých konceptů je pojem personalizace užíván i pro označení určité míry vlivu individuálních politických aktérů. Lze tak například hovořit o vysoké míře personalizace volebního systému (ve vztahu k jeho momentálnímu stavu) a zároveň usuzovat na jeho personalizaci ve smyslu trendu (v souladu s výše zmíněným Karvonenovým vymezením). Bylo

¹⁵ Blíže je tato otázka diskutována v kapitole 2.4.2.

¹⁶ Objevují se i užší vymezení konceptu personalizace, např. Ana I. Langerová uvádí, že „personalizací se obvykle rozumí narůstající význam lídrů v politickém procesu“ (Langer 2007: 373). Na posilující roli politických lídrů klade důraz při vymezování personalizace i McAllister (2007: 571–572). Tito autoři tedy v rámci konceptuálního vztahují personalizaci pouze k politickým lídrům a tím koncept redukuje, jelikož v jejich podání nezahrnuje roli individuálních politiků (zejména kandidátů ve volbách, ale také např. funkcionářů politických stran či profesionálních politiků obecně. Je však nutno dodat, že i Langerová tuto rovinu v rámci členění personalizačních konceptů poněkud nekonceptně zmiňuje (viz kapitulu 2.4.).

by do budoucna vhodné, kdyby byly tyto dva významy důsledně pojmově oddělovány.¹⁷

U uvedeného konstatování shoda akademiků končí, náhledy na obsah a logiku personalizačního trendu se různí. Personalizace je vztahována k měnícímu se vnímání politiky společností, posilující roli lídrů v rámci voličského rozhodování, ztotožnění identity politických stran s vlastnostmi jejich lídrů, vnímání politiky jako soutěže mezi lídry namísto střetu aktérů kolektivního typu, proměně politické komunikace ve smyslu výraznějšího zdůrazňování individuálních aktérů oproti kolektivním, posilování role lídrů v rámci politických stran (institucionálně i fakticky), proměny politických institucí směřující k upřednostňování role individuálních politiků oproti kolektivním aktérům apod.

Podrobně se budeme možnostem konceptuálního vymezení personalizace politiky a jejich utřídění podle několika kritérií věnovat níže v kapitole 2.4. Ještě předtím však nastíníme obecné kauzální schéma, jehož pomocí je personalizační trend vysvětlován, a zaměříme se také na obecná metodologická úskalí výzkumu personalizačních trendů.

2.2. Kauzalita v personalizačních teoriích

Nabízí se otázka, co je příčinou personalizačních trendů? Variabilita konceptuálního vymezení personalizace se promítá i do různorodosti kauzálních schémat doprovázejících jednotlivé varianty konceptu personalizace. Proces personalizace politiky bývá dáván do souvislosti s individualizací společnosti, resp. oslabováním tradičních společenských vazeb a štěpení (Blondel – Thiébault 2010: 17–18), významná role je přisuzována rovněž působení elektronických médií (Mughan 2000: *passim*). Mezi příčiny personalizace politiky se počítá i oslabování tradičních vazeb mezi společnostmi a politickými stranami, resp.

¹⁷ Tato práce uvedeným nešvarem také trpí. Vzhledem k tomu, že pracujeme s již existujícími koncepty, nejeví se jako vhodné a korektní v nich činit zásadní pojmové změny. Nicméně v rámci navržené typologie rozlišujeme mezi personifikací a personalizací.

rostoucí nedůvěra v politické strany a nezájem o aktivní participaci na stranických aktivitách (Dalton – McAllister – Wattenberg 2000: 49).

Hypotéz týkajících se kauzality najdeme v personalizačních konceptech tedy celou řadu (McAllister 2007: 572), jeden prvek však jednoznačně dominuje. Prakticky žádný z konceptů v kauzálních vazbách nevynechává roli elektronických médií (srov. Washbourne 2010: 32 či Karvonen 2010: 4). Konkrétně je nástup personalizace spojován s rozvojem televizního vysílání a rozšířením jeho dostupnosti. Nelze se však domnívat, že by nástup elektronických médií byl jedinou příčinou personalizačních procesů. Dle McAllistera (2007: 572) se jedná z podstaty o komplexní a multikauzální fenomén.

Ve schématu 1 je nastíněno obecné kauzální schéma personalizačních trendů. V rovině příčin představuje toto kauzální schéma jakýsi minimální společný jmenovatel. Role dealignmentu a nástupu elektronických médií coby příčin personalizačních trendů nebývá zpochybňována, byť o konkrétní formě působení daných příčin shoda rozhodně nepanuje.

Naopak klíčovým sporným bodem v rámci kauzálního schématu personalizačních trendů je úloha politických institucí. Sama podstata personalizačních trendů je založena na představě, že daný trend probíhá jaksí spontánně a není zapříčiněn změnami politických institucí. Většina akademiků nicméně připouští, že institucionální nastavení konkrétního politického systému může mít nezanedbatelný vliv na dynamiku a intenzitu personalizačních trendů.¹⁸ Podstatná je v této otázce zejména role formy vlády či typu demokracie ve smyslu majoritního či konsenzuálního charakteru (srov. Kaase 1994 či Wattenberg 1998).¹⁹ Opomíjenou rovinou je institucionální kontext tvořený

¹⁸ Koncept prezidencializace je oproti tomu založen z velké části na předpokladu, že předmětné procesy probíhají ve všech typech institucionálních uspořádání s obdobnou dynamikou (srov. Poguntke – Webb 2005b: 6–7).

¹⁹ Zde se vychází z pojetí A. Lijpharta a jeho konceptualizace dvou typů demokracie, kterou rozvinul v díle *Patterns of Democracy* (podrobně viz Lijphart 1999: 9–47).

politickým stranictvím, ať už v rovině systémové²⁰ či v rovině jednotlivých aktérů a rozdílů v jejich charakteru.

Do roviny důsledků (tj. projevů personalizačních trendů) se nejvýrazněji promítá různorodost konceptuálních vymezení personalizace. Někteří autoři identifikují projevy personalizace v politické komunikaci, jiní se soustředí na volební rovinu. Lze se setkat i s koncepty, které jsou založeny na identifikaci důsledků personalizačních trendů v institucionální rovině (personalizace volebních systémů či ústavní reformy jdoucí ve prospěch jednohlavých orgánů).²¹

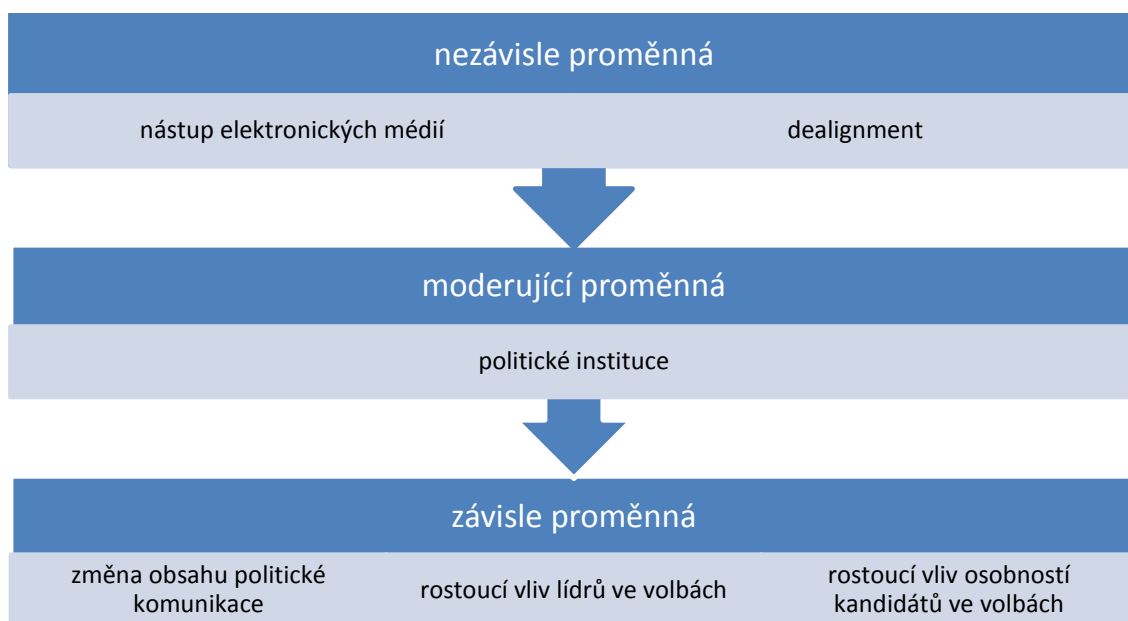

Schéma 1: Souhrnné kauzální schéma personalizace politiky

Zdroj: Vlastní zpracování na základě McAllister 2007, Mughan 2000, Karvonen 2010.

Se zajímavým pokusem o utřídění kauzálního schématu personalizace politiky přišli Rahat a Sheaffer (2007: 13–14). Hovoří o tzv. (S)PMP²² modelu. Na začátku jimi navrhovaného kauzálního řetězu stojí společenské změny, které podnítky změny v institucionální sféře, následované změnami v mediální sféře a završené změnami v behaviorální rovině. Konkrétně dealignment coby klíčový

²⁰ V rovině rozlišení mezi bipartijními a multipartijními systémy počítá s rovinou politického stranictví zmíněný koncept Lijphartových typů demokracie (viz Lijphart 1999: kap. 5). Další charakteristiky stranických systémů zohledňovány nebývají.

²¹ Různým formám personalizačních konceptů jsou věnovány kapitoly 2.4.1. až 2.4.2.

²² Zkratka je odvozena od sekvence slov *society, politics, media, politics*. Vzhledem k tomu, jak autoři vysvětlující druhý prvek tohoto kauzálního řetězu, by však bylo správné hovořit spíše o sekvenci *society, polity, media, politics*.

sociální faktor působí jako příčina institucionálních změn – v podání autorů zejména demokratizace výběru kandidátů ve volbách. Na to reagují média, která se v důsledku této změny začínají výrazněji zajímat o jednotlivé politiky. Na to jsou nuceni reagovat politici, kteří se snaží přizpůsobovat své chování poptávce médií a vypořádat se se zvýšeným zájmem o jejich osobu. Reakce na změny v mediální sféře přichází i od voličů, kteří začínají při svém rozhodování více zohledňovat hodnocení jednotlivých politiků.

Rahatův a Sheafferův model je snahou o překlenutí a propojení behaviorálního a institucionálního pohledu, již na první pohled se však jeví jako značně arbitrární. Proces personalizace politiky nemusí nutně obsahovat prvek institucionální změny, což bylo prokázáno řadou empiricky zaměřených analýz (srov. např. Mughan 2000, Bittner 2010 či Garzia 2013a). Arbitrárnost Rahatova a Sheafferova přístupu lze vysvětlit tím, že své kauzální schéma založili na výzkumu izraelské politiky, v jehož rámci toto specifické kauzální schéma obstálo.

Otázku kauzality lze považovat za významnou slabinu personalizačních konceptů (Rahat – Sheaffer 2007: 4). Podstatným rysem výzkumu personalizace je upřednostnění „odhalování“ personalizace před jejím vysvětlením. Metodologie je většinou koncipována jako interpretativní a jejím cílem bývá ověření přítomnosti faktorů signalizujících personalizaci. Jinými slovy autoři většinou prokazují existenci personalizačních trendů, méně často se je pokoušejí vysvětlit. Výzkumy zaměřené na ověřování existence kauzálních vazeb jsou podstatně méně časté a navíc většinou rezignují na komplexní vysvětlení příčin personalizace, ale soustředí se na potvrzení či vyvrácení jednotlivých kauzálních vazeb.²³ Ostatně, s ohledem na výše naznačené syntetické kauzální schéma, je tento „rozklad“ problému na dílčí části jedinou myslitelnou strategií. Výše uvedené kauzální schéma je totiž vzhledem ke své komplexnosti v empirické rovině v rámci jediné studie neověřitelné.

²³ Nejčastěji se tyto výzkumy soustředí na oblast vlivu lídrů na voličské rozhodování (k tomu viz kapitulu 2.4.2.).

2.3. Obecné metodologické limity výzkumu personalizace

Empirické testování personalizačních hypotéz naráží na několik problémů. Zásadním limitem výzkumu je sama osobnost lídrů. Žádná metoda sběru či zpracování dat nedokáže precizně odloučit vliv individuality, specifických vlastností či popularity jednotlivých lídrů. Máme tedy co dočinění s velmi proměnlivým objektem výzkumu.

Vedle velké proměnlivosti charakteristik lídrů je problémem i různorodý charakter společností v jednotlivých politických systémech. V různých politických prostředích jsou od lídrů očekávány jiné modely chování a osobnostní charakteristiky, tato očekávání se navíc mění i v čase. Pokud přitom uvažujeme v komparativní dimenzi, tak náročnost ještě značně narůstá (McAllister 2007: 572).

Zásadním problémem je rovněž dostupnost dat. Získání konzistentních dat v delší časové řadě je obtížné a v retrospektivní rovině často téměř nemožné. Pro ověření jednotlivých hypotéz vesměs potřebujeme porovnatelná data v dlouhodobé perspektivě, což je obzvlášť v případě hodnocení vlivu lídrů na voličské rozhodování velice obtížné (McAllister 2012: 524).

Limit při výzkumu personalizace politiky představuje i samotná nerozvinutost metodologických instrumentů vhodných k uchopení role a vlivu individuálních aktérů v politice. Způsoby výzkumu reflektují tradičně řešená témata. Politologický výzkum se tradičně zaměřoval na kolektivní aktéry, zejména politické strany. V tomto ohledu se v metodologii vyskytují jistá bílá místa, zejména s ohledem na výzkum na mikroúrovni (např. v oblasti volebního chování). Chybí zejména větší zapojení přístupů zakotvených v psychologii, které by poskytly potřebný vhled do dané problematiky na mikroúrovni²⁴ (Garzia 2013a: 83). Tato Garziova poznámka rozhodně zasluhuje pozornost a upozorňuje

²⁴ Jeden z nemnoha pokusů o zapojení sociálně-psychologické dimenze do výzkumu personalizace politiky představuje práce Gian Vittoria Caprara (2007). Caprara přišel v rámci své studie s několika inspirativními hypotézami týkajícími se zejména vztahu voliče a kandidáta, nicméně tyto hypotézy nebyly v rámci studie empiricky testovány.

za zajímavý problém: ve výzkumu převažují makrosociální metody, zatímco ve společnosti se vytrácí skupinové identity a dochází k její individualizaci.

Dílčí metodologické limity v různých oblastech personalizačních výzkumů se různí podle objektů, k jejichž analýze výzkum směřuje (médiá, občané, voliči, ústavní instituce apod.). Proto bude těmto limitům věnována pozornost v rámci pojednání o jednotlivých konceptualizacích personalizace v kapitolách 2.4.1 až 2.4.3.

2.4. Členění personalizačních teorií

Rahat a Schafer (2007: 5–6) rozlišují tři typy personalizace – institucionální, mediální a behaviorální. S ohledem na to také ve své studii užívají pojem personalizace v plurále (*personalizations*). Institucionální personalizace se týká změn pravidel, mechanismů a institucionálních uspořádání. V rámci těchto institucionálních změn získávají výraznější úlohu individuální aktéři na úkor kolektivních. Uvedené změny mohou probíhat v rovině volebního systému, kdy volič získává větší možnost vybírat mezi jednotlivými kandidáty, v rovině vnitrostranických procesů, kde může docházet k výraznějšímu zapojení členské základny do nominačních procesů, či v rovině úprav struktury pravomocí v rámci ústavních institucí, kde může dojít například k posílení pravomocí ministerského předsedy vůči ostatním členům vlády nebo k posílení autonomie jednotlivých poslanců na úkor stran zastoupených v parlamentu.

Mediální rovina personalizace se vztahuje na prezentaci politiky v médiích. Personalizace v této rovině předpokládá nárůst expozice individuálních aktérů na úkor kolektivních (politických stran, zájmových skupin, ústavních institucí. Rahat a Schaefer (2007: 5) tuto rovinu rozčleňují na neplacenou mediální expozici (informování o politice médii) a placenou prezentaci jednotlivých politických aktérů (zejména v rámci volebních kampaní). V rámci obou rovin lze pak rozlišovat personalizaci podle obsahu sdělení. V tomto ohledu může personalizace spočívat buď v rostoucím zaměření na jednání politiků v politické sféře, nebo v mediální expozici jejich osobního života a politicky irelevantních

charakteristik (rodinné zázemí, trávení volného času, vzhled atd.). Holtz-Bachová používá pro odlišení těchto forem mediální personalizace pojmy mediální personalizace a mediální privatizace politiky (Holtz-Bacha 2004: 48–49). Tyto formy personalizace v mediální rovině jsou spojovány s odlišnými konotacemi v normativní rovině. Za obecně „škodlivější“ ve vztahu k demokratickým procedurám bývá považována privatizace, kdy jsou voličům distribuovány informace irelevantní z hlediska hodnocení jejich politické kompetence a posléze nepoužitelné při hodnocení jejich činů a vyvození politické odpovědnosti.

V behaviorální rovině se koncept personalizace vztahuje na chování politiků a občanů v rámci politického systému. U politiků se předpokládá vyšší míra autonomního jednání a častější odchylování od lojality politickým stranám (např. předkládání návrhů zákonů jednotlivými poslanci, prezentace autonomních stanovisek odlišných od oficiálních postojů strany apod.). Klíčovou formou zapojení občanů do politiky jsou volební procesy, proto i behaviorální personalizace by se u voličů měla projevovat především v rámci jejich volebního chování. K personalizaci dochází v případě, kdy narůstá vliv individuálních politických aktérů (stranických lídrů či jednotlivých kandidátů) na rozhodování voličů (Rahat – Sheaffer 2007: 6). Podobně jako v mediální rovině i zde lze rozlišovat mezi personalizací (hodnocením politiků podle jejich politických kompetencí, zkušeností a předchozích politických činů) a privatizací (hodnocením politiků podle jejich osobního života, rodinného zázemí, vzhledu apod.).

Pokud je naším záměrem nalézt „místo“ konceptu personalizace v rámci soudobého politologického diskurzu, jeví se jako nejvhodnější soustředit se na jeho behaviorální, vztahovou dimenzi. Pak lze personalizaci vnímat jako dobový trend vyskytující se v demokratickém politickém prostředí v posledních desetiletích, který spočívá v posilování role individuálních aktérů (stranických lídrů, kandidátů, držitelů mandátů) v politickém životě. Projevy v rovině mediální a institucionální jsou rovněž signifikantní, nicméně bez změn

v behaviorální rovině by nikdy nenabýly té podoby, která tvoří podstatu konceptu personalizace.

Lauri Karvonen (2010: 6) rozdělil personalizační koncepty do tří kategorií. První kategorii tvoří prezidencializační koncepty zabývající se posilující rolí ministerských předsedů v parlamentních režimech. Do druhé kategorie spadají koncepty vztahující se k rostoucímu vlivu stranických lídrů na rozhodování voličů. Třetí kategorie je reziduální a Karvonen do ní zařadil např. výzkumy zaměřené na mediální expozici stranických lídrů či ministerských předsedů, hodnocení stranických lídrů společností, vlivu osobností kandidátů na voličské rozhodování apod.²⁵ Nelze se zbavit dojmu, že zařazením velmi různorodých konceptů do reziduální kategorie Karvonen podstatnou část akademické debaty věnované personalizaci poněkud „odbyl“. Sám tento svůj přístup obhajuje tím, že prezidencializační výzkumy a výzkumy vlivu lídrů na voličské chování jsou nejvyprofilovanější. O tom lze minimálně v případě prezidencializace pochybovat. Jednotlivá pojetí se od sebe výrazně liší konceptuálním vymezením, kauzálním schématem i metodologií a nejsou (snad kromě používání společné „nálepky“ prezidencializace) o nic vyprofilovanější než např. výzkumy mediální expozice stranických lídrů či výzkumy zaměřené na roli osobností jednotlivých kandidátů ve volbách.

Ana Langer (2007: 373) rozlišila podobně jako Karvonen tři typy personalizačních konceptů, nicméně její pojetí se od Karvonenova výrazně odlišuje. Personalizační koncepty člení na: (a) koncepty zaměřené na personalizaci moci, resp. zabývající se prezidencializací²⁶ moci ve smyslu posílení moci politických lídrů a zároveň jejich mediální expozice, (b) koncepty zaměřené na stranické lídry zabývající se narůstající pozorností vůči vlastnostem lídrů vztahujícím se k jeho kompetenci, (c) koncepty zaměřené na politizaci

²⁵ Podrobně viz (Karvonen 2010: tab. 1.3).

²⁶ Tento pojem užívá sama autorka, aniž by ho jeho užití blíže vysvětlila. Lze se nicméně domnívat, že pojem prezidencializace spojuje s mocí, kdežto pojmy personalizace a politizace se zájmem (o určité vlastnosti lídrů).

soukromých osobností ve smyslu zvyšující se pozornosti věnované vlastnostem lídrů irelevantním z hlediska výkonu jejich funkce.

V rámci tohoto členění hraje tedy klíčovou roli rozlišení konceptů podle toho, zda předmětem zkoumání je moc či zájem (ve smyslu zaměření se na určité vlastnosti lídrů). Autorka zde sice poukázala na podstatný aspekt, v němž se koncepty odlišují, nicméně zároveň je evidentní, že konkrétní koncepty nebude často možné zařadit pouze do jedné kategorie. Řada konceptů je založena na propojení dvou (např. Mughan 2000) či dokonce všech tří oblastí (Poguntke – Webb 2005b) naznačených zmíněnou typologií.

Uvedené pokusy o konceptualizaci personalizace odkrývají ještě jeden faktor, v němž se jednotlivé koncepty odlišují. Část akademiků pracuje s hypotézami zabývajícími se rolí individuálních aktérů v politice (tj. rolí jednotlivých politiků). Pozornost je zaměřena například na osobnosti kandidátů ve volbách (viz např. Pekonen 1995) či na politiky obecně (viz např. Lessinger – Holtz-Bacha 2003). Druhý segment výzkumu (z hlediska počtu studií výrazněji zastoupený) staví na tezi o rostoucím významu politických lídrů, zabývá se tedy specifickým typem individuálního politického aktéra.²⁷ Výzkumy politického vůdcovství lze pak rozlišovat podle toho, v rámci jakého typu kolektivní entity konkrétní lídr figuruje. Lze tak rozlišit politické vůdcovství v rámci politických stran, zájmových skupin či sociálních hnutí, ústavních institucí a dalších politických institucí.²⁸ Výzkumy pracující s personalizační tezí se orientují zejména na rovinu stranického vůdcovství a vůdcovství v rámci exekutivy.

Podle uvedeného lze tedy rozlišit tři typy individuálních politických aktérů, na něž se personalizační koncepty zaměřují:

- jednotlivé politiky bez ohledu na jejich postavení (např. stranické funkcionáře, kandidáty na přímo volené posty, poslance, ministry);

²⁷ Např. výše zmíněná typologie personalizačních konceptů v podání A. Langer vychází z tohoto pojetí, jelikož počítá pouze s lídry coby předmětnými individuálními politickými aktéry.

²⁸ John Kane, Haig Patapan a Paul t' Hart (2009) rozlišili čtyři základní typy veřejného vůdcovství (*public leadership*): politické vůdcovství, správní vůdcovství, občanské vůdcovství, soudní vůdcovství.

- stranické lídry (předsedy politických stran);²⁹
- exekutivní lídry (předsedy vlád, v podmínkách poloprezidentského či prezidentského režimu i prezidenti).

Představené klasifikace potvrzují, že personalizační koncepty se pohybují v různých sférách politiky a týkají se různých jednotek analýzy. Snaha o utřídění konceptů na základě jednoznačného kritéria naráží na problém spočívající v tom, že koncepty jsou často rozpracovávány poněkud vágně, jako určité tendence s řadou projevů v různých oblastech a množstvím potenciálních konsekvencí. Přesto však můžeme personalizační koncepty pro potřeby konceptuální kritiky a empirické analýzy rozčlenit dle objektu zájmu do čtyř skupin na koncepty zabývající se:

- trendy v politické komunikaci (výraznější dominance stranických lídrů v politické komunikaci);
- změnami ve volebních procesech (rostoucí vliv lídrů na rozhodování voličů);
- proměnami politických institucí (úpravami volebních systémů či nominačních procesů v rámci politických stran);
- posuny v charakteru politických režimů (prezidencializace).

V následujících podkapitolách se zaměříme na jednotlivé typy personalizačních konceptů dle výše zmíněného rozlišení. Nejprve bude přiblížena konceptualizace personalizace v rovině mediální expozice politiky. Následně přiblížíme konceptuální vymezení personalizace volebních procesů. Poté se zaměříme dvojici vzájemně souvisejících personalizačních trendů – na personalizaci volebního systému a s ní související vliv osobností kandidátů na volební výsledky. Samostatná kapitola je následně věnována dopadům personalizace politiky na podobu meziinstitucionálních vztahů v rámci politického systému. Toto téma je středobodem konceptu prezidencializace.

²⁹ V některých případech nemusí být osoba stranického lídra a předsedy strany totožná. Stranickým lídrem může být v jistém ohledu osoba, která sice není formálním předsedou strany, nicméně vede stranu do voleb a je prezentována jako kandidát na post ministerského předsedy.

2.4.1. Média a personalizace politiky

Role médií v politice je nezpochybnitelná. Drtivá většina politické komunikace odehrávající se mezi společností a politickou sférou má podobu přenosu informací zprostředkovaného médii. Role médií v rámci politických procesů zvyšuje spolu s poklesem míry politické participace ve formě členství v politických stranách, jelikož spolu s úbytkem straníků se zmenšuje okruh osob náležejících do komunikačních sítí stran nezávislých na mediální sféře.

Média hrají v personalizačních konceptech důležitou roli hned ve dvou ohledech. Mediální sféra je předně jednou z klíčových oblastí, kde se předpokládají projevy personalizačních trendů. Mimoto – jak bylo zmíněno výše – patří změny v mediální sféře ke klíčovým impulsům personalizačních tendencí. Tato dvě témata jsou spolu neoddělitelně spjata, jelikož charakter změn předurčuje podobu médií, která zároveň ovlivňuje formu prezentace politických témat. V rámci této podkapitoly se nejprve zaměříme na roli změn v mediální sféře coby příčiny personalizace. Následně nastíníme podstatu projevů personalizačních tendencí v mediální expozici.

Role médií ve vztazích mezi politikou a společností spočívá především v přenosu informací, které následně společnosti slouží jako základna pro poznávání politiky (její obsahové, vztahové i institucionální dimenze). Na základě těchto informací voliči činí rozhodnutí. Tento základní mechanismus však podléhá v čase změnám, které se týkají obsahu i formy. S rostoucí komplexitou moderních společností je pro řadového občana stále těžší vyznat se v politice. Mancini a Swanson hovoří v této souvislosti o procesu funkcionální diferenciaci moderních společností. Rostoucí komplexita společnosti vyžaduje vytváření politických subsystemů k uspokojování narůstajícího počtu požadavků jednotlivých společenských skupin (Mancini – Swanson 1996: 8).

Optikou médií představuje tento vývoj výzvu v tom smyslu, že je třeba společnosti zprostředkovávat informace takovým způsobem, aby byly srozumitelné a užitečné. V době obecného nárůstu množství informací (v

návaznosti na zvyšující se komplexitu státu) to nevyhnutelně vede k potřebě informace třídit, strukturovat, schematizovat a často je prezentovat s pomocí symbolů. Jednotlivec se bez médií v politice zorientovat při nejlepší vůli nedokáže – v návaznosti na to se hovoří o nástupu éry tzv. mediální demokracie.

Klíčovým prvkem proměn politické komunikace je bezesporu vnik a rozšíření televize coby nového typu masmédia, které se svým charakterem podstatně odlišuje od tradičních médií (tisku a rozhlasu). Klíčový rozdíl spočívá ve vizuálním charakteru televize – klíčovou součástí sdělení se stává obraz. To z logiky věci příliš nenahrává aktérům abstraktního a kolektivního typu – tj. zejména politickým stranám (Ohr 2011: 13). Snaha vizuálně zajímavě prezentovat sdělení aktéra kolektivního typu vede k potřebě nalézat toho správného mluvčího či reprezentanta, který v rámci televizního sdělení kolektivního aktéra zastoupí. Strany jsou tedy nuceny nechat se v politické komunikaci zastupovat jednotlivci. Tento aspekt sám o sobě předpokládá zvyšující se expozici jednotlivců v médiích.

Paralelně s nástupem televize se odehrává další, neméně důležitý proces, který má potenciál přispívat k personalizaci politické komunikace v mediální rovině. Jedná se o otevírání mediálního trhu a zvyšující se soutěživost a konkurenci mezi médii (Ohr 2010: 20). Se vznikem soukromých vysílacích společností vzniká konkurence, která nutí média soupeřit o pozornost a tudíž vycházet vstříc poptávce. Převedení do roviny televize, existuje poptávka po sdělnosti, srozumitelnosti a poutavosti zpravodajství. Dlouhé abstraktní debaty doprovobené vizualizací neodvádějí pozornost od obsahu (např. o programových prioritách politické strany) jsou vnímány jako nudné a tudíž existuje ze strany televizí snaha dávat přednost formátům obsahujícím akci, konflikt a zajímavý vizuál. Takového obsahu lze těžko dosáhnout bez zaměření na jednotlivce.

V rámci této logiky je divák považován za zákazníka spíše než za občana. Politika je prezentována jako klání či závod spíše než jako střet idejí, převažuje

interpretativní styl předkládání informací,³⁰ snaha o vytváření senzací a koncentrace na významné politické osobnosti (Boumans – Boomgaarden – Vliegthart 2013: 44). Mezi mediální a politickou sférou vzniká vztah vzájemné závislosti – politik potřebuje mediální expozici a novinář potřebuje příběhy a náměty (Hefferman 2006: 597).

Je třeba upozornit na to, že televize sice obecně favorizuje individuálního aktéra před kolektivním, to však rozhodně neznamená, že z uvedené výhody těží politické osobnosti rovnoměrně. V komunikaci dominují politici disponující potřebnými kvalitami (rétorickým nadáním, schopností reagovat na nečekané podněty, přitažlivým vzhledem apod.). Pokud politik tyto předpoklady postrádá, nástup televize pro něj rozhodně přínosem nebyl (Livak – Lev-On – Doron 2011: 450). Jinými slovy, média a televize realitu reflektují a za určitých okolností ji mohou ovlivňovat. Mohou se tedy stát mocenským zdrojem v rukách lídrů. Jedná se však pouze o jeden z mnoha mocenských zdrojů. Jeho užitečnost je závislá na přítomnosti dalších – osobních schopností a dovedností, popularitě, pozici ve straně. Pokud těmito mocenskými zdroji lídr disponuje, pak může z mediální expozice těžit a svou pozici posilovat. Pokud mu chybí, efekt bude zpravidla opačný (Hefferman 2006: 598).

Politická komunikace resp. její proměny však nejsou pouze příčinou personalizačních procesů. V mediální sféře se uvedené tendence také projevují a tyto projevy tvoří většinou základní stavební kámen empirických analýz personalizace politiky v rovině vztahu mezi politickou sférou a společností. Koncept personalizace se do mediální roviny promítá ve formě trendu posilující expozice politických lídrů v médiích, většinou na úkor expozice kolektivních aktérů. Tento trend byl v empirické rovině potvrzen řadou analýz (např. Mughan 2000, Langer 2007, Holtz-Bacha 2004, Boumans – Boomgaarden – Vliegthart 2013, Roncarolo 2004, Hefferman 2006).

³⁰ To znamená, že není divákům předkládáno co největší množství informací, na základě kterých je jim umožněno zaujmout postoj. Interpretativní forma zpravodajství je založená na formě příběhu s předem definovaným vyzněním a pointou, o které rozhoduje žurnalista.

Personalizaci politiky v mediální sféře lze rozdělit do dvou typů – na tzv. individualizaci a privatizaci. Podstatou individualizace je trend v nárůstu míry expozice politických lídrů nebo politiků obecně ve srovnání s expozicí politických stran. Privatizace označuje proces narůstající míry prezentace politických lídrů nebo politiků obecně coby soukromých osob a nikoli jako veřejných činitelů. Procesy privatizace lze rozdělit podle toho, zda se zaměřují na osobnostní charakteristiky politika či na události z jeho osobního života (Aelst – Sheaffer – Stanyer 2011: 4–5).

V souvislosti se změnami v mediální sféře je často užíván pojem „amerikanizace“, který odkazuje k přibližování mediálních scén v evropských státech modelu politické komunikace fungujícímu ve Spojených státech amerických. Pojem amerikanizace je některými akademiky kritizován, zejména z toho důvodu, že fungování mediální scény v Evropě obsahuje prvky (např. veřejnoprávní média), které nelze srovnávat s americkým modelem. Jedná se spíše o přebírání některých prvků „amerického modelu“ politické komunikace, které jsou zasazovány do příslušného národního kontextu (Schmitt-Beck: 2007: 758).

Diskuse o rozdílném charakteru politické komunikace v podmínkách parlamentního a prezidentského režimu je živá a obsahuje četně kontroverze. Základním východiskem úvah v tomto směru je skutečnost, že sama podstata prezidentského režimu předpokládá jistou míru personalizace politické komunikace. Důvodem je koncentrace exekutivní moci a legitimacy v rukou prezidenta (tj. jednotlivce), který v důsledku přitahuje značnou pozornost. Nastavení parlamentního režimu oproti tomu předpokládá koncentraci pozornosti na kolektivní aktéry – politické strany, jelikož u nich je koncentrována legitimita i ústavní moc. Lze předpokládat, že vedle formy vlády ovlivňuje expozici lídrů v médiích i řada dalších proměnných: podoba volebního systému, struktura stranického systému, regulace volební kampaně, politická kultura a samozřejmě také podoba daného mediálního systému (Ohr 2011: 11).

V posledních letech byl v rámci politické komunikace zaznamenán výrazný nárůst využívání nového typu elektronických médií využívající internetu coby komunikačního prostředku. I přes tento nástup lze však i v současnosti považovat televizi za klíčové masmédiium v rámci politické komunikace (Livak – Lev-On – Doron 2011: 450). Politická komunikace realizovaná prostřednictvím internetu je nicméně v posledních letech ve vztahu k personalizaci stále častěji řešeným tématem (Livak – Lev-On – Doron 2011: 453).

Možnosti operacionalizace jsou v otázce mediální expozice politiků poměrně široké a je vhodné je určitým způsobem utřídit. Je v zásadě možné rozlišit tři základní možnosti operacionalizace: měření míry expozice politiků (a stran), expozice osobních charakteristik politiků a expozice informací ze soukromého života politiků (Aelst – Sheaffer – Stanyer 2011: 9–12). V prvním případě lze stavět na čistě kvantitativních metodách založených na získávání informací o počtu výskytů zmínek o lídrech resp. stranách v médiích. V dalších dvou případech je třeba do analýzy zařadit i kvalitativní prvek. Mimo sledování typu zmínky (zaměřené na politicky relevantní nebo irelevantní aspekty politikovy osobnosti) je vhodné do výzkumu zahrnovat také hodnocení pozitivních či negativních konotací.

Výzkumné strategie personalizace v oblasti mediální expozice lídrů se u jednotlivých badatelů odlišují. Nabízí se široká škála možností v otázce využitých dat i způsobu jejich zpracování. Pokud se pokoušíme o prokázání personalizace v této oblasti, je vhodné data o expozici osobností konfrontovat s údaji o expozici politických stran. Na personalizaci pak lze usuzovat pouze tehdy, pokud narůstá mediální expozice osobností na úkor politických stran. Může to dokonce znamenat, že v absolutních hodnotách mediální expozice osobností klesá, tj. dochází k obecné „depolitizaci“ daného média. Vedle obecných trendů mediální expozice se nabízí zaměřit se i na krátkodobé výkyvy mediální expozice lídrů a stran v návaznosti na různé události.

2.4.2. Efekt lídra ve volbách

Role lídrů ve volbách je klíčovým segmentem personalizačních konceptů. Jedná se o nejčastěji analyzovanou oblast domnělé rostoucí role individuálních aktérů v politice. Podstatou tohoto konceptu je přesvědčení, že voliči zakládají v rostoucí míře svá voličská rozhodnutí na osobnostech lídrů politických stran spíše než na programové nabídce strany. Jednoduše řečeno, voliči v parlamentních volbách stále častěji hlasují pro lídry a méně pro politické strany (Manin 1997: 219). V důsledku lze tedy hovořit o tom, že straničtí lídři mají na výsledek voleb určitý vliv, který není odvislý od jejich zakotvení v politické straně a v průběhu času se zvyšuje.

Uvedená hypotéza byla v posledních dvou dekáдах opakovaně empiricky testována. Lze říci, že se jí od akademiků dostalo více pozornosti než kterékoli jiné hypotéze v rámci personalizačních výzkumů (Karvonen 2010: 65). I proto je poněkud paradoxní, že výsledky dosavadních výzkumů nepřinesly jednoznačnou verifikaci ani falzifikaci dané hypotézy. Převažující výsledek empirických analýz ověřujících uvedenou hypotézu byl však negativní v tom smyslu, že nelze identifikovat žádný přesvědčivý trend nárůstu vlivu stranických lídrů na voličské rozhodování (Holtz-Bacha 2004: 52; Garzia 2012: 182; Karvonen 2010: 66). Zřejmě dosavadní nejpropracovanější studií na toto téma je analýza Holmberga a Oscarsona (2004) zaměřená na devět západoevropských zemí v období tří až pěti desetiletí. Autoři v této studii došli k jednoznačnému závěru, že vliv lídrů je v podmínkách parlamentních demokracií ve srovnání s vlivem politického stranicví podstatně nižší. Především pak došli k závěru, že neexistuje žádný trend ve smyslu posilování role vlivu lídrů na voličské rozhodování (Holmberg – Oscarsson 2005: 174). K obdobným závěrům dospěly také další výzkumy (viz např. Curtice – Holmberg 2005, King ed. 2002). S optimističtějšími závěry přichází Amanda Bittner (2011), která dochází k závěru, že jistý nezávislý vliv lídrů lze zaznamenat, nicméně v otázce trendu činí pouze opatrné závěry.

Data pro realizaci výše zmíněných výzkumů jsou získávána většinou z povolebních dotazníkových šetření. Potenciál takto získaných dat je omezen

tím, že se nejedná o panelová šetření prováděná opakovaně se stejnými respondenty. Na existenci určitého trendy lze tedy usuzovat pouze v makroperspektivě. Druhou slabinou, na kterou upozorňuje Garzia (2012: 176), je samotná koncepce výzkumů založená na promítnutí hodnot proměnné oblíbenosti lídra do proměnné stranické identifikace u jednotlivých voličů. Tento přístup nedokáže adekvátně zohlednit situaci, kdy se volič strany identifikuje s politickou stranou kvůli osobnosti lídra, resp. volbu strany v takovém případě chybně připisuje stranické identifikaci. Garzia proto přišel s alternativním způsobem hodnocení vlivu lídra na voličské rozhodování. Jeho postup je založen na využití dat z panelových šetření (s dotazováním před volbami a po nich) a na odděleném hodnocení proměnné stranické identifikace a identifikace s lídrem. Na základě této metodologie identifikoval ve sledovaných případech vliv lídra na voličské rozhodování v podstatně širší míře než ve výše uvedených studiích (Garzia 2012: 182).

Ve své novější studii se stejný autor kriticky zamýšlí nad smysluplností přístupu založeného na hledání tzv. přímého vlivu lídra na volební chování. Jedná se o přístup stavící na primátu stranické identifikace. Je ale otázkou, nakolik má takový přístup smysl v éře, kdy dochází ke sblížování v hodnocení lídra a strany. V tomto ohledu lze předpokládat, že lídři mají zcela jistě nějaký, a vzhledem k uvedené souladnosti hodnocení lídra a strany možná nikoli nezanedbatelný, nepřímý vliv na rozhodování voličů (Garzia 2013a: 83; Garzia 2013b: 540). Jedná se přitom o vliv nikoli nezávislý na straně, ale realizovaný skrze stranu.

O vlivu stranických lídrů bylo v politologii napsáno již mnoho. Nicméně lze souhlasit s názorem, že výzkum v této oblasti se věnuje rozličným tématům a z různých perspektiv a proto nejsou k dispozici jasné a přesvědčivé závěry (Bittner 2011: 4). V kontextu personalizační teorie nás zajímá hypotéza, zda v průběhu času dochází k nárůstu vlivu lídrů na volební výsledky. Je tedy třeba vyřešit dvě otázky – mají lídři nějaký autonomní vliv na volební výsledky a můžeme vysledovat narůstající trend tohoto vlivu? Ani jedna z těchto otázek nebyla doposud v rámci politologického výzkumu jednoznačně vyřešena. Ve

vztahu k první otázce převažují opatrné soudy, ve vztahu k druhé převažují negativní odpovědi.

Jak vysvětlit rozporné názory na vliv lídrů ve volbách ze strany politologů a veřejnosti? Odpověď může být skryta v tom, že v akademické rovině je rozlišována prezentace a vliv. Jinými slovy, expozice lídrů v kampaních ještě automaticky neznamena, že lídři mají vliv na volební výsledky.

Výzkum role lídrů je spojen s řadou metodologických obtíží vyplývajících z komplikovanosti dané otázky. Rozhodnutí voliče o tom, které ze stran dá ve volbách hlas, obvykle nebývá založeno na plně racionálním výběru dle předem daných kritérií. Jedná se nepochybně proces výrazně závislý na řadě okolností, které jsou spojeny s individualitou voliče. Učeně řečeno voličské rozhodnutí je multikauzální fenomén ovlivněný řadou vzájemně se překrývajících, rušících či posilujících faktorů. Identifikovat relativní význam jednoho s těchto faktorů, osobnosti lídra, je tudíž velmi obtížné. Ve srovnání s řadou dalších potenciálních faktorů ovlivňujících rozhodování voliče je osobnost lídra faktorem o komplikovanějším kvůli obtížné uchopitelnosti, značné proměnlivosti a závislosti na subjektivním vnímání.

Zatímco působení řady dalších faktorů ovlivňujících voličské rozhodování lze určitým způsobem utřídit a vyslovit ohledně něj obecné hypotézy, vliv lídrů se takovému uchopení vzpírá.

V rámci personalizačních teorií se akademici vesměs soustředí na identifikaci autonomního vlivu lídra na voličské rozhodování. Problematickou otázkou přitom je, jaké vlastnosti lídrů jsou pro voliče podstatné. Nabízejí se v zásadě tři možnosti – vlastnosti lídra, jeho postoje či jeho stranická příslušnost (více viz Bittner 2010: 30–53).

2.4.3. Personalizace volebního systému a role kandidátů ve volbách³¹

Dosud zmiňované personalizační procesy většinou nejsou doprovázeny změnami formálních pravidel určujících meze fungování politiky. Dochází spíše k posunům v interpretaci a ke spontánním změnám ve fungování politických institucí (srov. Renwick – Pilet 2011: 5 či Poguntke – Webb 2005b: 5). Lze nicméně předpokládat, že institucionální nastavení politického systému bude na uvedené procesy reagovat. Důvodem může být především společenská poptávka po změně pravidel, která se dostávají s postupující personalizací politiky do rozporu s představami společnosti. Jedním z očekávaných objektů takové poptávky by měla být pravidla volební soutěže, jelikož volby představují základní spojení mezi společností a politickou sférou. Nabízí se tedy otázka, zda dochází k personalizaci volebních systémů v podobě posunu pravidel volební soutěže směrem k posilování pozice a role osobností.

Personalizací volebního systému se rozumí trend ke zvýraznění úlohy kandidátů v rámci volebního systému na úkor úlohy politických stran (Renwick – Pilet 2011: 3). Jde o předpoklad, že ve volebních systémech se stává významnějším faktorem osoba kandidáta na úkor politické strany. Ověřování této hypotézy je tedy založeno na sledování změn volebních pravidel s ohledem na to, zdali přispívají personalizaci.

Jak upozorňují Renwick a Pilet (2011: 7–8), personalizaci volebního systému lze zkoumat z několika perspektiv. Dosud převažující perspektivou je perspektiva kandidáta, s níž pracovali zejména průkopníci studia personalizace volebních systémů Carey a Shugart (1995). Kritériem jejich klasifikace volebních systémů bylo, nakolik jednotlivé typy volebního systému podporují autonomní vystupování kandidátů, tj. vystupování v maximální možné míře nezávislé na politických stranách. Na základě odlišností ve stranické kontrole kandidatury, způsobu udělování hlasů a sdílení hlasů³² uspořádali volební systémy do několika kategorií podle toho, nakolik umožňují a podporují personalizované hlasování.

³¹ Některé pasáže této kapitoly jsou převzaty z (Jurek 2012).

³² Více viz (Carey – Shugart 1995: 420–424).

Vytvořili tak rozlišení na volební systémy orientované na kandidáty a volební systémy orientované na politické strany. Poměrný listinný volební systém založený na vázaných kandidátních listinách s možností udělovat omezený počet preferenčních hlasů (tj. volební systém použitý v níže analyzovaných případech) řadí Carey a Shugart mezi systémy s méně příznivými podmínkami pro autonomní působení kandidátů (více viz Carey – Shugart 1995: 426). S přístupem Careyho a Shugarta pracuje ve své studii s drobnými úpravami i Lauri Karvonen (2010).

Indikátory pro klasifikaci volebních systémů podle míry jejich personalizace zvolené Careym a Shugartem jsou zaměřeny především na pozici a roli kandidáta. Objevily se však i pokusy o odlišný úhel pohledu na personalizaci volebního systému. Namísto perspektivy kandidáta lze k personalizaci volebního systému přistupovat optikou voliče. Prostřednictvím této perspektivy přistoupili ke zkoumání vlastností volebního systému např. Farrell a McAllister (2006a),³³ kteří klasifikovali volební systémy podle toho, zda dávají voličům možnost ordinální nebo kategorické volby a zda je volba orientovaná na kandidáty či na strany.³⁴ Na základě uvedených dvou kritérií vymezili čtyři typy volebních systémů, přičemž poměrný listinný volební systém s možností udělovat preferenční hlasy spadá do kategorie kombinující hlasování primárně pro stranu s možností ordinálního výběru (Farrell – McAllister 2006a: 10–12). V rámci jejich typologie představuje poměrný listinný volební systém kombinovaný s možností vyjádřit omezené množství preferencí ohledně konkrétních kandidátů jakousi střední cestu mezi výlučnou akcentací kandidáta a absolutním upřednostněním politické strany. Uvedená typologie sice nabízí zajímavou

³³ Přístup obdobný Farrellovu a McAllisterovu je základním východiskem publikace editované Josephem M. Colomerem (2011).

³⁴ Je však třeba říci, že Farrell a McAllister touto klasifikací nerozporovali pohled Careyho a Shugarta. V článku věnovaném dopadům preferenčního hlasování na postoje voličů vůči politickému systému (Farrell – McAllister 2006b) z Careyho a Shugartovy typologie vycházejí.

alternativní perspektivu, ale v oblasti doporučených volebních systémů není dostatečně rozpracovaná.³⁵

Reinwick a Pilet (2011) nabízejí alternativní přístup k hodnocení míry personalizace volebního systému. Zdůrazňují přitom potřebu detailnějšího rozčlenění jednotlivých kategorií volebních systémů (Reinwick – Pilet 2011: 9). Potřeba podrobnější typologizace je na místě, jelikož změny směrem k vyšší (či nižší) míře personalizace probíhají velmi často prostřednictvím tzv. *minor reforms*, tj. změn dílčích aspektů volebního systému, kdy nedochází ke změně typu volebního systému (srov. Katz 2005: 59–60). Vzhledem k tomu, že v případě voleb do Poslanecké sněmovny a ČNR v období 1990–2010 nedošlo k žádné *major reform*, je detailnější rozpracování indikátorů personalizace volebního systému v rámci jednotlivých typů nutné.

Hodnocení míry personalizace volebního systému v podání Reinwicka a Pileta je založeno na dvou základních otázkách – jakým způsobem voliči hlasují a jaký má jejich hlasování vliv na to, který z kandidátů získá mandát (Reinwick – Pilet 2011: 9). Základní otázkou při hledání míry personalizace volebního systému je, zda má volič možnost udělit hlas či vyjádřit preferenci konkrétního kandidáta nebo je jeho hlasování omezeno pouze na podporu konkrétní politické strany. Pokud volební systém umožňuje nějakou formu vyjádření podpory konkrétnímu kandidátovi, je možné přistoupit k posouzení otázek týkajících se způsobu hlasování (Reinwick – Pilet 2011: 10):

1. Kolik kandidátů může volič podpořit?
2. Může volič rozlišit míru podpory pro jednotlivé kandidáty?
3. Může volič udělit své hlasy kandidátům napříč politickými stranami nebo pouze v rámci jedné politické strany?
4. Je udělování hlasů kandidátům povinné nebo dobrovolné?
5. Nakolik mají voliči reálnou možnost výběru mezi kandidáty jedné strany?
6. Jaká je pomyslná vzdálenost mezi voličem a držitelem mandátu?

³⁵ Což je logické vzhledem k tomu, že autoři uvedenou klasifikaci volebních systémů používají primárně k hodnocení volebních systémů používaných v Austrálii.

Míra personalizace volebního systému se zvyšuje s rostoucím počtem kandidátů, které může volič podpořit (Reinwick – Pilet 2011: 10). To je v rozporu s předpokladem Careyho a Shugarta, kteří (vzhledem ke zvolené perspektivě zcela logicky) zastávají opačné stanovisko, tj. že nejvyšší míru personalizace lze předpokládat v případě, že má volič možnost podpořit pouze jednoho kandidáta (Carey – Shugart 1995: 422–423). Rozlišení míry podpory spočívá v možnosti buď kumulovat hlasy či řadit kandidáty dle míry preference – takové možnosti zvyšují míru personalizace volebního systému. Stejně tak zvyšuje míru personalizace volebního systému právo udělovat preferenční hlasy napříč politickými stranami. Podle Reinwicka a Pileta zvyšuje míru personalizace volebního systému takové nastavení, kdy je udělování preferencí dobrovolné, jelikož ponechává voličům vyšší míru svobody rozhodování (Reinwick – Pilet 2011: 12–13). Míra personalizace je rovněž vyšší v případě, kdy existuje možnost volit z různých kandidátů jedné strany (tzn. že existuje vyšší počet kandidátů než má volič k dispozici hlasů, příp. než je obsazováno mandátů).

Poslední z výše uvedených otázek vyžaduje kvůli své kontroverznosti poněkud více pozornosti. Jedná se o otázku spojenou s dopadem velikosti volebních obvodů na míru personalizace volebního systému. Zde nabízejí inspirativní interpretaci Carey a Shugart – nelze určit jednotnou tendenci, vliv velikosti volebního obvodu se liší podle způsobu hlasování. Například v systémech založených na uzavřených kandidátních listinách s rostoucí velikostí volebního obvodu klesá význam osobnostních charakteristik jednotlivých kandidátů, v systémech s otevřenými kandidátními listinami je efekt opačný (Carey – Shugart 1995: 431). S tímto přístupem se ve své práci ztotožnili i Farrell a McAllister (2006b: 730). Reinwick a Pilet rovněž uznávají, že nelze vymezit univerzální vztah mezi velikostí volebního obvodu a mírou personalizace. V rámci systémů s vázanými kandidátními listinami nicméně stanovují, že s rostoucí velikostí volebního obvodu roste míra personalizace volebního systému, jelikož volič má širší možnost výběru. Pokud je však velikost volebního obvodu vyšší než cca 20 mandátů, tento trend neplatí. V takovém případě lze spíše pozorovat klesající schopnost voličů orientovat se ve velkém množství

kandidátů, v důsledku čehož se voliči uchylují k použití „stranické zkratky“ (Reiwick – Pilet 2011: 18).

Druhá sada otázek, které si lze při posuzování míry personalizace volebního systému položit, se týká dopadu hlasů udělených jednotlivým kandidátům na personální obsazení mandátů (Reinwick – Pilet 2011: 14–17):

1. Ovlivňují hlasy udělené konkrétním kandidátům výsledek voleb vždy nebo jen za splnění určitých podmínek?
2. Do jaké míry ovlivňuje udělování hlasů jednotlivým kandidátům pořadí, v němž jsou přidělovány mandáty?
3. Je možné, aby hlas udělený jednomu kandidátovi přispěl ke zvolení jiného kandidáta (ze stejné strany)?

Výše položené otázky poukazují na klíčové proměnné, které je třeba při hodnocení míry personalizace sledovat. Uvedená sada proměnných sice neumožňuje „měření“ personalizace volebního systému v absolutních hodnotách, k porovnání více případů či určení trendu sledováním proměn určitého volebního systému je však dostačující.

Na téma personalizace volebního systému navazuje téma vlivu individuálních kandidátů na výsledek voleb. Personalizace v této rovině pracuje s hypotézou, že v průběhu času dochází k nárůstu vlivu osobností individuálních kandidátů na voličské rozhodování. Ve srovnání s výzkumem stranických lídrů se tomuto tématu dosud věnovala podstatně menší pozornost (Karvonen 2010: 41).

Relativní význam kandidátů v rámci voleb není jediným aspektem, o kterém lze v souvislosti s personalizací na úrovni „řadových politiků“. Dalším často diskutovaným tématem je role a pozice držitelů volených mandátů v ústavních institucích v rámci strany. Míra jejich autonomie se v tomto ohledu zpravidla odvozuje od způsobu jejich nominace v rámci strany. Základní hypotéza v tomto ohledu říká, že kandidáti, jejichž nominace je závislá na rozhodnutí úzké skupiny osob stojících v čele strany, vykazují po svém zvolení vyšší míru loajality. Postaveno opačně, se zvyšujícím se počtem osob zapojených do nominačního

procesu lze předpokládat snižující se míru loajality stranickému vedení (Hazan – Rahat 2006: 116, Livak – Lev-On – Doron 2011: 447).

2.5. Prezidencializace politických systémů

Koncept prezidencializace politických systémů je ve srovnání s personalizací vývojově mladší. První pokusy o ucelenou konceptualizaci se objevují na přelomu 80. a 90. let (srov. Rhodes 2006: 327–328). Podobně jako personalizační koncepty má i prezidencializace charakter dobově zakotveného trendu. A podobně jako personalizace trpí i prezidencializace výraznou konceptuální nejasnostmi. Jak ukážeme posléze, ve skutečnosti je sepjatost těchto dvou konceptů ještě mnohem výraznější.

V akademické literatuře se s pojmem prezidencializace v minulosti operovalo v několika rozdílných významech. Jejich společnou podstatou je, že konceptualizují proces „postupné transformace klíčových znaků politického procesu v parlamentních demokraciích do podob považovaných za typické v rámci fungování prezidentského systému“ (Helms 2005: 253). Již z tohoto vymezení je patrné, že v rámci konceptu prezidencializace je předmětem zájmu praktické fungování jednotlivých forem vlády, tj. formy prezidentské a parlamentní (a popřípadě i poloprezidentské).

Podstatou konceptu tedy je, že reálné fungování resp. každodenní praxe jednoho typu politického režimu (parlamentního) se přibližuje standardu fungování v rámci jiného typu politického režimu (prezidentského). Mezi badateli zabývajícími se výzkumem politických režimů přitom existuje široká shoda o tom, že stejný typ politického režimu může při svém každodenním fungování v závislosti na konkrétních podmínkách vykazovat rozličnou dynamiku. Odkazování na určité „typické fungování“ prezidentského režimu v praxi je však ošidné a vzbuzuje oprávněné pochybnosti. V rámci jednotlivých vymezení konceptu prezidencializace si lze povšimnout, že popis oné praxe, která je považována za obvyklou v podmínkách prezidentského režimu, se opírá o jeden konkrétní případ – fungování politického systému Spojených států amerických.

S ohledem na to by možná bylo smysluplnější hovořit spíše o „amerikanizaci“ politiky v politických systémech s parlamentní formou vlády. Např. Ludger Helms zmiňuje toto označení jako možnou (a v tomto ohledu smysluplnou) alternativu pojmu prezidencializace (Helms 2005: 253).

V soudobém akademickém diskurzu lze identifikovat několik odlišných pojetí konceptu prezidencializace. Lze je obdobně jako personalizační koncepty rozlišit s ohledem na to, v jaké rovině politického systému se pohybují. Jednotlivé koncepty se pohybují v rovině volební (Mughan 2000) či exekutivní (Foley 1993), resp. kdesi na jejich pomezí (Poguntke – Webb 2005a). Společným vyústěním konceptů je výše zmíněná teze, že v důsledku změn v některé z těchto rovin (příp. ve dvou z nich či ve všech třech) dochází k proměně logiky fungování politiky ve smyslu její prezidencializace (či amerikanizace).

Koncept prezidencializace se v poněkud odlišném významu uplatňuje i v rámci výzkumu stranických systémů (Samuels – Shugart 2010). Přes konceptuální odtrženost tohoto přístupu bude i toto pojetí prezidencializace zmíněno jako pojetí vůči konceptu Poguntkeho a Webba v zásadě konkurenční tím, že zdůrazňuje úlohu formálního nastavení pravidel dělby moci (zatímco Poguntke a Webb roli formálního nastavení dělby moci relativizují).

Velmi inspirativním způsobem, který se v mnohém odchyluje od ostatních badatelských počínů, se konceptem prezidencializace zabývali v rovině politického stranictví francouzští politologové Gerárd Grunberg a Florence Haegel (2007) či Christine Pütz (2007). Jejich přístup sice směřuje primárně k vysvětlení charakteru a fungování francouzských politických stran, je však inspirativní i v obecné perspektivě s ohledem na to, že nekoncepuje politické strany v rámci systému jako *like units*. Proto se u tohoto konceptu podrobněji zastavíme v podkapitole 2.5.1.

V následujících podkapitolách se nejprve podrobněji zaměříme na dvě konkrétní verze konceptu prezidencializace – Mughanovu resp. Poguntkeho a Webbovu. Důvody pro tuto volbu jsou dva. Předně se jedná o dva nejcitovanější a tudíž

nejvlivnější příspěvky k diskusi o prezidencializaci.³⁶ Vedle „popularity“ těchto konceptů je důvodem pro jejich volbu to, že jejich argumentace směřuje k fungování politického systému jako celku a jsou v jejím rámci diskutovány otázky dopadu předmětných trendů na kvalitu demokracie. Tyto znaky odlišují příspěvky Mughana a Poguntkeho a Webba od většiny ostatních. Ostatní zmíněné koncepty tento rys buď zcela postrádají, nebo mu věnují v rámci argumentace minimální pozornost, a proto je lze povětšinou zařadit do kategorie personalizačních teorií zabývajících se otázkou relativního významu lídrů v jednotlivých rovinách a složkách politického systému. Rozhodně se však nesnažíme dát výběrem dvou zmíněných konceptů najevo, že jsou nějak kvalitativně nadřazeny ostatním, což ostatně vyplyne z následujícího kritického nastínění jejich podstaty, kauzálních schémat a užití metodologie.

V další části kapitoly budou stručně nastíněny koncepty prezidencializace pohybující se v rovině politického stranictví, které představují základní inspiraci pro následné rozpracování typologie politického stranictví odrážející rozličné pozice lídrů v politických stranách.

2.5.1. Prezidencializace exekutivy podle Anthonyho Mughana

Koncept prezidencializace v podání Anthonyho Mughana byl představen na přelomu tisíciletí v publikaci *Media and Presidentialization of Parliamentary Election*. Již název této publikace naznačuje, jak Mughan prezidencializaci konceptualizuje. Podstatou prezidencializace je podle něj nárůst vlivu stranických lídrů v rámci volebního procesu. Média v jeho konceptualizaci hrají roli klíčové nezávislé proměnné.

Mughan začíná svou argumentaci odkazem na tradiční vnímání politiky a specificky parlamentních voleb jako souboje mezi stranami zakotvenými v sociálních cleavages ve společnosti, přičemž odkazuje na pojetí Lipset a Rokkana. Dále uvádí, že v podmínkách supinové loajality a ideologického

³⁶ Téměř žádné dílo pojednávající o trendech ve vývoji politických systémů v etablovaných demokraciích vydané po roce 2005 Pogutkeho a Webbovu publikaci neopomíjí. Málokdy se s ním však pracuje kriticky.

exkluzivizmu se nepředpokládala žádná podstatná role osobností jednotlivých politiků v rámci volebního procesu (Mughan 2000: 1).³⁷

Po druhé světové válce dochází k proměně uvažování voličů, přičemž tuto proměnu Mughan chápe v intencích přechodu z masového modelu politického stranictví směrem k modelu *catch-all* strany, přičemž vedle podstatného snížení role ideologie je jedním ze znaků konceptu *catch-all* strany představeného Kirchheimerem také posílení role stranického vedení. Posléze se začíná proměňovat i charakter volební soutěže, což Mughan dává (obdobně jako řada dalších) do souvislosti s nástupem nového typu média – televize. V tomto ohledu je Mughanův přístup poplatný analyzovanému případu, když sice vnímá proměnu charakteru politických stran, ale v rámci konceptu nepřipouští paralelní existenci různých stranických forem. V jeho pojetí jsou tedy politické strany *like-units*..

Mughan konstatuje, že dnes málokdo pochybuje o tom, že došlo k proměně stylu volební kampaně v demokratických politických systémech, přičemž podstatou této proměny je personalizace kampaně. Spornou otázkou ale zůstává, zda má tato proměna stylu prezentace nějaké dopady na podstatu politického procesu – tj. zdali volební lídři mají nějaký reálný vliv na výsledky voleb (Mughan 2000: 4). Tato otázka je základním východiskem Mughanova pojetí prezidencializace.

Mughan v rámci definování základních pojmů rozlišil prezidencialismus a prezidencializaci. Své definiční úsilí začíná konstatováním, že „prezidentský znamená opak parlamentního“ (Mughan 2000: 6). Při vymezení rozdílů mezi „prezidentským“ a „parlamentním“ vychází z charakteristik parlamentního a prezidentského režimu v podání Epstiena, Verneyho a Lijpharta, přičemž následně staví především na rozdíl mezi pro prezidencialismus typickou individuální odpovědností (založenou v prezidentských volbách) a kolektivní odpovědností tvořící páteř parlamentarismu (strany vůči voličům, vlády vůči parlamentu). V tomto ohledu si Mughan počíná ve vztahu k pojmům

³⁷ Poněkud anekdoticky to dokládá citací výroku anonymního voliče, který byl před britskými parlamentními volbami v roce 1951 dotazován, jaký vliv má osobnost kandidáta na jeho voličské rozhodnutí: „Hlasoval bych i pro vepra, kdyby ho strana nominovala“ (cit. dle Mughan 2000: 2).

prezidencialismus a parlamentarismus pečlivěji než Poguntke a Webb,³⁸ když konkrétně identifikuje aspekt typický pro prezidencialismus, který se dle jeho soudu prosazuje v podmínkách parlamentarismu.

Pojem prezidencializace lze vymezit jako „posun v průběhu času od kolektivního k personalizovanému vládnutí, od modelu vládní a volební politiky ovládané politickými stranami k takovému modelu, v němž se političtí lídři stávají více autonomní politickou silou“ (Mughan 2000: 7). Je to tedy proces konvergence s „individualistickým americkým modelem“ (Mughan 2000: 7). Opět se nabízí poznámka, zda by nebylo vhodnější hovořit namísto prezidencializace spíše o amerikanizaci politiky.

Uvedená konvergence se může projevat v různých formách. Mughan rozlišil tři – ústavní změnu, přechodné politické okolnosti a evoluční proměnu bez ústavní změny. Podstatou ústavní prezidencializace je provedení ústavní změny s cílem posílení role stranického lídra stojícího v čele vlády na úkor vlivu jeho politické strany.³⁹ Druhá forma prezidencializace je spojená s okolnostmi, které vedou k dočasnému posílení moci ministerského předsedy. Nejčastěji se s ní lze setkat v případě krizí způsobených vnějšími vlivy (válkou, kolapsem světové ekonomiky či živelní katastrofou). V rámci řešení dané krize získává ministerský předseda roli, která přesahuje ústavní definici. V momentě vyřešení či odeznění krize pozice lídra většinou značně oslabuje, jelikož jeho role byla postavena na neformální mocenské základně, která se vytrácí paralelně

³⁸ Blíže viz kapitolu 2.5.2.

³⁹ Za příklady lze považovat podobu legislativně-exekutivních vztahů zakotvenou v Základním zákoně Spolkové republiky Německo, která reagovala na neduhy předchozího výmarského období mimo jiné i posílením institucionální pozice kancléře v rámci vlády. Dalším příkladem je experiment s přímou volbou premiéra v Izraeli. Zde je však třeba si uvědomit, že daná změna prosazená dvěma největšími stranami byla motivována zejména snahou o redukci vlivu malých politických stran. Posílení vlivu lídra bylo sice logickým důsledkem, nicméně nebylo původním záměrem. Ať tak či tak, izraelská zkušenost ukazuje, že lídr se bez politické strany v podmínkách parlamentního režimu neobejde. Uvedená ústavní změna totiž sice posílila legitimitu premiéra, ale oslabila jeho politickou stranu, což v důsledku přineslo bezvýchodné situace, kdy lídr nemohl svou legitimitu zúročit sestavením akceschopné vlády. Proto bylo také toto institucionální opatření po třech volbách (v letech 1996, 1998 a 2001) zrušeno (blíže viz např. Reich 2007: 328–349).

s mimořádnými okolnostmi, díky kterým vznikla.⁴⁰ Je otázkou, zda by nebylo možné obdobným způsobem interpretovat roli lídrů opozičních hnutí v rámci přechodů k demokracii. S ohledem na neformální mocenskou základnu a její časté následné „rozplynutí“ by to snad možné bylo, nicméně je třeba si uvědomit, že v období demokratické tranzice se ústavní rámec režimu teprve tvoří a proto nelze hovořit o tom, že by lídr získával roli, která ústavní rámec překračuje.

Prezidencializace může mít také formu evoluční proměny bez souběžné změny ústavního rámce. Tato forma prezidencializace spočívá v postupné proměně každodenní politické praxe ve smyslu posilování lídra exekutivy. Z tohoto pojetí vychází i Mughanův koncept prezidencializace, jelikož s ním sdílí mimoústavní charakter (na rozdíl od prvního z uvedených pojetí) a dlouhodobě přetrvávající charakter (na rozdíl od druhého z uvedených pojetí).

Namísto roviny legislativně-exekutivních vztahů se však Mughan zaměřuje primárně na oblast volebního procesu. Mughanova publikace „vidí prezidencializaci jako personalizaci volebního procesu, která se na jednu stranu odehrává v parametrech nezměněné parlamentární ústavy a zároveň přetrvává dlouhodobě, přestože aktuální vliv stranických lídrů na voličské chování a volební výsledky se může lišit svým rozsahem volby od voleb“ (Mughan 2000: 9). Pomyslným výchozím bodem je přitom parlamentní systém, v němž je chování voličů ovlivněno pouze postoji ke straně a v rámci identity strany nemá lídr naprosto žádnou roli. Lídr strany je v očích voličů zaměnitelná entita, která neovlivňuje jejich vnímání strany.

Pojem prezidencialismus označuje situaci v konkrétních volbách, kdy má osoba lídra vliv na výsledek voleb nezávislý na politické straně. Oproti tomu prezidencializace označuje dlouhodobý trend zvyšujícího se nezávislého vlivu lídrů na volební výsledky. S otázkou vlivu jde ruku v ruce otázka prezentace. Proto se Mughan v rámci své analýzy zabývá dvěma na sebe navazujícími otázkami. Nejprve se táže, zda posiluje v průběhu času zaměření politických

⁴⁰ Jako příklad tohoto typu prezidencializace uvádí Mughan delegování moci na exekutivní lídry a posléze znovunastolení parlamentní svrchovanosti v období krizí třetí a čtvrté francouzské republiky (Mughan 2000: 9).

stran na prezentaci a propagaci lídrů. Následně pokládá otázkou, zda se tento trend patrný v rámci prezentace projevuje nezávislým vlivem lídrů na volební výsledky. Vliv lídrů se posléze snaží vysvětlit, tj. nalézt jeho příčiny.⁴¹

Mughanovo pojetí má tedy s personalizačními koncepty značný společný základ. Autor se zaměřuje na dvě klasické roviny personalizačních konceptů – mediální expozici stranických lídrů a vliv lídrů na volební výsledky. Od konceptů personalizace se liší pouze tím, že na základě personalizace mediální expozice stranických lídrů a zvyšujícího se vlivu stranických lídrů na volební výsledky usuzuje na posílení role ministerského předsedy v politickém systému. K tomu ho opravňuje specifický britský kontext (dvoustranický systém v kombinaci s disciplinovanými stranami). V rovině empirické analýzy je Mughanovo dílo studií personalizace politiky, „prezidencializační rovinu“ mu dodávají pouze úvahy odvození z analýzy personalizace.

Návaznost na personalizační teorie potvrzuje i Mughanem předpokládané kauzální schéma (viz schéma 2 níže). Za klíčovou proměnou intervenující mezi mediální expozicí a volebním vlivem označuje Mughan institucionální strukturu. Uvádí, že některé formy parlamentního uspořádání mohou prezidencializaci výrazněji nahrávat než jiné. Jako faktory limitující prezidencializaci označuje nestabilitu vlád, koaliční vládnutí, frakcionalizaci politických stran (Mughan 2000: 13–14). Na jiném místě zmiňuje Lijphartovu typologii majoritní a konsenzuální demokracie, přičemž z dané zmínky vyplývá, že příhodnější podmínky pro prezidencializaci předpokládá logicky v majoritní formě demokracie (Mughan 2000: 16). „Institucionální podmínky určují limity a možnosti [...]. Zatímco lídři v majoritní demokracii se mohou výrazněji přiblížit k americkým prezidentským kandidátům než lídři z konsenzuálního prostředí,

⁴¹ Mughan na případu Velké Británie prokázal, že dochází k prezidencializaci britského volebního procesu ve smyslu přítomnosti lídrů v kampaních i vlivu osobností lídrů na voliče (Mughan 2000: 129). Tento trend lze podle něj pozorovat od poloviny 80. let. Zároveň dochází k závěru, že se nejedná o pomíjivý či přechodný proces, jelikož volební podpora strany se stala výrazněji závislou na komunikaci s voliči prostřednictvím elektronických médií. Vztah mezi médii, stranami a voliči lze přitom považovat za stav vzájemné závislosti. Strany potřebují média jako nástroj pro oslovení voličů. Voliči potřebují média jako exkluzivní zdroj informací o politice. A média potřebují pozornost voličů (diváků) a tak potřebují prezentovat atraktivní obsah (ve vztahu k politice zejm. zaměřený na osobnosti).

nemohou doufat v to, že se jim vyrovnají“ (Mughan 2000: 17). Lídři jsou z podstaty spojeni se stranou, minimálně v tom ohledu, že ke svému úspěchu potřebují i úspěch své strany. Mughan se tedy řadí mezi menšinu akademiků zabývajících se personalizací politiky, která alespoň částečně vnímá vliv role politického stranictví na pozici a roli lídra.

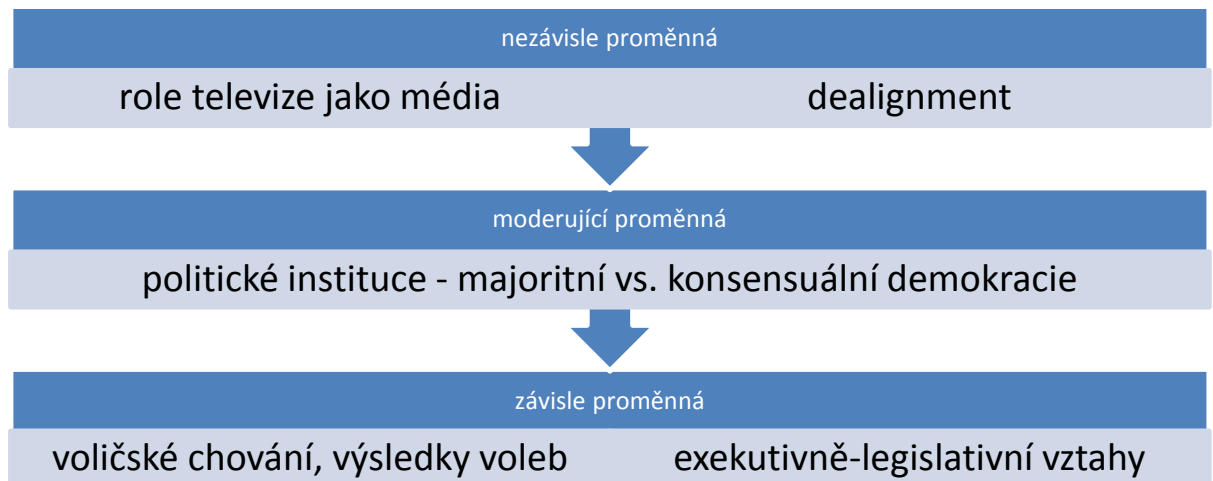

Schéma 2: Kauzální vazby v rámci Mughanova konceptu prezidencializace

Zdroj: Zpracováno dle Mughan 2000: 8–11.

Anthony Mughan koncipoval svůj výzkum prezidencializace jako jednopřípadovou studii volebních procesů ve Velké Británii. Volbu Velké Británie obhajuje tím, že zde existují institucionálně příhodné podmínky pro výskyt prezidencializace a z dosavadních výzkumů vyplývá tendence zvyšující se expozice lídrů ve volebních kampaních. Velká Británie představuje podle Mughana klíčový případ pro testování prezidencializačních hypotéz, jelikož je případem s příhodnými podmínkami (zejm. institucionálními) a pokud má mít prezidencializační hypotéza někde potvrzena, mělo by to být právě v britských podmínkách (Mughan 2000: 18).

Jednopřípadová studie je zvolena jako rámec empirické analýzy i v případě této práce, přičemž právě Mughanova studie naznačuje, že takový přístup může být smysluplný. V rámci empirické analýzy tedy staví tato práce na podobné strategii jako Mughanova publikace – snažíme se ověřit sadu obecných hypotéz vztahujících se proměnam určitých aspektů politiky v čase.

2.5.2. Prezidencializace politických systémů Thomase Poguntkeho a Paula Webba

Podle Poguntkeho a Webba (2005b: 1) „prezidencializace označuje proces, jehož prostřednictvím se režimy stávají výrazněji prezidiální ve svém každodenním fungování, ve většině případů beze změny formální struktury, tj. typu režimu.“ Z hlediska interpretace uvedeného tvrzení je klíčovým problémem interpretace pojmu „prezidiálního fungování“. Autoři se s tímto problémem vypořádávají v teoretické perspektivě, když vymezují klíčové rysy prezidentského, parlamentního a poloprezidentského režimu. V rámci konceptualizace tří typů režimů se Poguntke a Webb koncentrují zejména na strukturální charakteristiky režimů, což lze vnímat jako klíčový problém jejich konceptu. Výše uvedená definice vyvozuje teze o reálném fungování jaksi „mechanicky“ na základě strukturálních charakteristik prezidencialismu. Je přitom zřejmé, že prezidencialismus může obdobně jako parlamentarismus fungovat odchylně od očekávání daných strukturálními charakteristikami – na čemž ostatně autoři zakládají celý svůj koncept, jen v opačném duchu. Z hlediska empirické přezkoumatelnosti hypotéz vycházejících z konceptu by bylo zřejmě prospěšné „prezidiální fungování“ nastiňovat s použitím jiných než principiálně strukturálních argumentů.⁴²

Autoři ze strukturálních charakteristik odvozují tři základní znaky tzv. prezidiálního fungování režimu. Předně se jedná o kontrolu exkluzivní kontrolu zdrojů exekutivní moci. Dalším znakem je autonomie lídra ve smyslu jeho nezávislosti na vlivech politické strany, přičemž tato autonomie se může projevat jako nezávislost na vlivech pocházejících z vlastní politické strany v rámci stranického života i při výkonu exekutivní moci. Třetím znakem je personalizace volebního procesu ve smyslu koncentrace všech aspektů tohoto procesu na osoby kandidátů na post lídra exekutivy (Poguntke – Webb 2005b: 5). V souladu s těmito charakteristikami lze tedy ve fungování parlamentních režimů

⁴² Podrobněji se kritice tohoto aspektu konceptu věnujeme na konci této podkapitoly.

předpokládat posilující moc a autonomii lídrů v rámci politických stran i exekutivy a na lídry zaměřený volební proces.

Autoři přicházejí s tezí, že „všechny typy režimů se mohou pohybovat na škále mezi stranickou a prezidencializovanou formou vlády“ (Poguntke – Webb 2005b: 5). To by mohlo naznačovat zpochybnění významu formálního nastavení režimu a tedy i základní teze, na níž stojí tzv. nový institucionalismus, a sice že „*institutions matters*“ (srov. March – Olsen 2006: 16–17). Tak daleko však autoři nezacházejí, když uvádějí, že pohyb na dané škále je limitován formálním nastavením politických institucí (Poguntke – Webb 2005b: 6). Z toho lze vyvodit, že z hlediska stranického či prezidencializovaného fungování politického systému nastavují formální politické instituce jisté mezní limity. O podstatě těchto limitů však autoři nic dalšího nesdělují

Trendy naznačené výše by se měly projevovat ve třech rovinách politického systému – v rámci politického stranictví, volebních procesů a exekutivy. Zde také autoři vymezují kritéria či spíše vodítka, která by mohla být nápomocna při umístování jednotlivých politických systémů na uvedené škále. V jednotlivých rovinách lze sledovat „napětí mezi politickými stranami a jednotlivými lídry“ (Poguntke – Webb 2005b: 7). Jde tedy o jakési pnutí mezi kolektivními aktéry (vedle politických stran sem lze řadit také vládní kolektivy) a politickými lídry (tj. předsedy či volebními lídry stran či premiéry). Prezidencializační trend spočívá v tom, že v rámci tohoto pomyslného souboje narůstají zdroje politické moci a autonomie⁴³ individuálních aktérů na úkor kolektivních aktérů. Na Poguntkeho a Webbův koncept lze tedy vztáhnout výše zmíněnou kritiku opomíjející komplementární roli strany a lídra.

Naznačená škála je inspirativním uchopením daného tématu, nicméně její využitelnost v rámci empirické analýzy je limitována tím, že autoři blíže nevymezili ideální typy na koncích škály. Namísto toho jen připomínají kritéria autonomie, moci a viditelnosti lídrů. Ohledně prezidencializované vlády nabízejí

⁴³ Autonomii považují Poguntke a Webb v návaznosti na pojetí Maxe Webera považují za předpoklad moci.

alespoň určitou sadu znaků (viz výše), ohledně ideálního typu stranické vlády však nic bližšího nesdělují. Škála je v autory nastíněné podobě jen stěží využitelná pro potřeby empirické analýzy, na jejímž základě by bylo možné podle předem daných kritérií na zmíněné škále zkoumané případy klasifikovat a vymezovat jejich vzájemné pozice.

Další problém stanovené škály je zakotven v chápání politických režimů. Formulace v Poguntkově a Webbově textu naznačují, že autoři považují kategorii parlamentních režimů a opomíjejí jejich vnitřní diverzitu. Tu pregnantně vyjádřil např. G. Sartori svou typologií parlamentních režimů, v rámci které rozlišil premiérské, stranicky kontrolované a s převahou zákonodárského sboru (Sartori 2001: 110–121). Není přitom bez zajímavosti, že toto rozlišení souvisí mimo jiné s charakterem stranických systémů. Proměnnou stranického systému přitom Poguntke s Webem do svého konceptu explicitně nezahrnují.

Koncept prezidencializace v podání Poguntkeho a Webba pracuje povětšinou s totožnými argumenty jako personalizační koncepty zmíněné výše. Rozdíl spočívá především v jeho syntetizujícím charakteru, kdy je do jednoho konceptuálního rámce zahrnuta rovina volební, stranická a exekutivní. Lze však identifikovat jeden aspekt, kterým se od ostatních personalizačních konceptů odlišují (a který je zároveň spojuje s Mughanovým konceptem nastíněným výše). Poguntke a Webb své teze spojují s charakterem režimu, tj. promítají je do fungování politického systému.⁴⁴

⁴⁴ Tuto snahu je přes všechny problematické sporné aspekty konceptu ocenit. Syntetický charakter studie je zřejmě také příčinou jejího velkého ohlasu v akademické sféře. Poguntkeho a Webbův koncept nabízí v jistém smyslu až provokativně jednoduchou interpretaci komplexních personalizačních tendencí a díky tomu se jejich koncept stal tak často citovaným. Nelze si nicméně nevšimnout, že k empirické analýze nebývá užíván často (jednu z mála výjimek představuje např. Wijs 2008), zřejmě kvůli přílišné obecnosti analytického rámce.

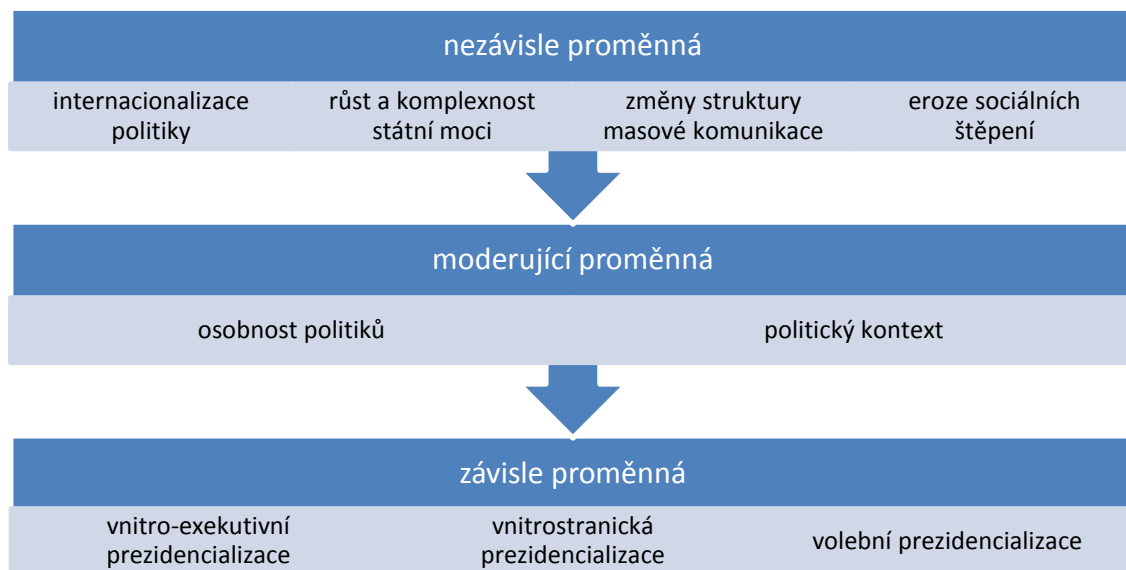

Schéma 1: Schéma kauzálních vazeb v rámci konceptu prezidencionalizace dle Poguntkeho a Webba
Zdroj: Zpracování na základě (Poguntke – Webb 2005b: 16).

Výše bylo ukázáno, že prezidencionalizace je konceptem s širokým záběrem, což samozřejmě vzbuzuje otázky ohledně metodologických možností a limitů empirické analýzy. Autoři zvolili pro ověření svých hypotéz komparativní metodologii. Jejich výzkum byl prezentován v podobě kolektivní monografie sestávající z teoretické kapitoly nastiňující podstatu prezidencionalizace, kauzální schéma a sestavu indikátorů, dále z třinácti kapitol věnovaných vybraným případům, a závěru, v němž jsou na základě syntézy poznatků z jednotlivých případů verifikovány klíčové hypotézy. Toto klasické komparativní schéma má dvě kritická místa – výběr případů a vymezení výzkumného plánu. V obou z nich lze v případě díla Poguntkeho a Webba identifikovat problémy.

Co se týče zvolených případů, nabízí se jedna zásadní námitka. Autoři mezi analyzované případy zařadili vedle politických systémů s parlamentní formou vlády, což odpovídá konceptuálnímu vymezení prezidencionalizace, také systémy poloprezidentské a dokonce i politický systém Spojených států amerických. Není divu, že kapitola o americkém politickém systému představuje z hlediska svého obsahu pověstné sebenaplňující se proocství⁴⁵, kdy autor logicky konstatuje přítomnost indikátorů prezidencionalizace, jelikož tyto byly odvozeny od fungování

⁴⁵ Konceptem sebenaplňujícího se proocství se v sociální vědě poutavým způsobem zabývá Robert K. Merton v knize *Studie ze sociologické teorie* (viz Merton 2000: 196–219).

prezidentského systému a stěžejní inspirací (byť nepřiznanou – viz níže) byl právě případ politického systému USA. Kubát upozorňuje na paradox, že autoři do své stati zahrnuli i evropské monarchie (Spojené království, Španělsko, země Beneluxu, Dánsko a Švédsko), čímž způsobují „pojmový zmatek“ (Kubát 2013: 32). K tomu je třeba dodat, že autoři neberou na formu vládnutí v rámci svého konceptu ohled, což jen dokresluje jejich přehlížení role formálních politických institucí a preferování behaviorální dimenze politiky.

Zvolená skupina politických systémů je velmi heterogenní s ohledem na ústavní nastavení systému, stranicko-politické soustavy, charakter demokracie (majoritní vs. konsenzuální), politickou tradici apod. Ambicí autorů bylo zřejmě otestovat přítomnost indikátorů v různých prostředích, s takto heterogenním vzorkem se však pojí jeden výrazný metodologický problém. Sami autoři v rámci kauzálního schématu připouštějí moderující roli politického kontextu. V důsledku jeho působení se tedy může prezidencializace v různých politických systémech projevovat v různé intenzitě a zřejmě i nabývat specifických forem. Autoři konceptu nicméně neposkytli žádný konkrétnější návod, jak kontext při analýze jednotlivých případů zohledňovat a co od jeho působení očekávat. V důsledku došlo k tomu, že autoři jednotlivých případových studií se nechali strhnout některými podstatnými prvky místního kontextu a zaměřili na jejich působení svou pozornost. Ve švédském případě je tedy logicky věnována značná pozornost koaličnímu vládnutí a stranickému složení koalic (Aylott 2005), v případě Izraele se většina kapitoly určitým způsobem vztahuje k neúspěšnému ústavnímu experimentu s přímou volbou premiéra (Hazan 2005), v kapitole o Finsku je stěžejním tématem přechod od semiprezidencialismu k parlamentní formě vlády (Paloheimo 2005) apod.

Vzhledem k tomu, že v jednotlivých kapitolách je k ověřování indikátorů prezidencializace přistupováno velmi různorodě, vyvozování závěrů v poslední kapitole místy připomíná pomyslné srovnávání hrušek s jablky, kdy autoři na základě odlišných typů argumentů z jednotlivých kapitol docházejí k tabulkovému souhrnu, na jehož základě dovozují, že ve sledovaných případech k prezidencializaci dochází (Webb – Poguntke 2005: 338–339). I zde je patrný

bludný kruh sebenaplňujícího se proroctví, v němž se autoři ve snaze nalézt empirickou oporu pro svůj koncept ocitli.

Rozdílné zaměření jednotlivých případových studií přitom není dáno jen přehlížením vlivu kontextu. Je spojeno s velmi obecně nastaveným analytickým rámcem, který je tvořen soustavou dílčích otázek doplněných o výčet indikátorů, jejichž přítomnosti má být v rámci případových studií věnována pozornost (Poguntke – Webb 2005b: 18–21). Otázky i indikátory jsou rozděleny do tří skupin podle jednotlivých „tváří prezidencializace“. Problémem je nedostatečně specifikovaná podoba indikátorů, které mohou být (a v rámci případových studií často byly) operacionalizovány různým způsobem. Jako příklad uveďme například „nárůst [mocenských – pozn. aut.] prostředků, jimiž disponuje hlava exekutivy“ (Poguntke – Webb 2005b: 19). Z takového vymezení nelze vyčíst, zda se jedná o prostředky ve formálním či neformálním slova smyslu a zda jsou předmětem zájmu pouze prostředky legitimní či rovněž nelegitimní. Podobně neurčitě vyznívá např. indikátor „personálního mandátu“ (Poguntke – Webb 2005b: 20) či vlivu lídra na volební chování⁴⁶ (Poguntke – Webb 2005b: 21).

Kauzální schéma není ve většině případových studií ověřováno, jednotliví autoři se většinou pouze o ověření, zda se předpokládané příčiny (dealignment, internacionalizace atd.) v jednotlivých případech vyskytují. K ověřování existence kauzálních vazeb nedochází, proto se i závěrečné shrnutí Webba a Poguntkeho (2005: 347–351) omezuje na výčet přítomnosti příčin a na konstatování, že prokázání existence kauzálních vazeb je úkolem do budoucna (Webb – Poguntke 2005: 347).

2.5.3. Kritická diskuse o prezidencializaci politických systémů

Koncept Poguntkeho a Webba vzbudil v akademické sféře výrazný ohlas. V oblasti výzkumů zabývajících se personalizací politiky téměř nelze po roce 2005 nalézt dílo, v němž by nebyla Poguntkeho a Webbova kniha zmíněna. To

⁴⁶ Autoři nijak neupřesňují, zda by měl být sledován pouze tzv. přímý efekt lídra (k tomu viz kapitulu 2.4.2.) či zda je předmětem jejich zájmu i vliv nepřímý.

však rozhodně neznamená, že by bylo jejich pojetí obecně přijímáno. Dosavadní vrchol kritických polemik ohledně prezidencializační teze představuje debata, která se odehrála mezi Paulem Webbem a Thomasem Poguntkem (2013), Keithem Dowdingem (2013a; 2013b), Michaellem Foleyem (2013) a Richardem Heffernanem (2013) na stránkách třetího čísla *Parliamentary Affairs* v roce 2013.

Dowding zahájil svou kritiku výrokem: „Teze o prezidencializaci ministerského předsedy by měla být vyškrtnuta ze slovníku politické vědy. Síly identifikované těmi, kteří tuto tezi pěstují, sice existují, britského ministerského předsedu však nepřipodobňují americkému prezidentovi“ (Dowding 2013b: 617). Dowding sice kritiku prezidencializační teze staví na britském případě, dovozuje však na něm neudržitelnost konceptu v obecné rovině. Kritika staví na institucionálním přístupu a začíná konstatováním, že instituce prezidentského a parlamentního režimu jsou natolik odlišné, že i v případě působení obdobných impulzů a trendů nebude docházet ke sblížení obou forem vlády. Dowding tak zdůrazňuje roli formálních politických institucí, v čemž navazuje na Samuelse a Shugarta (2010). Hovořit tedy o prezidencializaci v kontextu parlamentního režimu a navíc monarchické formy vládnutí evokuje proces, k němuž nedochází (Kubát 2013: 32), respektive k němuž nemůže v daném institucionálním uspořádání docházet za žádných okolností.

Webb s Poguntkem na tuto kritiku reagovali ve svém příspěvku, přičemž svojí „obhajobu“ založili na argumentu, že jejich koncept neodkazuje k empirii amerického politického systému. Doslova uvádějí, že „je naprosto klíčové pochopit, že Amerika [autoři mají na mysli USA – pozn. autora] není naším referenčním bodem ve vztahu k prezidentskému modelu: namísto toho jsme se snažili odvodit ideální typ toho, co lze označovat jako prezidencialismus, z esenciální logiky systému, který v sobě obsahuje všelidovou volbu hlavy státu a separaci mocí“ (Webb – Poguntke 2013: 647). Pravdou je, že ve své práci z roku 2005 americkým politickým systémem jako referenčním bodem neargumentují,

nicméně v jejich pojetí se inspirace americkým případem jasně zřetelná,⁴⁷ na což Dowding správně poukazuje. Mimoto sama podstata výše zmíněného argumentu stojí na velmi nepřesvědčivých základech. V politické vědě existuje velmi dlouhá tradice výzkumu demokratických politických režimů. V rámci těchto výzkumů se opakovaně ukazuje, že praktické fungování politických režimů je ovlivňováno nejen ústavním nastavením systému, ale také například formátem a mechanismem stranického systému, politickou kulturou, strukturou společnosti apod. Když Webb a Poguntke pracují s jakousi ideálně-typickou představou fungování prezidentského režimu založenou na tom, že se jedná o systém založený na všelidové volbě hlavy státu a separaci exekutivní a legislativní složky moci, nemohou zohledňovat výše uvedené faktory ovlivňující reálné fungování režimů. Jinými slovy, vytvořit obecnou představu o reálném fungování prezidentského systému nelze, protože toto fungování je závislé na takových aspektech, jako jsou formát stranického systému, míra vnitrostranické disciplíny či politická kultura (srov. Sartori 2001: 104; Cheubib 2007: passim). Nelze si nevšimnout, že právě v těchto aspektech na americkém případě Poguntke a Webb staví, byť to explicitně nepřiznávají a dle pozdější obhajoby si toho zřejmě nejsou vědomi. Odkázat lze například na jejich tezi nedisciplinovaném charakteru politických stran v podmínkách prezidencialismu (Webb – Poguntke 2013: 649) – ne ve všech prezidentských režimech jsou strany nedisciplinované a obvykle ne všechny relevantní strany v systému mají v čele silného lídra. Poguntke a Webb se tedy při vytváření obecné ideálně-typické představy nechali strhnout americkým „prototypem“ (srov. Sartori 2001: 97) prezidentského režimu.

⁴⁷ Mimoto na samém začátku úvah o konceptu prezidencializace Poguntke se Spojenými státy pracoval jako s typickým příkladem, od něhož odvozoval (s využitím díla Douglase V. Verneyho, který právě při vymezování funkčních znaků režimů pracoval se Spojenými státy a Spojeným královstvím coby „klasickými příklady“) charakteristické znaky fungování prezidentského režimu (Poguntke 2000: 2). Explicitně se k příkladu USA vrací i v závěru citovaného textu (Poguntke 2000: 15). Ve finální verzi konceptu představené v knize *The Presidentialization of Politics* sice explicitní zmínka o inspiraci fungováním politického systému USA není, nicméně obsahově se koncept s draftem z roku 2000 v klíčových rysech shoduje.

Sartori např. uvádí, že chybou, která podmiňuje nefunkčnost latinskoamerických prezidentských systémů, jsou „špatné systémy politických stran“ (Sartori 2001: 104). Podobně kritik prezidencialismu Juan J. Linz uvádí, že tím, co odlišuje fungující prezidencialismus ve Spojených státech amerických od selhávajících latinskoamerických prezidentských systémů, je jedinečný charakter amerického politického stranictví (Linz 1992: 120). V jiné stati pak uvádí, že „idea více disciplinovaných a odpovědných stranických systémů je konfliktní, ne-li zcela nekompatibilní, s čistým prezencialismem (Linz 1994: 35). Sartori, Linz a s nimi řada dalších akademiků⁴⁸ nevychází při hodnocení jednotlivých forem vlády pouze z jejich ústavních nastavení a de facto tak popírají ideu, že je možné uvažovat o nějakém univerzálním či ideálně-typickém fungování jednotlivých politických režimů.

Premiér v britských podmínkách byl vždy v rámci politického systému mocnějším aktérem než americký prezident. V situaci, kdy dochází k posilování premiérové moci, se tedy moc obou nesrovnává, ba naopak. Ani z tohoto pohledu tedy nemá smysl hovořit o prezidencializaci. Dowding nabídl v rámci své kritiky konceptu prezidencializace politických systémů alternativu v podobě konceptu premierizace (*prime ministerialization*) britského ministerského předsedy (Dowding 2013: 619). Podstatou tohoto konceptu je rostoucí moc premiéra a personalizace politiky. Již na první pohled pojem premierizace ministerského předsedy (premiéra) působí zvláštním dojmem. Opět vyvstává otázka, kdo je tím referenčním premiérem, k němuž se ten reálný premiér premierizací přibližuje. Dowding svůj koncept výrazněji nerozpracoval, odpověď na tuto otázku v jeho textu nenajdeme.⁴⁹ S trefnou kritikou pojmu premierizaci přichází Heffernan, který k tomu uvádí: „Jeden může hovořit o fotbalizaci Lionela Messiho, nicméně kdo má potřebu poznamenávat, že Messi hraje fotbal a ne kupříkladu tenis? [...] Přidáním ‚-izace‘ ke slovu premiér nemůžeme rozlišit

⁴⁸ Pro zevrubné shrnutí této diskuse viz (Cheibub 2007).

⁴⁹ Ve svém pozdějším příspěvku Dowding svůj přístup poněkud korigoval, když uvedl, že neměl v úmysl nahrazovat pojem prezidencializace pojmem premierizace (Dowding 2013a: 665).

silnější ministerské předsedy od slabších; mocnější od méně mocných a Blaira a Tatcherovou od Majora a Browna“ (Heffernan 2013: 639).

Ať už se ke kritice konceptu prezidencializace Poguntkeho a Webba stavíme jakkoli, v pojmové rovině platí Dowdingova poznámka, že v situaci, kdy se x začíná podobat y , není správné to označovat pojmem y -izace x . Takové označování by mělo určitý heuristický přínos pouze v případě, pokud by y -izace byla procesem, který probíhal nejen v případě x , ale byl rovněž příčinou stávajícího stavu y (Dowding 2013: 671).

Při pohledu na tyto tři oblasti a jednotlivé indikátory si nelze nevšimnout, že tematické propojení konceptu prezidencializace v podání Poguntkeho a Webba s výzkumem politického stranictví je výraznější, než jsou autoři ochotní připustit. Zejména je třeba poukázat na to, že jednotlivé „tváře prezidencializace“ věrně kopírují, aniž by na tento fakt autoři kdekoli v textu upozorňovali, v politologii zavedené pojetí „tří tváří politického stranictví“ založené na rozlišování strany jako organizace, strany jako volebního aktéra a strany jako účastníka procesu vládnutí. Nejznámější konceptualizace „tří tváří“ politické strany pochází od V. O. Keye, který v amerických podmínkách rozlišil „stranu ve volbách“, „stranu ve vládě“ a „stranu jako organizaci“ (Aldrich 2006: 556).

2.5.1. Prezidencializace politických stran – prezidencializované vs. parlamentarizované strany

S inspirativní konceptualizací prezidencializace vztaženou k politickému stranictví přišli ve své studii *Presidents, Parties and Prime Ministers* David J. Samuels a Matthew S. Shugart. Pokoušejí se v ní vysvětlit dopady různého nastavení dělby moci (tj. různých forem vlády) na fungování a organizaci politických stran. Zabývají se otázkou, do jaké míry exekutivní autorita ústavně oddělená od autority legislativní prezidencializuje politické strany (Samuels – Shugart 2010: 14). S ohledem na tento záměr vymezují pojem prezidencializace odlišně než výše uvedení Mughan resp. Poguntke a Webb. Prezidencializací rozumějí vliv dělby moci na fungování a organizaci politického stranictví, přičemž předpokládají, že v podmínkách parlamentního režimu budou fungování

a organizace podstatně odlišné od fungování a organizace politických stran v podmínkách prezidentských a poloprezidentských systémů (Samuels – Shugart 2010: 6).

V rámci politické strany se setkávají poslanci zvolení za stranu do parlamentu, vedení strany, funkcionáři a řadoví členové a případně i držitelé funkcí v exekutivě. Nastavení vztahů mezi těmito rovinami se odlišuje v podmínkách rozdělené odpovědnosti exekutivy a legislativy (prezidencialismus a poloprezidencialismus) ve srovnání se sdílenou odpovědností v rámci parlamentního režimu. V politických stranách působících v prostředí rozdělené odpovědnosti legislativy a exekutivy tedy koexistuje složka napojená na legislativu, která může hájit zájmy nekompatibilní se zájmy složky napojené na exekutivu. Podle Samuelse a Shugarta je v podmínkách parlamentarismu minimalizováno riziko nekompatibility zájmů v rámci strany (Samuels – Shugart 2007: 15).

Lze tedy vymezit dichotomické kategorie parlamentarizované a prezidencializované strany. Jedná se o ideálně-typické koncepty, v praxi se jim strany budou pouze více či méně přibližovat, resp. pohybovat se na pomyslné ose mezi nimi. Parlamentarizované strany jsou charakteristické mísením exekutivní a legislativní funkce. V rámci těchto stran probíhá výběr lídra a existuje mechanismus jeho odvolání, což kopíruje mechanismus parlamentní odpovědnosti. Z hlediska odpovědnostní vazby lze tedy říci, že stranický lídr je reprezentantem odpovědným politické straně, kterou zastupuje. Oproti tomu v rámci prezidencializované strany získává lídr výraznější autonomii, kterou využívá ve snaze o zvolení za šéfa exekutivy a případně při výkonu této funkce. V rámci volebního procesu a vládnutí nečelí lídr vnitrostranickým omezením. Zásadní přitom je, že po úspěšných prezidentských volbách strana ztrácí odpovědnostní vazbu vůči lídrovi. Ani poslanci zvolení za stranu ani nikdo jiný nedokáže stranického lídra sesadit z jeho ústavní funkce (Samuels – Shugart 2010: 16).

Samuels a Shugart přitom nevyklučují, že někdy může dojít i v podmínkách parlamentního systému k situaci, že stranický lídr se může do jisté míry vyvázat z omezení v rámci strany, např. pokud disponuje výraznou popularitou. Autoři ovšem označují tuto možnost za výjimečnou a závislou na konkrétním kontextu (zejm. osobnosti lídra). Proto uvádějí, že prezidencializace politického stranictví v parlamentních režimech je sice možná, v praxi se však objevuje pouze výjimečně. Pokud už se objeví, nemá podobu trendu, ale jednorázové výjimky (Samuels – Shugart 2010: 18). Zásadním limitem je v tomto ohledu nevyhnutelná logika parlamentního systému, v jehož rámci „voliči nemohou volit *proti* straně a zároveň *pro* [kurzíva v originále] jejího lídra – pro politika, jakkoli by byl populární, je nemožné dosáhnout vrcholného postu v exekutivě a setrvat v něm bez přetrvávající podpory od většiny zákonodárců“ (Samuels – Shugart 2010: 17).

Klíčový argument Samuelse a Shugarta, totiž že ústavní nastavení dělby moci (tj. forma vlády) ovlivňuje behaviorální dimenzi politického systému (konkrétně politické stranictví) je jistém smyslu kontradiktorní ve srovnání s pojetím Poguntkeho a Webba, kteří naopak předpokládají, že existuje trend smývání vlivu ústavního nastavení systému na behaviorální dimenzi politického systému (výkon moci, volební proces, fungování politických stran). Podstatou sporu je tedy relativní význam formálních politických institucí ve srovnání s vlivem sociálních či technologických faktorů. Samuels a Shugart přitom netvrdí, že ostatní faktory nehrají roli neboli že vliv formy vlády podobu stran determinuje. Role konstituční dělby moci spočívá v tom, že nastavuje základní limity, které bývají v praxi překračovány jen zřídka a ojediněle.

S konceptem prezidencializace politických stran pracují i francouzští politologové Gérard Grunberg a Florenc Haegel (2007) a Christine Pütz (2007). Práce Grunberga a Haegela se zaměřuje na problematiku vývoje francouzského stranického systému a dynamiku proměn organizace dvou hlavních politických stran, Socialistické strany (PS) a Unie pro lidové hnutí (UMP). Hlavní hypotéza, s níž autoři přicházejí, vyjadřuje přesvědčení, že je možné identifikovat trend směřování k bipartijnímu uspořádání stranického systému na základě

prozkoumání logiky tvorby a struktury aliančních systémů (Grunberg – Haegel 2007: 11–13). Autoři v rámci své studie promýšlejí možné dopady tohoto trendu na organizaci a fungování dvou hlavních stran.

Předmětem konceptu je tedy posouzení významu institucionální logiky politického systému na působení dvou hlavních politických stran. Francouzský hybridní politický systém složený z prvků parlamentního i prezidentského modelu formy vlády výrazně ovlivňuje podobu systému stranického a rovněž organizaci a fungování jednotlivých politických stran. Politické strany jsou nuceny vytvářet aliance, pokud chtějí uspět v boji o křeslo prezidenta.⁵⁰

Význam prezidentských voleb je pro *některé* strany klíčový a ty se tedy snaží přizpůsobovat jim svou organizaci a jednání. Lze to demonstrovat na mechanismu výběru kandidátů pro prezidentské volby v rámci PS a UMP. V obou stranách docházelo postupně k navyšování míry participace členské základny na výběru prezidentských kandidátů, až dospěly k zavedení primárních voleb, které přispívají k efektivnější mobilizaci členské základny a zároveň přitahují pozornost médií (Pütz 2007: 352). Grunberg a Haegel v tom spatřují zřejmou paralelu s americkými primárními volbami a hovoří o určité amerikanizaci voleb francouzského prezidenta (Grunberg – Haegel 2007: 26–28). Proces „poameričtění“ volebního procesu ve Francii však nebyl dosud dokončen a zřejmě v blízké budoucnosti ani nebude (Grunberg – Haegel 2007: 120–121). Překážku představuje odpor menších stran, které by v současných podmínkách těžko akceptovaly logiku dvoupólovosti prezidentských voleb, a jen s obtížemi si lze představit, že by se aktivně podílely na primárních volbách jednotných pro celou pravici resp. levici.

Odlišení náhledů stran s potenciálem k obsazení klíčového postu v rámci exekutivy a ostatních stran lze spatřovat klíčový přínos konceptu

⁵⁰ Tato logika se ve stranickém systému začala výrazně projevovat po odchodu de Gaulla z politiky v roce 1969. Postupně se zformovaly dva hlavní politické tábory, pravicový a levicový. Jejich konsolidace vyvrcholila prezidentskými volbami v roce 1981, v nichž byl zvolen socialistický kandidát François Mitterrand. Došlo tak poprvé k alternaci moci, přičemž na levici začala zřetelně dominovat Socialistická strana (Pütz 2007: 335).

prezidencializace v podání Grunberga a Haegela nejen pro pochopení funkcionální logiky francouzského stranického systému a tanních politických stran, ale také pro potřebnou korekci náhledu na prezidencializační tendence v rámci politických systémů v obecné perspektivě. Daný koncept nestaví na vnímání politických stran jako *like-units* a naopak předpokládá, že předpokládaná prezidencializační tendence se bude vyskytovat jen u některých stran. Rozlišení mezi stranami autoři odvíjejí v zásadě od jejich volební úspěšnosti a z toho plynoucí pozice v rámci pólů stranického systému.

Mimoto si autoři kladou otázku, zda je vnitřní organizace PS a UMP obdobná a zda lze v rámci těchto stran vysledovat analogické trendy. Přicházejí se zajímavou tezí, že vzhledem k obdobné pozici stran ve stranickém systému strany v zásadě nevyhnutelně podléhají podobným trendům. Straničtí představitelé sledují jednání a strategie konkurenčních subjektů.⁵¹ Pokud dojde k výraznější proměně jednání či strategie jedné strany, druhá obvykle reaguje. Např. pokud jedna strana začne pomocí internetu nabírat nové členy či masivně oslovovat voliče, druhá je v zásadě nucena reagovat (Grunberg – Haegel 2007: 49–56).

Dva zmíněné koncepty prezidencializace politického stranicví zdůrazňují vliv institucionálních faktorů na pozici a roli lídra v rámci politické strany. Samuels a Shugart vyzdvihují roli formátu dělby moci, Grunberg a Haegel považují za klíčový faktor pozici strany v systému odvozenou zejména od její volební úspěšnosti. Nejedná se o náhledy protichůdné či kontradiktorní, lze je spíše považovat za komplementární. Na rozdíl od konceptů představených

⁵¹ Při posuzování míry podobnosti vnitřního uspořádání PS a UMP se Grunberg a Haegel zaměřují na problematiku členství a vnitřní plurality. V případě členství dovozují, že spolu s profesionalizací politiky a zavedením státního financování politických stran se změnil význam členů pro politickou stranu. Členské příspěvky již nejsou hlavním zdrojem příjmů a členové již nejsou tak často využíváni jako bezplatná pracovní síla. Přesto PS i UMP v posledním desetiletí výrazně zvýšily počet svých členů a vedly za tímto účelem i speciální kampaně. UMP dokonce rozlišila několik stupňů členství a sympatizantství s cílem oslovit co největší množství osob. Obdobné pokusy v rámci PS narážejí na poměrně silný odpor. Pro strany představuje větší množství členů v současné době především usnadnění a zefektivnění politické mobilizace. Navyšování počtu členů má rovněž svá úskalí, např. preferování zájmů členů před zájmy voličů při výkonu moci či rozvoj klientelistických vazeb mezi soukromým sektorem a politickými stranami. Hlavní motivací většiny nových členů je možnost participace na primárních prezidentských volbách (podrobně viz Grunberg – Haegel 2007: 43–78).

v předchozích kapitolách tedy neignorují rovinu politického stranictví a naopak od ní odvozují existenci prezidencializačních tendencí a tím prolamují častou představu, že spolu s posilováním individuálních aktérů dochází k oslabování aktérů kolektivních.

2.6. Politické stranictví jako Achillova pata konceptů personalizace a prezidencializace

Koncepty personalizace a prezidencializace se zaměřují zejména na vztahovou a institucionální rovinu politického systému. Vedle řady podobností nastíněných výše je spojuje také skutečnost, že podceňují nebo zcela opomíjejí vnitřní dynamiku politických stran ve vztahu k roli a pozici stranických lídrů. Mimoto většina konceptů považuje politické strany za *like-units*, v rámci konceptů nejsou většinou zohledňovány možné rozdíly plynoucí z různorodosti forem politického stranictví či odlišného postavení v rámci stranického systému.

Pohled „dovnitř“ stranických organizací má v personalizačních konceptech většinou formu odkazu na typický příklad, na němž je demonstrována přítomnost indikátorů personalizace. Chybí pokus o teoretické uchopení proměny pozice lídrů ve vnitrostranických procesech. Přinejlepším se (většinou implicitně) předpokládá jakási automatická návaznost na personalizaci volebního procesu. Staví se tedy na hypotéze, že v důsledku proměn volebních kampaní a voličského chování dochází ke změnám v postavení lídrů v rámci politických stran.

V personalizačních konceptech velmi často operuje příklady britských labouristů a konzervativců, německé CDU a SPD, případně francouzských socialistů či gaullistů, tj. politických stran, u nichž je naplnění personalizačních tezí předpokládáno. Tyto politické subjekty pak slouží jako reprezentanti politického stranictví. Jako typický příklad tohoto přístupu můžeme uvést studii o vlivu lídrů na volební výsledky Diega Garzii (2012), založená na analýze Spojeného království, Německa a Itálie, přičemž z každého z posuzovaných případů byly do studie zahrnuty pouze dvě největší politické strany. Autor si je ostatně limitů svého přístupu vědom, když s odkazem na ně poněkud relativizuje poměrně silné

závěry svého výzkumu (Garzia 2012: 182). Nelze si však nevšimnout, že existuje řada politických stran, která logiku naznačovanou v personalizačních teoriích na první pohled nevykazuje. Již z tohoto důvodu si politické stranictví zaslouží v rámci analýzy personalizace místo.

Úvahy o prezidencializaci coby přibližování se „americkému vzoru“ fungování politického systému jsou založeny na ignorování klíčových rozdílů právě v oblasti charakteru politického stranictví. Politické strany ve Spojených státech amerických neplní v politickém systému stejnou roli jako strany evropské. Totéž lze říct i o roli stran ve společnosti. V důsledku se tedy americká politika odehrává v jiném politicko-stranickém kontextu, který ale není v rámci prezidencializačních konceptů akcentován.

Neznamená to však, že by uvedeným fenoménům nebyla v rámci politologického výzkumu věnována pozornost. Velmi inspirativním konceptem ve vztahu k pozici lídrů v politických stranách nabídl německý politolog Robert Michels v rámci svého železného zákona oligarchie. Otázka různorodosti forem politického stranictví je pak dlouhodobě rozpracována v rámci tzv. modelů politického stranictví. Dle našeho soudu mohou tyto dva koncepty vhodně doplnit teoretický rámec personalizačních a prezidencializačních teorií. Zároveň umožní přenést pozornost na úroveň politického stranictví, které je klíčovou rovinou fungování parlamentních systémů a bezesporu ovlivňuje roli jednotlivých lídrů v politice. Sebevýraznější lídr slabé politické strany v podmínkách parlamentního režimu zásadní postavení v politickém systému nezíská. Osud lídrů je tedy do značné míry spjat politických stran. Bez náležitého pochopení role lídrů v politických stranách není proto možné náležitě pochopit a vysvětlit domnělou personalizaci politiky.

2.6.1. Politické strany jako přirozeně oligarchizované jednotky

Existence politického vůdcovství je pro politické strany přirozeným fenoménem. Tento předpoklad se stal základním stavebním kamenem železného zákona oligarchie, s nímž přišel Robert Michels ve své studii *Political Parties*.

Michels sám sebe v předmluvě ke knize *Politické strany* zařadil mezi průkopníky výzkumu organizace politických stran (Michels 2001/1915: 6). Jeho teze mají však širší implikace, dotýkají se roviny politického systému, především v otázce možnosti či nemožnosti skutečné demokracie. Proto také bývá Michelsovo dílo často citováno teoretiky demokracie, přičemž bývá řazen po bok Moscy a Pareta mezi průkopníky konceptu elitní demokracie (srov. Orum – Dale 2009: 195, Blondel – Müller-Rommel 2007: 820).

Vymezení železného zákona oligarchie nalezneme na s. 26 Michelsova výše zmíněného díla: „Organizace v sobě zahrnuje tendenci k oligarchii. V každé organizaci, ať jde o politickou stranu, odborový svaz nebo jakékoli sdružení tohoto typu, se jasně projevuje aristokratická tendence.“ Na dalším místě Michelsovy publikace nalezneme výrok: „kdo říká organizace, říká oligarchie“ (Michels 2001/1915: 241).

Pojmový aparát, s nímž je operováno v rámci uvedených definic, není v Michelsově práci jednoznačně vymezen, což samozřejmě vzbuzuje pochybnosti ohledně interpretace daných tvrzení. Bez jasného vymezení klíčových pojmů přitom těžko můžeme „železný zákon oligarchie“ podrobit empirickému testování. Za stěžejní pojmy, jejichž vymezení je nutné upřesnit, lze považovat především pojmy organizace, oligarchie a demokracie. Bez jejich upřesnění není možné dané pojmy řádně operacionalizovat. To je zřejmě také jedním z důvodů, proč se Michelsovu konceptu nedostalo přílišné pozornosti v empiricky zaměřených studiích. Jeho koncept byl hojně diskutován ve studiích teoretických, přičemž právě pojmová nejednoznačnost umožňovala uplatnění Michelsových tezí v řadě oblastí politické teorie.

Z etymologického pohledu znamená pojem oligarchie „vládu několika“. S takovýmto obecným chápáním pojmu samozřejmě nelze při interpretaci Michelsova zákona vystačit. Nabízí se hned několik otázek – Co je to vláda? Kolik je několik? Michelsovo pojetí oligarchie nedává zcela jasné odpovědi.

Robert Michels identifikoval dva typy příčin, které vedou k oligarchizaci. Můžeme je souhrnně označit za psychologické a technické příčiny.

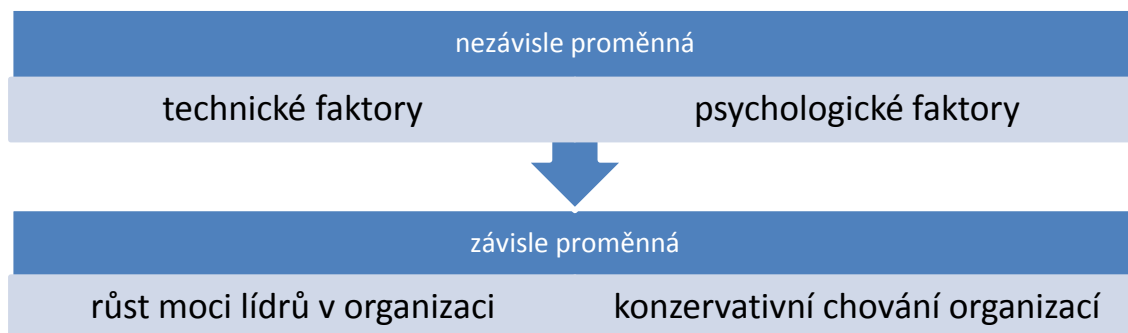

Schéma 3: Kauzální schéma Michelsova železného zákona oligarchie

Zdroj: Zpracováno dle (Michels 2001/1915: 19–51).

Michelsem prezentovaná argumentace vzbudila řadu ohlasů. Vedle řady stoupců a principiálních kritiků, kteří napadali spíše podstatu myšlenky nežli způsob, jakým k ní Michels dospěl, se objevilo několik pečlivých kritických analýz jeho tezí, s jejichž pomocí můžeme identifikovat slabá místa Michelsovy argumentace. Následně pak můžeme Michelsovy teze buď zpřesnit, nebo v některých ohledech zmírnit jejich velice široký a velmi ambiciózní záběr.

Dílo „Politické strany“ bylo poprvé publikováno v roce 1912, první anglická edice vyšla v roce 1915. Tento fakt je nutné mít při čtení publikace na paměti a v jeho světle na Michelsovy argumenty nahlížet. Jako řada jiných akademiků, tak i Michels se při vyvozování obecných soudů na dobovém empirickém základě dopouští klasického omylu, který je možné vyvrátit až s jistým časovým odstupem. Michels při své analýze německé sociální demokracie místy připisuje prvkům tehdejší politické reality obecnou platnost a opomíjí jejich kontextuální (dobovou) podmíněnost. To je další výzva pro každého, kdo by se optikou konceptu oligarchizace politických stran pokoušel nahlížet na soudobou realitu. I v tomto ohledu vyžadují Michelsovy teze úpravu.

Michelsovo dílo nese znaky své doby i z hlediska metodologie. Explicitní představení metodologie v Michelsově díle nenalezneme. Michels pouze vyzdvihuje, že primárním objektem jeho analýzy je německá Sociálně demokratická strana. K tomu je nutno dodat, že v rámci textu se Michels od tohoto objektu často odchyluje a svou argumentaci staví i na příkladech dalších.

Michels využívá při formulování svých závěrů tři základní postupy. Předně poukazuje na jednotlivé faktory a mechanismy, které umožňují lídrům konsolidovat jejich moc (Hands 1971: 157). Tyto faktory a mechanismy ilustruje na příkladech a datech vztahujících se dominantně k německé sociální demokracii. Jeho postup je tedy založen na zobecnění faktorů a mechanismů zjištěných na základě porozumění a interpretace jednomu případu.

Michelsovo pojetí je inspirativní ve dvou ohledech. Předně poukazuje na skutečnost, že politické vůdcovství je přirozenou součástí instituce politických stran. Mimoto identifikuje příčiny a zdroje postavení lídrů v politických stranách. Propojením těchto dvou klíčových zjištění můžeme logicky dojít k tomu, že pro pochopení pozice lídrů v politickém systému založeném na soutěži politických stran musí být předmětem našeho zájmu v první řadě vnitrostranická rovina.

2.6.2. Modely politického stranictví jako nástroj k aktualizaci konceptu oligarchizace politických stran

Michelsovo pojetí je vzhledem k jeho časovému ukotvení nutné aktualizovat. Pozdější vývoj forem politického stranictví sice nerozporoval Michelsovu tezi o nezbytnosti politického vůdcovství v rámci politických stran, v tomto vývoji se nicméně ukázalo, že Michelsův přístup nerozlišující různé typy politického stranictví a postavený na empirii masových stran realitu poněkud zjednodušuje.

Vůdcovství je bezesporu nedílnou součástí instituce politických stran, bez něj by politické strany nemohly náležitě plnit pro funkčnost demokracie kritické funkce v rámci politického systému (zejména selektovat a agregovat společenské zájmy a logicky také rekrutovat elitu). Charakter organizací se však proměňoval v čase – od formy masových stran předpokládané Michelsem se mnohé strany vydaly cestou otevření se co nejširšímu spektru voličů (*catch-all* strany), aby následně začaly budovat silné vazby na státní struktury (kartelové strany). Poslední inovací jsou v tomto ohledu strany založené na určitém marketingovém plánu (podnikatelské strany), odvíjející své strategie od logiky střetávání nabídky a poptávky v rámci politického trhu. Odlišný charakter stranických organizací se promítá do řady aspektů – role ideologie v rámci stranické strategie,

vnitrostranická organizační struktura, materiální zajištění stranických aktivit, strategie oslovování potenciálních voličů, charakter a rozsah členské základny. To vše má samozřejmě dopad i na pozici lídra v rámci politické strany a lze očekávat, že se to bude promítat i do jeho pozice v rámci politického systému.

Pro soudobé stranické systémy je typické, že v jejich rámci koexistují politické formace spadající do různých modelů politického stranictví. Zmíněná typologie modelů politického stranictví je sice koncipována jako vývojová, nepředpokládá ale, že dochází k posunu forem politického stranictví ve všech stranách. V rámci této typologie jsou spíše identifikovány dobově ukotvené impulsy, které podnítily genezi nových forem politického stranictví.

V soudobých stranických systémech většiny etablovaných demokracií vedle sebe koexistují tři modely politických stran – *catch-all* strany, kartelové strany a podnikatelské strany. Vývojově starší typy politického stranictví (elitní strany a masové strany) prošly většinou adaptací na měnící se politické prostředí (zejména individualizaci společnosti a s ní související dealignment)⁵² proto se s těmito formami v soudobých stranických systémech již nesetkáme, jelikož by to nebyly v soudobém kontextu formy efektivní. Zatímco prvky *catch-all* strany a kartelových strany se u konkrétních politických subjektů často prolínají a těžko lze jednotlivé subjekty zařadit do jedné či druhé kategorie, podnikatelské strany jsou kategorií výrazněji vyhraněnou a snáze odlišitelnou.

Koncept *catch-all* strany byl vypracován Kirchheimerem⁵³ a rozvíjen řadou dalších badatelů (např. Panebianco 1988: 222–230, Elderswelt 1982). Koncept kartelové strany byl představen v polovině 90. let Katzem a Mairem (1995, 1996). Vývojově nejmladší je koncept podnikatelské strany vytvořený Hopkinem a Paolucim (1999). Pro účely posouzení role lídrů v jednotlivých typech stran není nutné zabývat se všemi jejich definičními charakteristikami. K tomuto

⁵² Nezpochybnitelnou roli mají v tomto ohledu samozřejmě i další aspekty, jako je například nárůst míry obecného vzdělání či rozvoj nových forem masové komunikace (srov. Krouwel 2006: 252).

⁵³ Kirchheimer upravoval koncept *catch-all* strany do finální podoby v různých textech zhruba dvě desetiletí. finální verze konceptu je zachycena v (Kirchheimer 1966: 190–191).

tématu existuje značné množství odborné literatury (srov. Krouwel 2006, Gunther – Diamond 2003 či Bolleyer 2009).

Pokud se zaměříme pouze na charakteristiky zmíněných typů stran relevantní z hlediska role lídra v rámci politické strany, lze vymezit několik podstatných rozdílů (dle Kirchheimer 1966: 190, Katz – Mair 1995, Hopkin – Pauluci 1999). *Catch-all* strany a kartelové strany vznikají na základě kolektivní iniciativy a aktivity a velmi často jsou výtvozem stávající politické elity. Obvykle se jedná o strany s původem na parlamentní půdě. Oproti tomu podnikatelská strana je produktem individuální iniciativy, často doprovázené nasazením individuálních zdrojů. Osud strany je z toho důvodu obvykle spojován s osobností lídra – zakladatele.

V organizační struktuře *catch-all* strany se uplatňují prvky demokratického víceúrovňového řízení (volba orgánů, delegace apod.). Tyto prvky jsou v rámci kartelové strany utlumovány na úkor centralizace moci v rukou stranického vedení. V rámci kartelové strany tedy oslabuje pozice členské základny. Podnikatelské strany jsou založeny na vysoké míře centralizace moci v rukou stranického lídra, jeho vztah k dalším funkcionářům strany svým charakterem odpovídá spíše zaměstnaneckému poměru nežli delegátskému vztahu v rámci víceúrovňové struktury.

Catch-all strana se založena na obhajobě zájmů, byť se snaží tyto zájmy vymezovat flexibilně. *Catch-all* strana je tedy zaměřena na získávání hlasů prostřednictvím obhajoby zájmů, její strategie je tedy zaměřena na hlasy. Oproti tomu podnikatelská a v menší míře i kartelová strana se odklání od obhajoby zájmů a orientují se na strategii zaměřenou na získávání úřadů, přičemž v rámci volebních apelů zdůrazňují manažerské a jiné kvality kandidujících osobností na úkor ideové náplně.

Pro všechny tři soudobé typy politického stranictví platí, že se snaží apelovat na široké spektrum voličů a do značné míry rezignují na budování těsných vazeb s dílčími segmenty elektorátu. Rozdíl lze však najít při pohledu na rekrutační strategie, resp. na přístup stran k získávání nových členů a kádrů. V tomto ohledu

vykazují *catch-all* strana a podnikatelská strana vyšší míru otevřenosti ve srovnání s kartelovou stranou.

2.6.3. Typologie politických stran podle pozice stranického lídra

Jak bylo uvedeno výše, všechny politické strany podléhají v určité formě oligarchizaci. Konkrétní forma, do níž se mohou strany vyvinout, se však může lišit. V rámci modelů politického stranictví jsou tyto odlišnosti spojovány s personálním zázemím strany, materiální základnou, cílováním volební nabídky apod. Pokud do sebe koncepty oligarchizace a modelů politického stranictví promítneme, lze si povšimnout, že oligarchizační tendence koncentrující moc v rámci strany do rukou nejužšího vedení probíhají v různém kontextu, přičemž tento kontext určuje limity případné personalizace. Jinými slovy, role stranického lídra v politickém systému je do značné míry předurčována typem strany. K tomu je nutné připočítat ještě vnější faktor, který rovněž limituje míru potenciální personalizace daného lídra a strany. Tímto faktorem je pozice a role strany v rámci stranického systému. Na základě kombinace těchto vnitřních (typ strany) a vnějších (role a pozice ve stranickém systému) faktorů lze politické strany rozdělit do několika základních typů, s nimiž lze spojovat rozdílná očekávání ve vztahu k personalizaci politiky. Lze to vyjádřit i tak, že lídři různých typů stran disponují různým (větším či menším) potenciálem pro personifikaci, tj. potenciálem být výrazně exponováni v politické komunikaci a mít autonomní vliv na voličské chování. Pojem personifikace používáme pro odlišení od dobově zakotveného trendu, tj. personalizace. Bylo by samozřejmě možné použít i jiný výraz. Podstatné je v tomto ohledu oddělit momentální význam lídra (personifikaci) od dobového trendu (personalizace).⁵⁴

Klíčovým vnějším faktorem ovlivňujícím pozici stranického lídra v politickém systému je tedy pozice a role strany v rámci stranického systému. V tomto ohledu lze rozlišit dvě kategorie politických stran – s premiérským potenciálem a

⁵⁴ Pokud tedy u jednotlivých stranických lídrů můžeme pozorovat rostoucí personifikaci (ve smyslu posílení jejich role v politické komunikaci a vlivu na voličské chování), pak lze hovořit tom, že dochází k personalizaci.

bez premiérského potenciálu. Lze předpokládat, že lídr strany disponující voličským potenciálem umožňujícím obsadit premiérský post bude v systémové rovině významnějším aktérem než lídr strany bez premiérského potenciálu. Míra personifikace zjištěná u lídrů stran s premiérským potenciálem by tedy měla dosahovat vyšších hodnot ve srovnání s mírou personifikace lídrů stran bez premiérského potenciálu. Zároveň lze ovšem předpokládat, že pozice lídra strany s premiérským potenciálem bude ve vyšší míře závislá na volebních výsledcích politické strany.⁵⁵

Vnitrostranické faktory odvozujeme od charakteristik jednotlivých forem politického stranictví. Předmětné formy politického stranictví lze na základě charakteristik představených v předchozí podkapitole seřadit s ohledem na personifikační potenciál tak, že nejslabším personifikačním potenciálem disponuje lídr *catch-all* strany, silnějším lídr kartelové strany a nejvýraznějším lídr podnikatelské strany.

Kritérium postihující vnitrostranickou rovinu reaguje zejména na trend vzniku politických subjektů, jejichž existence a identita je spojena s osobností jednoho konkrétního politika. Uvedený trend se projevuje jak v politických systémech etablovaných demokracií, tak i v postkomunistických zemích. Při snaze o vysvětlení míry personalizace politiky a případných personalizačních trendů by tato dimenze neměla být opomíjena mimo jiné i proto, že mnohdy může být vzestup strany založené na charismatu svého lídra pomyslným impulsem, který spouští „personalizační spirálu“ napříč stranickým systémem. Pokud se totiž v politickém systému začne výrazněji prosazovat politická strana odvozující svojí identitu od silného a respektovaného lídra, ostatní politické strany často na takový vývoj reagují. Jejich reakce přitom může spočívat právě v tom, že v rámci politické komunikace rovněž začnou zdůrazňovat osobnost svého předsedy na úkor idejí a programu. Takovýto vývoj byl zdokumentován v 90. letech v Itálii.

⁵⁵ V tomto bodě navazujeme na pojetí prezidencializace politických stran nastíněné výše, ovšem s určitými úpravami. Pozici předsedy strany dle našeho soudu ovlivňuje nastavení vztahů mezi stranami v rámci stranického systému i v podmínkách parlamentní formy vlády a nikoli jen v případě poloprezidentského režimu, jak uvádějí Grunberg a Haegel (viz kapitolu 2.5.1.).

Nyní se pokusme obě kritéria zmíněné typologie operacionalizovat. První kritérium výše navržené typologie staví na premiérském potenciálu strany. Strana vykazuje premiérský potenciál, pokud disponuje voličským potenciálem umožňujícím aspirovat v případě volebního úspěchu na obsazení pozice předsedy vlády. Na premiérský potenciál lze usuzovat dle výsledků předchozích voleb v kombinaci s očekávaným výsledkem strany ve volbách příštích (dle průzkumů veřejného mínění, buď díky posílení či oslabení vlastních preferencí nebo vzestupu či pádu preferencí konkurenta, příp. vzniku nového konkurenta či jeho zániku).

S ohledem na druhé kritérium je třeba politické strany rozřadit do příslušných stranických typů (*catch-all* strany, kartelové strany, podnikatelské strany). Toho lze docílit prostřednictvím analýzy vnitřní struktury strany, vnitrostranických procesů, její členské základny, využívaných materiálních zdrojů, komunikačních strategií a životního cyklu strany (způsobu vzniku a změn ve funkci lídra strany).

Ani jedno z uvažovaných kritérií nemá arbitrární charakter. Lze hovořit o proměnlivé míře premiérského potenciálu odvíjejícího se od aktuální voličské podpory strany a vztahů mezi stranami (ovlivňujících jejich koaliční potenciál). V souvislosti s modely politického stranictví bylo v předchozí kapitole konstatováno, že konkrétní strany obvykle naplňují kritéria jednotlivých typů pouze do určité míry a mohou se tudíž pohybovat kdesi mezi uvažovanými typy. Pro typologizaci stran lze tedy spíše než sumu šesti typů (vyplývajících z kombinace dvou kritérií) navrhnout následující dvouosové schéma.

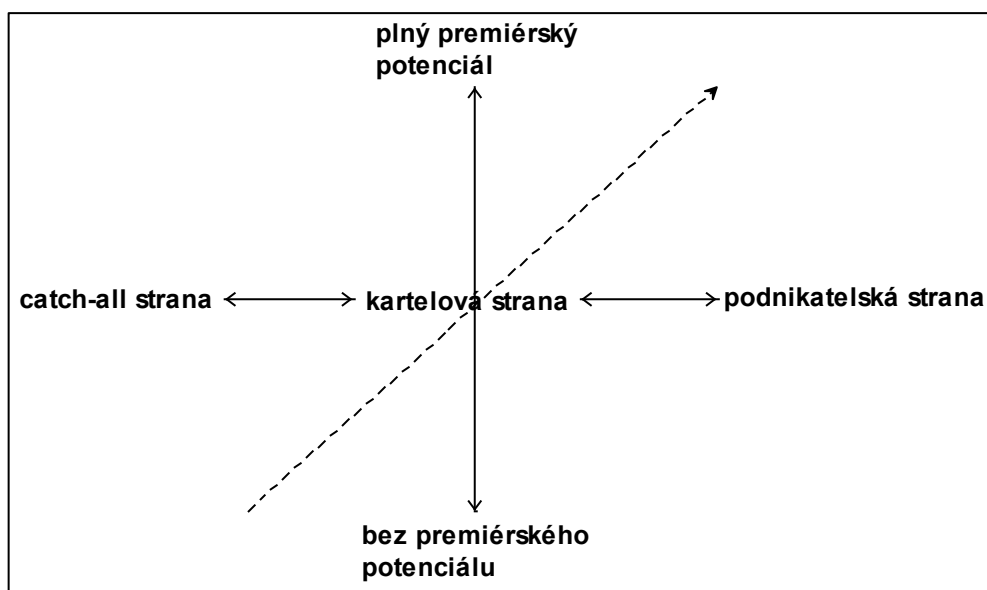

Schéma 4: Dvouosové vyjádření typologie politických stran podle potenciálu pro personalizaci lídra (prerušovaná čára znázorňuje nárůst potenciálu pro personifikaci)

Zdroj: Vlastní zpracování

Prerušovaná čára ve schématu vyznačuje směr rostoucího personifikačního potenciálu. Předpokládáme, že vyšší míru personifikace budou vykazovat lídři kartelových či podnikatelských stran v kombinaci s premiérským potenciálem. Lídři těchto stran disponují personifikačním potenciálem plynoucím z vnějších i vnitřních faktorů a lze tedy očekávat, že se to projeví v jejich výraznější mediální expozici či jejich výraznějším vlivu na voličské chování. Oproti tomu lídři *catch-all* stran bez premiérského potenciálu budou disponovat nejnižší mírou personifikačního potenciálu.

Z tohoto rozlišení lze tedy vyvodit, že v rámci jednoho politického systému může u některých subjektů míra personifikace narůstat a u jiných naopak klesat. Teprve v momentě, kdy bude míra personifikace dlouhodobě narůstat u všech typů subjektů, tak lze hovořit o personalizaci.

Tato typologie není zpochybněním podstaty konceptů personalizace diskutovaných výše. K personalizaci politiky z příčin naznačovaných v rámci jednotlivých konceptů došlo, což bylo v jednotlivých rovinách výzkumu (politické komunikace, voličského chování) s větší či menší mírou spolehlivosti prokázáno. Lze však pochybovat o tom, zda nástup televize coby masmédiu a další fenomény a procesy obvykle označované za příčiny personalizace měly

schopnost zapříčiňovat kontinuální personalizační trend pokračující až do současnosti.

Personalizaci politiky dle výše diskutovaných konceptů jako proces proměny politické komunikace a voličského chování ve směru k výraznějšímu akcentování stranických lídrů, k němuž došlo a který byl (minimálně v dlouhodobě etablovaných demokraciích) v zásadě završen. Jeho klíčové příčiny – proměna mediální sféry a dealignment – jsou totiž rovněž dobově zakotvenými trendy, které sice probíhaly v různých politických systémech v různých obdobích a měly různou dynamiku, nicméně lze konstatovat, že působení těchto příčin bylo již ukončeno. Jinými slovy, proces nástupu televize a liberalizace médií i proces individualizace a nivelizace společnosti a stírání významu ideologického zakotvení jednotlivců lze časově ukotvit a ohraničit pomyslným začátkem a koncem. Logicky lze usuzovat, že pokud mají příčiny určitého jevu takto temporálně zakotvený charakter, bude ho mít i jev samotný, tzn. že se (s jistým odstupem) začnou projevovat určité změny (tj. politika se bude personalizovat) a jev nabude novou kvalitu (tj. politická komunikace bude stát na nových principech, strany změní své chování v kampaních a voliči budou více zohledňovat roli lídrů). Následně samozřejmě může docházet a skutečně dochází v důsledku působení dalších faktorů k dalším proměnám podoby politické komunikace a voličských strategií, nicméně při snaze o jejich uchopení není vhodné je paušálně připsat na vrub obvyklých „prověřených příčin“ personalizace politiky.⁵⁶

Na výše uvedené typologii lze demonstrovat, že aniž zpochybňujeme podstatu personalizačních tezí, je vhodné, aby se výzkum míry personalizace a personalizačních trendů odehrával na úrovni politického stranictví (spíše než v rovině politického systému). Jinak řečeno, vzhledem k předpokládané různorodosti rolí a pozic stranických lídrů v rámci stran je vhodné pro adekvátní

⁵⁶ Jedním z takových faktorů je i vznik nových forem politického stranictví, tzv. kartelových a podnikatelských stran.

náhled na tuto problematiku využít politické strany jako základní jednotku analýzy.

V kontextu postkomunistických politických systémů se uvedený přístup zdá být dokonce nezbytný vzhledem k výrazné různorodosti a zároveň proměnlivosti stranického prostředí. Data získaná v agregované podobě by, jak bude ukázáno v další části textu, mohla vykazovat jisté obecné tendence, přičemž při podrobnějším pohledu na základ těchto tendencí bude realita podstatně komplikovanější a případné trendy mnohem méně markantní, jelikož půjdou na vrub pouze některých stranických lídrů a pouze některých politických stran.

Dimenze zahrnuté do typologie byly v rámci výzkumu personalizace opomíjeny zřejmě s ohledem na výběr zemí, na nichž byly personalizační hypotézy ověřovány. Jednalo se většinou o systémy s jasně dvoupólovým uspořádáním stranické soutěže (často systémy bipartijní), přičemž výzkumy byly mimoto mnohdy redukovány právě na lídry dvou nejsilnějších politických stran. V tomto ohledu pak všechny sledované subjekty vykazovaly obdobnou dynamiku a bylo tudíž možné jí považovat za systémový trend. Mimoto charakteristickým rysem tradičně analyzovaných politických systémů je stabilita forem politického stranictví a relativní trvanlivost jednotlivých subjektů působících v rámci stranického systému. Právě v těchto dvou aspektech (koncentrace stranické soutěže a stabilita stranického systému i jeho jednotlivých prvků) se přitom postkomunistické stranické systémy povětšinou výrazně odlišují od tzv. západních demokracií a pokusy o analýzu personalizace by to měly zohledňovat.

2.7. Možnosti a limity výzkumu personalizace politiky v prostředí postkomunistického politického systému

V závěru teoretické části práce se pokusíme stručně poukázat na některá úskalí, která jsou spojena s výzkumem personalizace politiky v postkomunistickém prostředí. Vedle posouzení smysluplnosti takového výzkumu a použitelnosti stávajících kauzálních schémat se zaměříme především na problém institucionalizace ústavně-politického a stranického systému.

2.7.1. Interpretativní a explanační výzkum personalizace v postkomunistickém prostředí

Koncepty personalizace politiky pocházejí z prostředí dlouhodobě etablovaných demokracií. Vznikly – jak bylo opakovaně zmíněno v předchozí části – abstrakcí trendů vyskytujících se v politických systémech Západní Evropy a některých dalších politických systémech westminsterského typu.

Nabízí se tedy otázka, zda se trendy nastíněné v konceptech vzniklých v prostředí etablovaných demokracií vyskytují i v jiných politických systémech, resp. zda má jejich odhalování vůbec smysl. V tomto ohledu je třeba odlišit dvě roviny výzkumu – interpretativní a explanační. V interpretativní rovně se lze v rámci výzkumu tázat, zda k personalizaci politických systémů dochází, popř. jaká je dynamika personalizačního procesu. V tomto ohledu je výzkum personalizace v postkomunistickém kontextu možný, jelikož politické systémy v nových demokraciích naplňují standardy demokratického fungování, politické strany do jisté míry plní předpokládané funkce, mediální systémy byly liberalizovány.

Limitem interpretativního výzkumu může být nízká míra institucionalizace ústavně-politických a stranických systémů. V důsledku proměnlivosti prostředí není v podmínkách neinstitutionalizovaného politického systému možné sledovat jakékoli trendy, jelikož nelze projevy případných trendů oddělit od důsledků častých proměn institucionálního prostředí (podrobněji k institucionalizaci viz dále).

Za další potenciální omezení výzkumu lze považovat délku období, které může být předmětem analýzy. Pokud opomeneme několikaleté období transformace ústavně-politického a stranického systému následující po přechodu k demokracii, máme k dispozici přinejlepším dvě dekády vývoje politiky ve víceméně institutionalizovaném prostředí (viz dále). Nabízí se otázka, zda je tento prostor pro identifikaci dlouhodobějších trendů dostatečný. Dle našeho soudu se zřejmě jedná o minimální časový rámec, v němž má smysl se personalizací zabývat. Řada empirických analýz personalizace v západoevropském prostředí se

pohybuje v obdobném časovém rámci. Je však nutné omezení dané časovým rozsahem analýzy brát v úvahu při formulaci závěrů.

Druhou rovinou výzkumu je výzkum explanační, směřující k vysvětlení personalizačních trendů v případě jejich existence. Otázka kauzality je v personalizačních konceptech obecně slabým místem. Jak bylo zmíněno v kapitole 2.2., málokdy mají empirické analýzy personalizace za cíl odhalovat příčiny, zpravidla se spokojí s odhalením personalizace a naznačením možných příčin bez jejich empirického ověření. Často zmiňované příčiny a důsledky lze souhrnně shrnout tak, jak to zachycuje následující schéma.

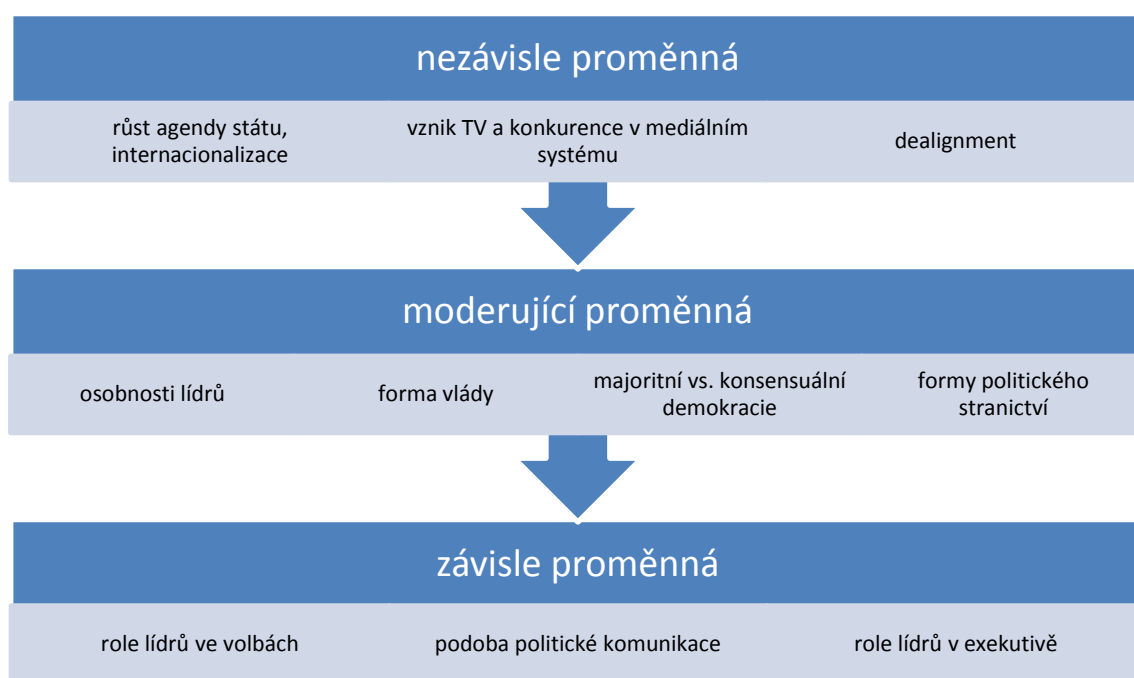

Schéma 5: Kauzální schéma personalizace syntetizující proměnné z dosavadních výzkumů
Zdroj: Vlastní zpracování.

Uvedené kauzální schéma personalizačních konceptů v realitě postkomunistických politických systémů neobstojí. Dealignment coby koncept předpokládající oslabování stranických afiliací je v případě postkomunistické politiky neuplatnitelný. V podmínkách nedemokratických režimů nelze hovořit o stranických afiliacích a logicky tedy nelze předpokládat, že by od 90. let docházelo k jejich oslabování. Nicméně lze předpokládat, že v podmínkách nově se demokratizujících systémů na přelomu 80. a 90. let 20. století se silné stranické afiliace budou vytvářet jen obtížně. To ostatně dokládá vysoká míra

volební volatility zaznamenávaná v postkomunistických zemích, která je ve srovnání se západoevropskými státy výrazně vyšší (srov. Cabada – Hloušek – Jurek 2013: 128). V tomto smyslu tedy podmínky pro personalizaci existují, byť nejsou výsledkem procesu oslabování vazeb politických stran na společnost, ale jsou spíše důsledkem čtyř desetiletí neexistence pluralitní demokracie.

Další často zmiňovanou příčinou je vznik nového typu masmédií – televize. V zemích střední a východní Evropy bylo pravidelné televizní vysílání zahájeno většinou na konci 50. či na počátku 60. let, tedy jen s drobným zpožděním oproti zemím západní Evropy. V Československu začal první celotýdenní program vysílat v roce 1958. V roce 1963 byl počet televizorů v domácnostech odhadován na 1,5 milionu. Podobná situace byla i v dalších zemích střední a východní Evropy. Z hlediska personalizace politiky jsou samozřejmě tato fakta irelevantní, jelikož televizní vysílání sice existovalo, pluralitní politické prostředí, které by mohlo být vznikem televize personalizováno, však vzniklo až o tři desetiletí později. V době zrodu demokratické politiky tedy již televizní vysílání probíhalo a podobně jako v případě dealignmentu se tak ani tato příčina neuplatnila. Jako faktor podporující personalizaci bývá zmiňována i komercializace médií (viz Ohr 2011: 20). Tento fenomén se objevil v postkomunistickém prostředí většinou paralelně s přechodem k demokracii (v případě tisku a rozhlasu) nebo vzápětí po něm (v případě televize) jako důsledek konce státní kontroly mediálního systému. Tomuto faktoru tedy lze přiznat určitý potenciální vliv na personalizaci politiky.

Nárůst agendy státu a internacionalizace politiky jsou dalšími příčinami zmiňovanými v rámci kauzálních schémat personalizačních konceptů, zejména ve vztahu k posilující roli lídrů v rámci exekutivy. Nárůst státní agendy se po přechodech k demokracii v zemích střední a východní Evropy nekonal, naopak docházelo k ústupu státu z určitých oblastí, kde v nedemokratické éře působil. Internacionalizace politiky byla pro postkomunistické země realitou fakticky již od přechodu k demokracii, a proto s ní nelze operovat jako s procesem, který by zapříčiňoval personalizaci.

V souvislosti s potenciálními příčinami tedy máme ve všech případech co dočinění s obdobným problémem – to, co bylo v prostředí dlouhodobě etablovaných demokracií dobově ukotvenou změnou či procesem, to v případě postkomunistických politických systémů patří mezi výchozí podmínky, za nichž se začínají nové demokracie utvářet. Lze tedy spekulovat o tom, zdali by důsledkem neměla být jakási „genetická personalizovanost“ postkomunistických politických systémů, tj. obecně vysoké hodnoty indikátorů role a vlivu individuálních aktérů v politice v důsledku působení kontextu příznivého pro personalizaci politiky. V každém případě nekompatibilita kauzálních schémat personalizace s prostředím a podmínkami postkomunistických politických systémů principiálně nebrání tomu pokusit se o ověření toho, zda personalizační trendy probíhají (ať už z jakýchkoli příčin).⁵⁷

2.7.2. Institucionalizace postkomunistických ústavně-politických a stranických systémů⁵⁸

Výzkum personalizace politiky má smysl pouze v institucionalizovaném prostředí. Pokud se totiž chceme zabývat ověřováním trendu vyskytujícího se *bez ohledu* na změny politických institucí, je nutné, aby nezakotvenost jednotlivých pravidel a mechanismů v rámci politického systému neinterferovala do výsledků analýzy.

Posuzování míry institucionalizace politického prostředí není snadné. V případě ústavních institucí a obecných normativních mechanismů fungování politiky můžeme na určitou základní míru institucionalizace usuzovat v momentě, kdy nedochází ke změnám pravidel, které tyto instituce a mechanismy definují. Samozřejmě nelze tímto způsobem posoudit míru institucionalizace v celé její komplexnosti, jelikož vedle formálních pravidel je politický systém tvořen soustavou neformálních vzorců chování, jejichž stabilita je pro institucionalizaci politického systému rovněž klíčová. Lze se ale pro naše účely spokojit s tím, že

⁵⁷ To je předmětem případové studie obsažené v druhé části této práce.

⁵⁸ Některé pasáže této kapitoly jsou převzaty z (Jurek 2010).

v rovině ústavně-politického systému lze konstatovat institucionalizaci v momentě, kdy nedochází po každých volbách k prepisování volebních zákonů, nemění se schéma dělby moci či principy fungování jednotlivých ústavních institucí.

Podstatně složitější je situace s ohledem na institucionalizaci stranicko-politické roviny systému. Pletivo vztahů mezi politickými stranami utvářejícími stranický systém nevzniká ze dne na den. Každý nově se demokratizující politický systém (a to bez ohledu na délku předchozí demokratické tranzice) prochází určitou fází stabilizace a konsolidace stranického systému. Dochází k tzv. institucionalizaci stranického systému. Výstižně je podstata institucionalizace vyjádřena v následující definici: „Institucionalizace odkazuje k procesu, jehož prostřednictvím se určitá praxe nebo organizace stává zavedenou a široce známou, případně dokonce univerzálně akceptovanou. V politice institucionalizace znamená, že političtí aktéři mají jasné a stabilní představy o chování ostatních aktérů. [...] Institucionalizovaný stranický systém je pak takový, v němž je očekávání a chování aktérů odvozeno od předpokladu, že základní kontury a pravidla stranické soutěže budou v dohledné budoucnosti zachována“ (Mainwaring – Torcal 2006: 206).

Scott Mainwaring a Mariano Torcal (2006: 206–207) identifikují čtyři dimenze institucionalizace stranických systémů. Stranické systémy předně vykazují stabilitu modelů stranické soutěže. Tato dimenze je zřejmě nejvýznamnější, jelikož stabilita je základem institucionalizace a uvedená dimenze právě stabilitu postihuje. Tuto dimenzi institucionalizace je možné analyzovat prostřednictvím hodnocení voličské volatility. Další dimenzí je podle Mainwaringa a Torcala vzájemné propojení politických stran a společnosti. Politické strany v institucionalizovaných stranických systémech jsou výrazně zakořeněny ve společnosti. Znamená to, že existují těsné vazby mezi voličem a politickou stranou. Stranická soutěž v důsledku toho vykazuje stabilitu a pravidelnost – nedochází k výrazným přesunům voličské podpory mezi politickými stranami. Tuto dimenzi lze rovněž (alespoň částečně) postihnout pomocí indexu volatility. Nízká volatilita indikuje těsné sepětí stran s elektorátem. Institucionalizace se

projevuje i ve vnímání politických stran společností. V institucionalizovaných stranických systémech jsou politické strany vnímány jako nezbytná součást demokracie. Přestože voliči mohou vyjadřovat negativní postoje vůči jednotlivým politickým stranám, respektují politické strany a stranický systém jako instituce. Existence politické strany v institucionalizovaném stranickém systému by neměla být spojena s jedním lídrem, politická strana by neměla prosazovat zájmy jednoho jediného lídra či úzké skupiny osob z vedení strany. Pokud je strana odvíjející svojí image od osobnosti lídra výrazně volebně úspěšná, může to negativně ovlivňovat institucionalizaci stranického systému.

Často využívanými indikátory míry institucionalizace resp. konsolidace stranického systému jsou fragmentace stranického systému a výše zmíněná voličská volatilita.⁵⁹ Přestože se přístup jednotlivých autorů k hodnocení institucionalizace stranických systémů liší, panuje shoda o tom, že vysoká volatilita a roztržitost stranického systému představují indikátory fluidního politického prostředí a signalizují nižší míru institucionalizace stranického systému (Bielasiak 2002: 198–206). Jako nedílnou součást této problematiky zasluhující výraznou pozornost vnímá Jack Bielasiak stabilitu volebních pravidel, která je významným faktorem ovlivňujícím institucionalizaci stranických systémů (Bielasiak 2002: 191; srov. Mainwaring – Torcal 2006: 206–207). Mimoto lze míru institucionalizace posuzovat i s ohledem na „usazenost“ konfliktních linií determinujících strukturu mezistranické soutěže.⁶⁰

⁵⁹ Tyto indikátory budou využity k posouzení míry institucionalizace českého stranického systému v kapitole 3.1., kde je rovněž vysvětlena jejich podstata a význam.

⁶⁰ Někteří autoři (např. Webb – White 2007) zdůrazňují při hodnocení míry institucionalizace i rovinu jednotlivých politických stran, jelikož dle jejich názoru není možné hovořit o institucionalizovaném stranickém systému, aniž by se skládal ze stabilních a konsolidovaných subjektů (Webb – White 2007: 4–5).

3. Analýza personalizace v prostředí postkomunistického politického systému – případ České republiky

Tato část práce obsahuje případovou studii personalizace českého politického systému v rovinách mediální expozice stranických lídrů, vlivu stranických lídrů na rozhodování voličů, personalizace volebního systému pro volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky a jejího vlivu na volební výsledky a personalizace exekutivy. Předtím, než přistoupíme k analýze personalizace v jednotlivých rovinách, je nastíněn kontext politického stranictví, v jehož rámci domnělé personalizační procesy probíhají a který má dle našeho soudu na jejich dynamiku zásadní vliv. Kontext politického stranictví je nastíněn nejprve v systémové rovině a následně v rovině jednotlivých subjektů, které jsou součástí českého stranického systému. Strany jsou rovněž zařazeny v rámci typologického schématu navrženého v předchozí části práce.

V rámci analýzy personalizace politiky v České republice je vedle existence personalizačních trendů sledováno i to, zda mezi různými typy politických stran existují výraznější rozdíly z hlediska výskytu atributů indikujících personalizaci.

3.1. Politické stranictví v České republice

V kapitole 2.7.2. bylo zmíněno, že pokoušet se odhalit personalizační trendy má smysl jen v institucionalizovaném ústavně-politickém prostředí. Zatímco jistou míru institucionalizace ústavně-politického prostředí v České republice s ohledem na relativní stabilitu ústavních a volebních pravidel⁶¹ předpokládáme, otázka institucionalizace stranického systému si vyžaduje bližší posouzení. Proto ještě předtím, než zařadíme analyzované politické strany do typologického schématu navrženého v první části práce, posoudíme zejména pomocí volební

⁶¹ Výjimkami z této stability jsou zavedení přímé volby prezidenta (viz kapitolu 3.5.3.) a pokusy o reformu volebního systému pro sněmovní volby (viz kapitolu 3.4.). Dosavadní působení současného českého prezidenta Miloše Zemana nicméně naznačuje, že v rovině neformálních pravidel fungování ústavně-politického systému institucionalizace českého politického systému dokončena není, je však nad rámec této práce se touto otázkou podrobněji zabývat.

volatility a efektivního počtu stran míru institucionalizace českého politického stranictví.

3.1.1. Strukturální nestabilita českého stranického systému

Na míru strukturální stability stranického systému lze usuzovat pomocí volební volatility. Klasickým způsobem měření volební volatility je index volatility zkonstruovaný Mogensem Pedersenem (1983). Pedersenův index volební volatility⁶² byl od svého vytvoření hojně využíván k analýzám stability stranických systémů, aniž by byl výrazněji revidován. Obsahuje v sobě však jeden problém – měří všechny druhy posunů stranických preferencí bez ohledu na jejich charakter. Problém klasického Pedersenova indexu spočívá zejména v tom, že není schopen postihnout problematiku vzniku, zániku, slučování a dělení politických stran, která je pro postkomunistickou politiku typická (Birch 2001: 1). Sarah Birch proto přichází s rozlišením volatility a tzv. nahrazení (Birch 2001: 4–5). Obdobně Eleanor N. Powell a Josua A. Tucker (2013) navrhuji modifikaci indexu volatility, která je schopna charakter změn volebních výsledků politických stran zohlednit. Volatilitu rozdělují do dvou typů: Typ A zohledňuje pohyby volebních výsledků způsobené vznikem či zánikem politických stran, zatímco volatilita typu B se počítá z posunů volebních zisků mezi existujícími stranami. Pro označení typů volatility je lepší použít více návodné názvy než pouhá písmenná označení – vněsystémová a vnitrosystémová volatilita (srov. Cabada – Hloušek – Jurek 2013: 127).

Při hodnocení volební volatility v České republice využijeme index volatility v modifikaci Powell a Tuckera, jelikož jejich přístup umožňuje rozlišit přelévání voličské podpory mezi existujícími politickými stranami, které je v demokracii běžné a pro alternaci moci prospěšné, a volatility způsobené vznikem a zánikem nových politických formací, která signalizuje nestabilitu stranického systému. Využití této modifikované verze výpočtu volební volatility umožňuje věrněji

⁶² Při výpočtu volatility podle Pedersenova vzorce se nejprve sečtou všechny procentní změny zisků politických stran, následně se uvedené číslo vydělí dvěma. V případě vzniku, zániku a případně sloučení či rozdělení politických stran se do výpočtu přidávají fiktivní politické formace s nulovým ziskem.

zachytit právě ty transfery voličské podpory, které indikují nižší míru stability stranického systému. Vně-systémová volatilita může rovněž do jisté míry ilustrovat, nakolik jsou existující politické strany zakořeněné ve společnosti.

Vnitro-systémová volatilita je počítána ze změn zisků politických stran, které dosáhly určitého minimálního zisku v obou sledovaných volbách.⁶³ Vně-systémová volatilita je počítána ze zisku politických stran, které buď poprvé překročily minimální hranici jednoho procenta, nebo naopak zanikly (a ve druhém z páru sledovaných voleb si připíší pomyslný nulový zisk, resp. zisk nižší než 1 %). V těchto případech většinou nedochází k potížím se zařazováním z hlediska typu volatility. Podstatně složitější situace nastává v případě slučování či rozdělování politických stran. V těchto případech se Powell a Tucker předně snaží identifikovat nástupnický subjekt, resp. největší ze stran před sloučením. Za nástupce resp. předchůdce strany rozdělené resp. sloučené pak v nejasných případech považují největší ze subjektů, pokud disponoval alespoň 5% ziskem. Ostatní strany zapojené do sloučení či rozdělení jsou považovány za nové subjekty a jsou tudíž zařazeny do výpočtu vněsystémové volatility (Powell – Tucker 2013: 6–8).

Náš postup je v otázce slučování a rozdělování stran odlišný. Navazujeme v tomto ohledu na doporučení Sikka (2005) a Dassonevilleho a Hoogha (2011: 13). V případě, že strany vytvořily volební alianci či koalici a zároveň coby stranicko-politické organizace nezanikly, je na ně pohlíženo jako na kontinuálně existující subjekty. Veškeré strany zapojené do takového sloučení resp. rozdělení zahrnujeme do výpočtu vnitro-systémové volatility. V případě změn v identitě politických stran (tj. nikoli pouze účelového spojení s cílem posílit pozici ve volbách) posuzujeme jednotlivé případy individuálně a neaplikujeme žádná univerzální pravidla (na rozdíl od Powell a Tuckera a jejich 5% pravidla). V situaci, kdy je zřetelné, které strany se spojily či vzešly z rozdělení, počítáme

⁶³ Powell a Tucker stanovují minimální hranici na 2 %, přičemž tak činí arbitrárně a uznávají, že je možné zvolit i jinou hranici (Powell – Tucker 2013: 93). V rámci naší analýzy jsme minimální hranici snížili na 1 %, což je motivováno snahou uměle nenavyšovat hodnotu vně-systémové volatility tím, že na strany s nízkým volebním ziskem bude pohlíženo jako na neexistující.

všechny takto vzniklé subjekty do výpočtu vnitro-systémové volatility. Jelikož využíváme volatilitu primárně coby ukazatel zakořeněnosti stran ve společnosti, jeví se nám tento postup jako vhodnější. Přístup Powell a Tuckera by totiž mohl výsledné hodnoty poněkud zkreslit a uměle navyšovat hodnotu vně-systémové volatility.

Podle předchozích analýz je jedním ze znaků postkomunistických stranických systémů vysoká míra voličské volatility (např. Bielasiak 2002: 198; Mair 1997: 182; Ágh 1998: 202; Lewis 2000: 84). Český případ tento předpoklad potvrzuje. Průměrná volební volatilita činila v západoevropských demokraciích v posledních dvou dekádách zhruba 15 % (Ersson 2012: 12), zatímco v České republice dosahuje za stejné období téměř dvojnásobné průměrné hodnoty (viz tabulku 1). Z hlediska institucionalizace je klíčové, zda dochází k poklesu volatility. V tomto ohledu není situace v českém případě jednoznačná. Po skončení formativní fáze vývoje stranického systému na začátku 90. let 20. století (ještě v rámci československé federace) se hodnoty volatility skutečně ustálily na míře víceméně odpovídající strukturálně konsolidovaným systémům v západní Evropě. V posledních dvou volbách lze však pozorovat opětovný nárůst volatility.

typ volatility	90/92	92/96	96/98	98/02	02/06	06/10	10/13	Průměr
celková	57,7	21,2	16,7	10,7	15,9	30,5	36,5	27,1
vnitrosystémová	15,2	10,7	7,7	10,7	15,9	16,7	17	13,4
vněsystémová	42,5	10,5	9	<1	<1	13,8	19,5	13,6

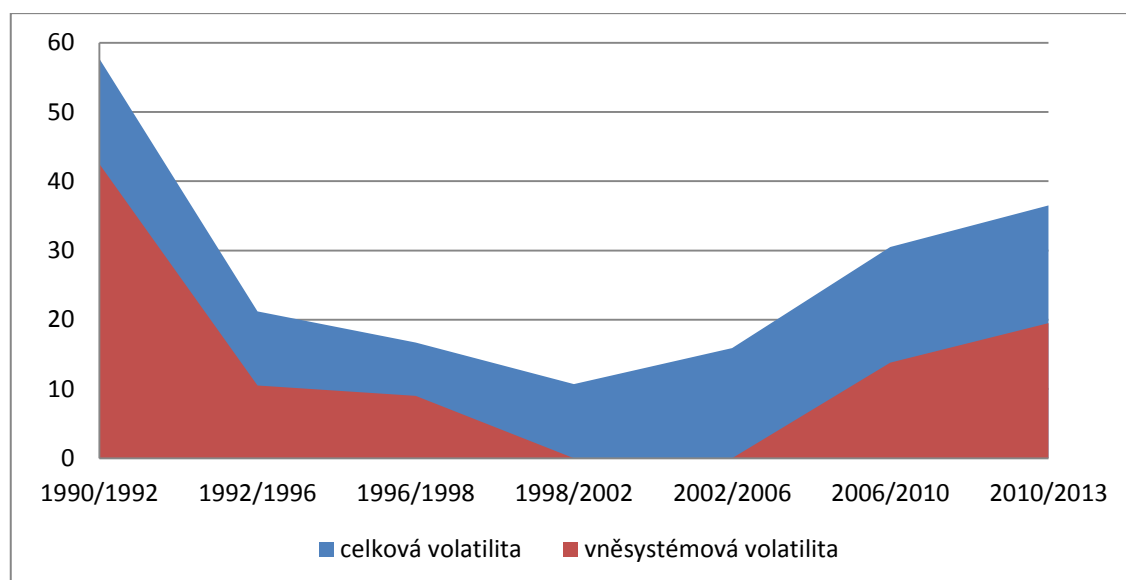
Tabulka 1: Celková, vněsystémová a vnitrosystémová volatilita v rámci českého stranického systému v období 1990–2013

Zdroj: Vlastní výpočty vycházející z volebních výsledků dostupných na (ČSÚ 2014).

Při oddělení vnitrosystémové a vněsystémové volatility se neprůkazné výsledky potvrzují (viz graf 1). Vývoj volatility vykazoval až do roku 2006 trend naznačující institucionalizaci stranického systému. Vněsystémová volatilita se snížila z počátečních vysokých hodnot na minimum, vnitrosystémová volatilita se udržovala na hodnotách umožňujících alternaci moci ale nevybočujících nad rámec hodnot obvyklých v západoevropských demokraciích. Poslední dvoje

volby přinesly zvýšení hodnot volatility nad 30 %, což samo o sobě vyvolává pochybnosti ohledně míry strukturální konsolidace českého stranického systému. Tyto pochybnosti podstatně prohlubuje fakt, že zhruba z poloviny je za novou vlnu volatility zodpovědná vněsystémová volatilita.

Otázkou je, nakolik lze za indikátor nízké míry strukturální konsolidace stranického systému považovat zvýšení volatility po dvou desetiletích od přechodu k demokracii a více než dekádě vývoje naznačujícího výraznou míru strukturální konsolidace. V tomto ohledu nelze příčiny volebních neúspěchů etablovaných stran v posledních dvou sněmovních volbách a s tím související volební úspěchy nových subjektů přičíst jednoduše na vrub inherentní strukturální nestability českého politického stranictví.

Graf 1: Celková a vněsystémová volatilita v rámci českého stranického systému v období 1990–2013

Zdroj: Vlastní výpočty vycházející z volebních výsledků dostupných na (ČSÚ 2014).

3.1.2. Fragmentace českého stranického systému

Nejvyužívanějším nástrojem hodnocení míry fragmentace stranického systému je index efektivního počtu stran. Tento ukazatel poskytuje informaci o míře koncentrace volební podpory. Index efektivního počtu stran byl vytvořen Markku Laaksem a Reinem Taageperou na základě indexu fragmentace Douglase Raeho. Efektivní počet stran je možné počítat buď z podílu strany na odevzdaných

hlasech ve volbách (efektivní počet volebních stran, EPVS) nebo z podílu na získaných mandátech (efektivní počet parlamentních stran, EPPS).⁶⁴

Vysoká fragmentace stranického systému je významným indikátorem nízké míry institucionalizace, byť nelze mezi těmito fenomény dovozovat kauzalitu. I fragmentované systémy mohou disponovat vysokou mírou institucionalizace a naopak systémy s nízkou mírou fragmentace nemusí být vždy vysoce institucionalizované. Je tudíž nutné hodnotit toto kritérium v kontextu s ostatními (zejm. volatilitou) a sledovat jeho proměny v čase.

Fragmentací stranických systémů v zemích střední a východní Evropy se zabývala řada badatelů. Lewis uvádí, že stranické systémy v postkomunistických zemích jsou výrazněji fragmentované než v západoevropských stranických systémech (Lewis 2000: 90). K obdobnému závěru dochází i další badatelé (např. Enyedi 2006: 231–232; Bielasiak 2002: 203), byť např. podle Sarah Birch není rozdíl mezi západní Evropou a postkomunistickými zeměmi v tomto ohledu příliš výrazný (Birch 2001: 370). Jungerstam-Mulders (2006: 6) či Bielasiak (2002:204) uvádějí, že v postkomunistických zemích dochází k poklesu míry fragmentace stranického systému a do budoucna předpokládají sblížení míry fragmentace v postkomunistické a západní Evropě.

volby	1990	1992	1996	1998	2002	2006	2010	2013
PPS	5	9	6	5	5	5	5	7
EPPS	2,22	4,80	4,15	3,71	3,67	3,10	4,51	6,12
EPVS	3,50	7,31	5,33	4,69	4,82	3,91	6,75	7,56

Tabulka 2: Počet parlamentních stran a efektivní počet volebních a parlamentních stran v českém stranickém systému

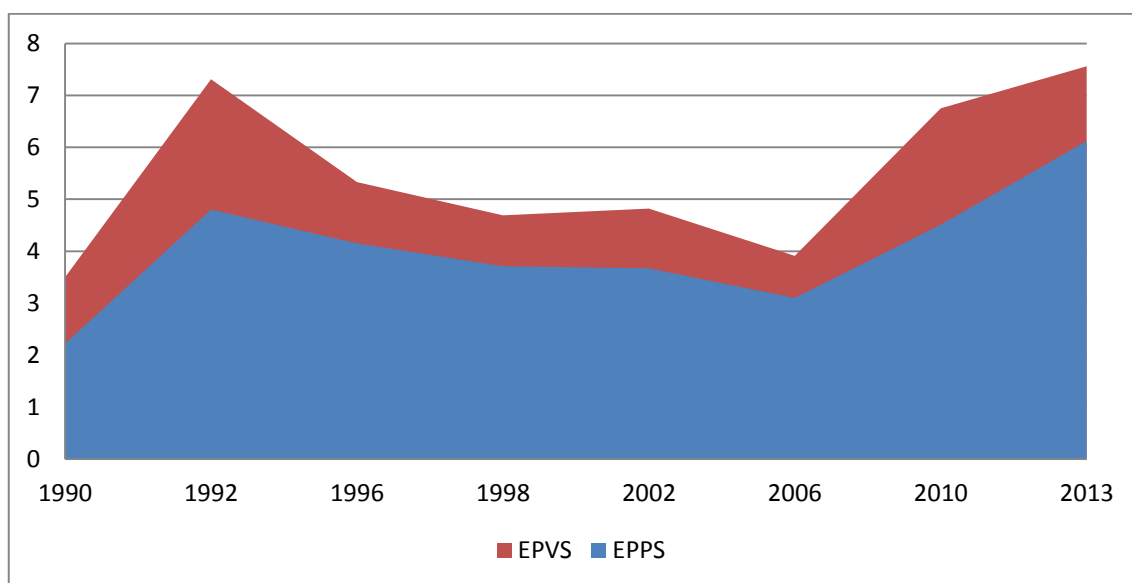
Zdroj: (Gallagher 2014), vlastní výpočty.

Uvedené hypotézy se v případě České republiky potvrzují jen zčásti. Podobně jako u volební volatility i v otázce fragmentace není tendence zcela přesvědčivá. Vývoj efektivního počtu stran dlouhodobě naznačoval koncentraci volební

⁶⁴ Postup je v obou případech stejný: po vypočtení a umocnění podílů se podíly sečtou a výsledkem se vydělí číslo 1 (Laakso – Taagepera 1979: 5). Otázkou je, co udělat s hlasy spadajícími do kategorie „ostatní“. Vzhledem k tomu, že v případě českých sněmovních voleb nepřesahuje zbytková kategorie 10 % celkového počtu odevzdaných hlasů, v souladu s doporučením Michaela Gallaghery a Paula Mitchella tuto kategorii při výpočtu EPVS zcela opomíjíme. Na celkový výsledek to má vliv maximálně v řádu desetin procenta (Gallagher – Mitchell 2005: 600).

podpory u dvou nejsilnějších politických stran (ČSSD a ODS) a zároveň potvrzoval existenci autonomního strukturálně antisystémového pólu reprezentovaného KSČM.⁶⁵

Tento trend byl narušen ve volbách do Poslanecké sněmovny konaných v roce 2010, kdy došlo k výraznému propadu volební podpory ČSSD a ODS a zároveň k dosud nejvýraznějšímu úspěchu dvou nových politických subjektů, které dohromady obsadily téměř třetinu křesel v Poslanecké sněmovně. Ještě výraznější odchylku od klesajícího trendu znamenaly dosud poslední konané sněmovní volby, kdy míra fragmentace stranického systému na parlamentní půdě dosáhla hodnoty 6,12. Pokud vnímáme EPPS a EPVS jako indikátory konsolidace stranického systému, pak lze konstatovat, že český stranický systém dosáhl konsolidace na konci 90. let. Volby v letech 2010 a 2013 však v tomto ohledu vyvolávají určité pochybnosti.

Graf 2: Hodnoty efektivního počtu volebních stran (EPVS) a efektivního počtu parlamentních stran (EPPS)

Zdroj: (Gallagher 2014).

S ohledem na sestavu relevantních stran zastoupených v Poslanecké sněmovně vykazuje tedy český stranický systém stabilní vývoj, který byl narušen v posledních dvou volbách. Za stabilním počtem pěti parlamentních stran v období 1998–2010 se skrývají proměny v rovině konkrétních subjektů. Pouze

⁶⁵ K antisystémovosti KSČM viz Kubát 2010: 112–120.

ve volbách 1998 a 2002 se do Poslanecké sněmovny dostaly stejné politické strany (pokud opomeneme odlišnou konfiguraci volební spolupráce mezi KDU-ČSL a US), v ostatních případech došlo vždy alespoň k dílčí proměně sestavy parlamentních subjektů.

Opakovaný úspěch nových politických subjektů stejně jako schopnost TOP09 udržet si poslanecké mandáty i po volbách v roce 2013 lze považovat za výrazný zásah do dosavadního fungování stranické soutěže.

3.1.3. Zařazení politických stran do navrženého typologického schématu

Do následující analýzy bylo zařazeno celkem devět subjektů, které byly alespoň po část sledovaného období relevantními subjekty ve stranickém systému. Jedná se o Českou stranu sociálně demokratickou (ČSSD), Občanskou demokratickou stranu (ODS), Komunistickou stranu Čech a Moravy (KSČM), Křesťanskou demokratickou unii – Československou stranu lidovou (KDU-ČSL), Stranu zelených (SZ), TOP09, Věci veřejné (VV), Hnutí ANO (ANO) a Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury (ÚPD).

Omezení analýzy na devět výše uvedených subjektů je dáno dvěma faktory. Jednak vychází z předpokladu, že míra institucionalizace českého stranického systému se usadila na relativně stabilních hodnotách ve druhé polovině 90. let a lze tedy usuzovat, že od této doby lze hovořit o institucionalizovaném stranickém prostředí, v jehož rámci má smysl sledovat genezi stabilních mezistranických a vnitrostranických vazeb. Druhým pragmatickým důvodem nezahrnutí některých subjektů působících ve stranickém systému v 90. letech (např. Strany pro republiku – Republikánské strany Československa [SPR-RSČ] či Občanské demokratické aliance [ODA]) je nedostupnost dat relevantních pro ověření stanovených hypotéz (zejména v oblasti medializace lídrů a vlivu lídrů na rozhodování voličů).

První kritérium výše navržené typologie staví na „premiérském potenciálu strany“. Na základě výsledků stran ve volbách v daném období diskutovaných v minulé kapitole lze soudit, že za strany s premiérským potenciálem lze

v průběhu celého sledovaného období považovat Českou stranu sociálně demokratickou a do voleb v roce 2013 Občanskou demokratickou stranu. Volby v roce 2013 v kombinaci s dosavadními povolebními průzkumy naznačují, že premiérský potenciál nově získalo Hnutí ANO. Ostatní strany premiérským potenciálem nedisponují. V případě KSČM je to dáno nulovým koaličním potenciálem strany a obecně negativním postojem ostatních politických subjektů a veřejnosti k případné účasti KSČM ve vládě. V případě TOP09, KDU-ČSL, ÚPD, od voleb v roce 2013 ODS a v minulosti VV a SZ je absence premiérského potenciálu dána pozicí ve stranickém systému. U TOP09 lze diskutovat o tendenci k získání premiérského potenciálu jako o důsledku oslabení hlavního konkurenta v rámci pravicového pólu stranického systému (ODS). Premiérský potenciál však dosud nelze jednoznačně potvrdit, v tomto ohledu se jako klíčové jeví příští volby do Poslanecké sněmovny (připadající na rok 2017, nicméně vzhledem k současné politické situaci nelze vyloučit konání předčasných voleb).

Druhé kritérium je založeno na klasifikaci stran v rámci modelů politického stranicství. Zmíněné rozdělení stran se opírá o klasifikaci českých politických stran v publikaci *Modely politického stranicství ve střední Evropě* (Jurek a kol. [v tisku]), kde jsou jednotlivé strukturální rysy politických stran ve volební, organizační, personální a ideologické rovině zevrubně diskutovány. V souladu s uvedenou publikací lze SZ označit za strany s převahou charakteristik *catch-all* strany, ČSSD, ODS a TOP09 za strany kombinující charakteristiky *catch-all* strany a kartelové strany, ÚPD za subjekt naplňující charakteristiky kartelové strany s dílčími prvky podnikatelské strany, VV jako subjektu kombinujícího prvky kartelové a podnikatelské strany a ANO za subjekt podnikatelského typu. Nejobtížněji zařaditelnými subjekty jsou KDU-ČSL a KSČM. Obě strany vykazují určité dílčí rysy spadající do historického typu masové strany, nicméně tyto rysy nedominují a proto je možné uvedené strany zařadit v případě KSČM do kategorie kartelových stran (s určitými prvky masové strany) a v případě

KDU-ČSL do kategorie *catch-all* stran (s určitými prvky masové strany)⁶⁶ (srov. Jurek a kol. [v tisku]).⁶⁷

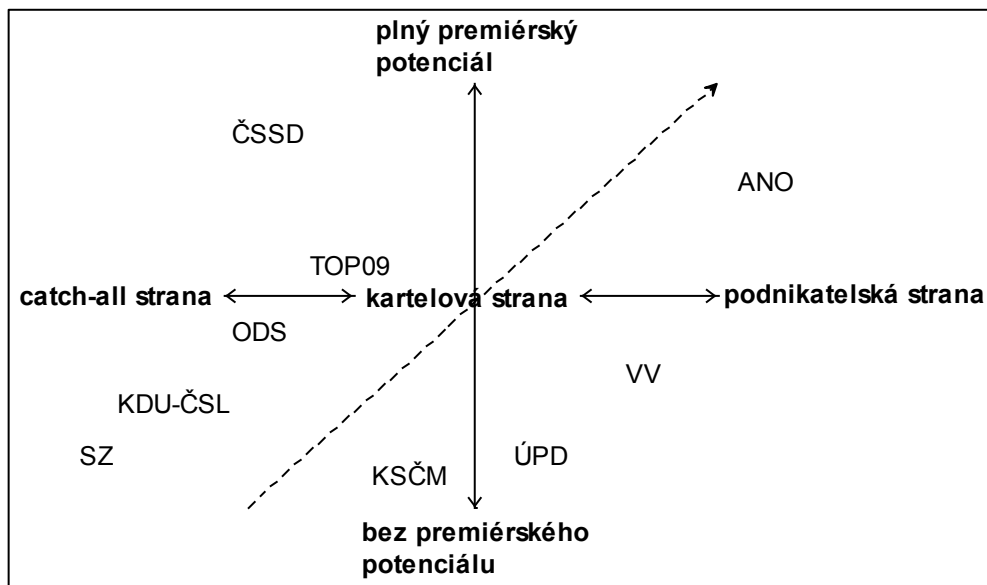

Schéma 6: Umístění stran zahrnutých do analýzy v rámci navrženého typologického schématu
Zdroj: Vlastní zpracování, v ose stranických typů založené na Jurek a kol. 2014 [v tisku]:212–231.

3.1.4. Role lídrů v komunikaci politických stran s veřejností a médii

Předtím, než se zaměříme na analýzu oblastí, v nichž se předpokládají personalizační projevy, doplníme výše zmíněnou typologii přehledem rolí stranických lídrů v komunikaci politických s veřejností a médii.⁶⁸

Pozici lídra v rámci strany lze demonstrovat pomocí analýzy komunikačních strategií politické strany. Poměrně často zkoumanou formou komunikace stran se společností jsou předvolební kampaně. Tomu, jak se volební kampaně jednotlivých stran promítají do mediální expozice stranických lídrů, se budeme věnovat v příští kapitole. Na komunikační strategii v rámci kampaně se stručně

⁶⁶ Jedním z řady aspektů podstatných pro zařazení strany v rámci modelů politického stranictví je i osobnost předsedů – zejm. s ohledem na to, zda stranu vede zakladatel, zda je předseda dlouholetým členem a funkcionářem, z jakého vnějšího profesního prostředí do strany přišel. K tomu srov. přílohu č. 1.

⁶⁷ K diskusi o charakteru KSČM viz např. také (Polášek – Novotný – Perottino a kol. 2013).

⁶⁸ Sledování jednotlivých forem komunikace probíhalo v období od srpna 2013 do března 2014. Do analýzy jsou zahrnuty politické strany politické strany v současnosti zastoupené v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky. Z toho vyplývá, že do této analýzy nejsou zahrnuty Strana zelených a Věci veřejné, které v daném období nebyly relevantními subjekty. Koresponduje to s přístupem v rámci celé případové studie, kdy jednotlivým subjektům věnujeme pozornost pouze v obdobích, kdy jsou relevantními subjekty na celostátní úrovni (ve vztahu k Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR).

zaměříme pouze v závěru této kapitoly prostřednictvím nahlédnutí do volebních programů jednotlivých politických stran. Pro účely typologizace politických stran se však primárně zaměříme na zhodnocení toho, jakou roli hrají straničtí lídři v komunikaci strany s okolím (s médii a veřejností). Pro komunikaci s médii strany kromě brífingů a tiskových konferencí využívají také institut tiskových zpráv. Díky tomu, že se jedná o psanou formu komunikace, jsou tiskové zprávy vhodným objektem analýzy. Vypovídací hodnota takové analýzy se odvíjí od toho, že tiskové zprávy politických stran jsou výsledkem řízeného a centralizovaného procesu v rámci strany. Prostřednictvím tiskových zpráv jsou stranou předávány médiím informace v té podobě, v jaké je chce strana prezentovat. Proto lze z tiskových zpráv mimo jiné i usuzovat i na relativní vliv a význam lídra v rámci sebezprezentace strany.

Stále významnějším komunikačním nástrojem politických stran s veřejností se stávají jejich internetové stránky. Žádná z politických stran již v současnosti neprovozuje svůj web jen „z povinnosti“ a ve statické formě poskytující pouze obecné informace o straně. Jednotlivé strany se sice liší v míře využívání různých forem komunikace prostřednictvím internetu,⁶⁹ přesto lze konstatovat, že internetové stránky všech stran zahrnutých do analýzy představují živé komunikační médium.

V první řadě se zaměříme na tiskové zprávy politických stran. Předmětem analýzy jsou všechny tiskové zprávy politických stran vydané v období od 7. srpna 2011 do 7. dubna 2014. Počáteční datum bylo zvoleno s ohledem na fakt, že tento den byla vydána první tisková zpráva hnutím ÚPD.⁷⁰ V rámci tiskových

⁶⁹ Komunikaci prostřednictvím internetu lze rozlišit zejména podle míry otevřenosti a interaktivity (podrobně viz Lister 2009, Dijk 2005 či Kioussis 2002). Je nad rámec této studie se danými tématy podrobněji zabírat, nicméně i z hlediska míry interaktivity a otevřenosti se v komunikačních strategiích stran budou zřejmě vyskytovat podstatné rozdíly. Naznačuje to již pouhý náhled na webové stránky, kdy na některých dominují prvky statické a jednosměrné komunikace (typicky KSČM), zatímco na jiných je kladen velký důraz na prvky dynamické a interaktivní, často s využitím prvků zobrazujících náhledy komunikace na sociálních sítích (typicky ODS). Bude nicméně třeba provést v budoucnu zevrubnou analýzu internetových stránek jednotlivých stran, aby byly tyto dojmy potvrzeny.

⁷⁰ Za účelem získání tiskových zpráv nechal autor na základě mailové komunikace s pracovníky sekretariátů politických stran zařadit svou emailovou adresu na seznamy kontaktů, kterým jsou tiskové zprávy zaslány. Následně bylo na internetových stránkách jednotlivých stran průběžně ověřováno, zda

zprávy byly vyhledány výskyty příjmení předsedy strany a pro srovnání jednoho z místopředsedů.⁷¹

Výrazný rozdíl mezi politickými stranami lze identifikovat již při pohledu na celkový počet tiskových zpráv za dané období. ODS v daném období vydala 235 tiskových zpráv, což je téměř jedna tisková zpráva na každý den sledovaného období. Naopak ÚPD za stejné období vydalo pouze 61 tiskových zpráv, většinu z nich v období před podzimními volbami do Poslanecké sněmovny. Tento fakt lze mimo jiné přičíst i nepočtenému členskému i zaměstnaneckému zázemí hnutí, které má ze své podstaty omezenou kapacitu i co se týče komunikace. Počet tiskových zpráv u ostatních stran je srovnatelný.

Z výsledků analýzy vyplývá, že osobnosti předsedů nemají v komunikačních strategiích jednotlivých politických stran stejnou úlohu. V tiskových zprávách KSČM není lídr Vojtěch Filip příliš exponován. Zároveň to ale neznamena, že by se automaticky nabízelo více prostoru dalším osobám. První místopředseda strany není v tiskových zprávách zmiňován takřka vůbec. Tiskové zprávy KSČM jsou většinou založeny na prezentaci kolektivního stanoviska nezaštitěného žádnou osobností.

Mezi sledovanými politickými stranami vykazují nižší expozici v tiskových zprávách rovněž lídři KDU-ČSL a ODS. V případě ODS lze tento fakt do jisté míry připsat na vrub střídání předsedů v daném období, přičemž odstupující pověřený předseda Kuba byl v posledních dvou měsících (zhruba od sněmovních voleb) v tiskových zprávách velmi málo exponován. V případě ODS i KDU-ČSL hrají poměrně výraznou roli v komunikaci strany i místopředsedové, kteří vykazovali zhruba poloviční míru expozice v tiskových zprávách ve srovnání s předsedy.

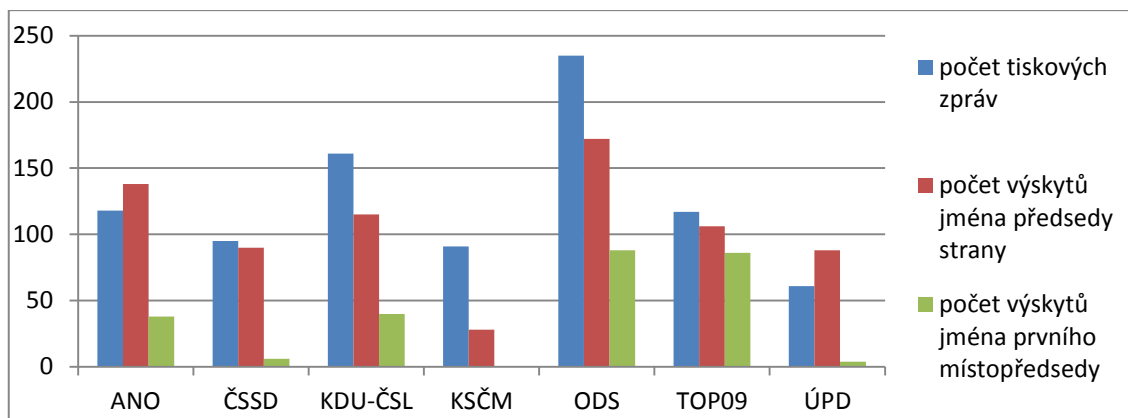
jsou zaslány skutečně všechny tiskové zprávy (toto ověření nebylo možné provést v případě KDU-ČSL, jelikož tiskové zprávy jsou na internetových stránkách řazeny do sekce „aktuality“ po bok jiných sdělení).

⁷¹ Na rozdíl od analýzy mediální expozice tedy nejsou jednotkou vyhledávání články, ale jednotlivé výskyty. Cílem analýzy tiskových zpráv totiž bylo poukázat i na to, jak si strany počínají v rovině komunikačního stylu (nakolik např. využívají přímou řeč předsedy, kolikrát je v článku jeho osoba zmíněna apod.). Oproti tomu v rámci analýzy mediální expozice není komunikační styl předmětem analýzy a jde pouze o rozsah expozice – proto jsou počítány počty článků, v nichž se předmětná hesla vyskytují a nezáleží na tom, zda se v daném článku vyskytují jednou či několikrát.

Ve zbývajících případech má stranický lídr v tiskových zprávách strany důležitou až klíčovou úlohu. U ČSSD a TOP09 je počet zmínek o předsedovi jen o málo nižší než celkový počet tiskových zpráv. V případě ČSSD lze tento fakt spojovat především s pozicí Bohuslava Sobotky coby ministerského předsedy (resp. aspiranta na tento post v předvolebním období). U ČSSD zaujme minimální expozice prvního místopředsedy. Při pohledu na tiskové zprávy ČSSD lze hovořit o skutečně vysoké míře expozice lídra a minimální míře expozice dalších stranických představitelů. U TOP09 je vysoká míra expozice stranického lídra dána zejména tím, že strana na jeho osobnosti cíleně buduje svou image (nejen ve volebních kampaních). Celkově je komunikační styl TOP09 výrazně svázán s osobnostmi strany, z nichž hlavní role připadá vedle lídra rovněž prvnímu místopředsedovi Miroslavu Kalouskovi.

Samostatnou kapitolu tvoří ANO a ÚPD. V tiskových zprávách obou subjektů převyšuje výskyt zmínek o stranických lídrech celkový počet tiskových zpráv. Dominance Tomia Okamury v komunikaci strany navenek se projevuje i tím, že další osoby (včetně místopředsedy strany) nejsou v tiskových prohlášeních strany téměř vůbec zmiňovány. Podstatnou část tiskových prohlášení tvoří přímá řeč lídra.

V případě ANO je rovněž jasně patrná dominance Andreje Babiše, byť podíl přímých citací lídra je ve srovnání s ÚPD nižší. V tiskových zprávách ANO navíc není Babiš jedinou exponovanou osobností, poměrně často bývá zmiňován i první místopředseda a někteří další členové vedení hnutí.

Graf 3: Počet tiskových zpráv strany v období od 7. srpna 2013 do 7. dubna 2014 a počet výskytů jména předsedy a místopředsedy strany v jejich textu

Zdroj: Vlastní analýza.

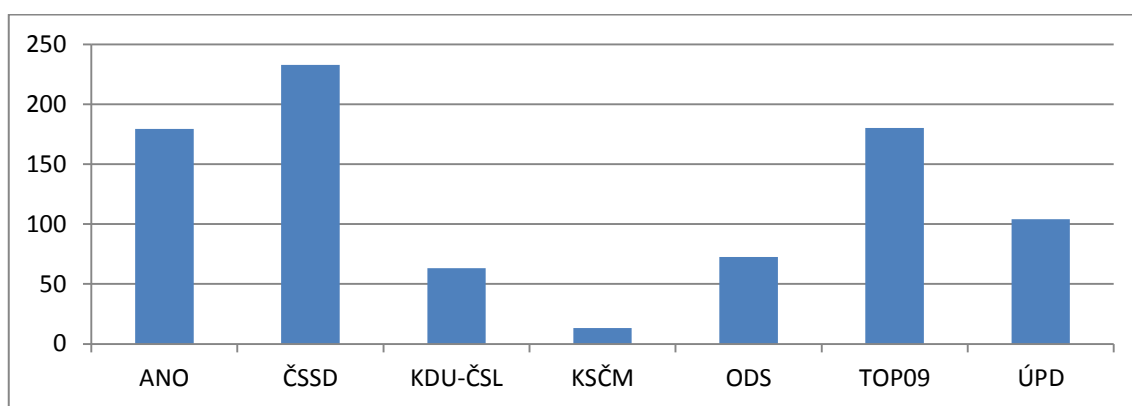
Druhou analyzovanou rovinou komunikace politické strany byl obsah internetových stránek politických stran. Analýza byla podobně jako v případě tiskových zpráv zaměřena na počet výskytů příjmení předsedy⁷² Sledované období je podobné jako v případě tiskových zpráv (od 1. srpna 2013 do 31. března 2014). Hodnocení míry expozice na internetových stránkách má jedno výrazné metodologické omezení a tím je rozdílná „velikost“ analyzovaných webů (struktura webu, počet a rozsah rubrik apod.). Vzhledem k tomu a vzhledem k nestejně délce existence webů byl zvolen postup analýzu omezit na určité období, v němž již všechny uvedené subjekty existovaly.

Přehled celkové expozice za sledované období nabízí graf 4. Mezi stranami jsou v tomto ohledu značné rozdíly. Nejexponovanějšími lidry na internetových stránkách svých stran jsou Bohuslav Sobotka, Andrej Babiš a Karel Schwarzenberg. Expozice lídra ÚPD je, jak bylo uvedeno výše, pro stranu klíčová, nicméně v absolutních hodnotách nedosahuje takové úrovně jako u tří výše jmenovaných⁷³. Mediální expozice ODS byla ovlivněna vnitrostranickými událostmi, zejména několikaměsíční nejistotou ohledně obsazení postu stranického lídra. V případě KDU-ČSL a zejména KSČM míra expozice stranických lídrů naznačuje důraz na kolektivní charakter sdělení. Obě strany

⁷² Jednotlivé výskyty jsou ověřovány s ohledem na to, zda nalezené příjmení skutečně odkazuje na stranického lídra.

⁷³ Vysvětlení lze opět spatřovat v charakteru strany coby úzké skupiny jednotlivců, jejich kapacita obsáhně a pravidelně aktualizovat web je omezená.

staví svou komunikační strategii spíše na image „kolektivních hráčů“. V případě obou stran je tento fakt zajímavý s ohledem na to, že díky angažmá ve vládě (v případě KDU-ČSL) resp. díky pozici „na okraji systému“ (v případě KSČM) obě strany disponují potenciálem, z něhož by mohl silný lídr strany těžit. Komunikační strategie KSČM a KDU-ČSL naznačují, že klíčovým rysem systémové pozice strany, který ovlivňuje roli lídra v sebezprezentaci strany, je potenciální schopnost obsadit post ministerského předsedy. To neplatí pro strany podnikatelského typu, kde hraje lídr klíčovou úlohu bez ohledu na systémovou pozici strany.

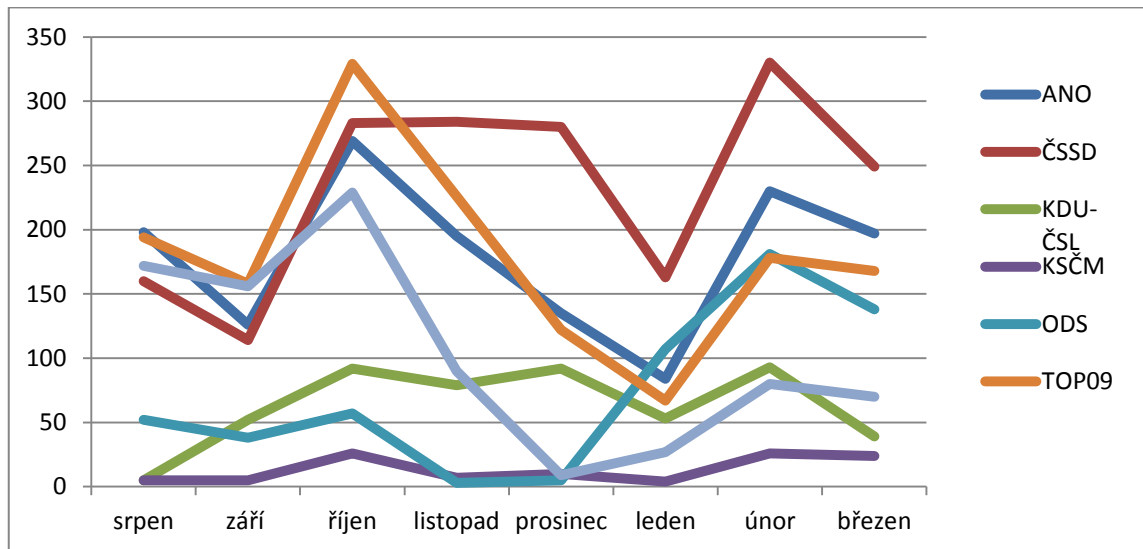
Graf 4: Celkový počet výskytů jména úřadujícího předsedy strany publikovaných na internetových stránkách jednotlivých stran v období od začátku srpna 2013 do konce března 2014

Zdroj: Vlastní analýza.

Vývojové křivky expozice lídrů na internetových stránkách znázorněné v grafu 5 vykazují poměrně různorodou dynamiku. KDU-ČSL a KSČM si zachovávají poměrně konstantní (a zároveň nízké) hodnoty expozice před i po sněmovních volbách. ÚPD je v oproti tomu příkladem volebně orientovaného subjektu, který svou aktivitu soustřeďuje do předvolebního období. Hodnoty zjištěné u ODS potvrzují obecný dojem, že se strana výrazněji nepokusila nabídnout silného lídra a opřít o něj svou volební kampaň. Po nástupu Petra Fialy do funkce předsedy ODS je možné sledovat výrazné oživení expozice stranického lídra na webu strany.

Mediální expozice lídrů tří zbývajících subjektů dosáhla v předvolebním období nejvyšších hodnot. V případě TOP09 to koresponduje se stylem komunikace, kterým se strana prezentuje obzvláště v předvolebních kampaních. To ostatně

dokládá výrazný pokles expozice v povolebním období. Obdobný trend vykazuje i expozice lídra ANO Andreje Babiše. Oproti tomu ČSSD s výjimkou propadu způsobeného obdobím Vánoc typického pro všechny strany po volbách povolební pokles nezaznamenala.

Graf 5: Počet výskytů jména úřadujícího předsedy v obsahu publikovaném na internetových stránkách jednotlivých politických stran v období od začátku srpna 2013 do konce března 2014

Zdroj: Vlastní analýza.

Počet výskytů příjmení předsedy na internetových stránkách je čistě kvantitativním ukazatelem a může sice naznačit jistou tendenci, jeho vypovídací potenciál je však omezený. Je třeba uvědomit si, že internetové stránky jsou velmi rozvětvenou strukturou a návštěvnost jednotlivých segmentů webu se od sebe výrazně liší. Proto je vhodné se pro doplnění kvalitativní roviny zaměřit na nejnavštěvovanější část webu, tj. na úvodní stranu (*homepage*). Počet zmínek o předsedovi strany a výskyt jeho fotografií byl na internetových stránkách politických stran sledován opakovaně ve čtrnáctidenních intervalech⁷⁴ v období od ledna do března 2014. Pro srovnání byly stejným způsobem zjišťovány i výskyty příjmení a fotografie místopředsedy strany. Opakovaným zjišťováním

⁷⁴ Weby byly analyzovány každou sudou středu odpoledne.

počtu výskytů v delším časovém období lze alespoň částečně zajistit, že výsledky nebudou zcela nahodilé.⁷⁵

Z hodnoty v tabulce 3 vyplývá, že stranami s nejméně výraznější expozicí lídrů na úvodní stránce svého webu jsou ČSSD a ANO. Dominanci předsedů podtrhuje i vysoký průměrný počet jejich fotografií umístěných na úvodní stránce webu. Výraznou přítomnost na úvodní stránce své strany vykazuje ještě Tomio Okamura, v jehož případě je celkově nižší průměrná hodnota způsobena zejména o poznání menším formátem úvodní stránky hnutí ÚPD. Podobné omezení platí i u TOP09, nicméně zde je medializace lídra na úvodní stránce webu o poznání slabší. U KDU-ČSL a KSČM se potvrzuje, že jejich internetové komunikační strategie nejsou založeny na osobnostech lídrů. V případě KDU-ČSL byl dokonce ve sledovaném období na úvodní stránce webu strany podstatně častěji zmiňován místopředseda strany.

strana	jméno předsedy/místopředsedy	foto předsedy/místopředsedy
ANO	10,6/1,3	6,8/1
ČSSD	21,8/1,5	4,5/1
KDU-ČSL	1,2/3,1	1,3/0
KSČM	1,3/0	1/0
ODS	3,2/1,3	3/0
TOP09	2,4/0	2/0
ÚPD	6, 9/0	1,6/0

Tabulka 3: Průměrný počet výskytů jména a fotografie předsedy strany na úvodní stránce (homepage) webu politické strany (sledováno opakovaně každou středu v sudém týdnu v období leden – březen 2014)

Zdroj: Vlastní analýza

Posledním objektem, kterému je v rámci analýzy role lídrů v komunikačních strategiích stran věnována pozornost, jsou volební programy jednotlivých politických stran. Ve volebních programech sledovaných politických stran byly vyhledány zmínky o předsedech politických stran.⁷⁶ Lze souhrnně konstatovat, že volební programy politických stran pro volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2013 vykazují minimální míru personalizace. V případech ANO (2013), KSČM (2013), ODS (2013), TOP09 (2013) a ÚPD (2013)

⁷⁵ Relevanci zjištěných průměrných hodnot lze doložit i tím, že v rámci jednotlivých dílčích zjišťování se hodnoty pohybovaly poblíž průměrných hodnot. Jinými slovy, mezi průměrovanými hodnotami nebyl zjištěn výrazný rozptyl.

⁷⁶ Analýza směřovala k nalezení výskytů příjmení předsedy či obecného názvu jeho funkce.

nenajdeme v programu žádnou zmínku o úřadujícím předsedovi ani o funkci předsedy v obecné rovině. Volební programy ČSSD (2013) a KDU-ČSL (2013) obsahují jakési uvozovací dopisy předsedů doprovázené jejich vlastnoručním podpisem. Ani v jednom volebním programu nenajdeme fotografii předsedy. V obsahu volebních programů tedy nenalezneme mezi stranami podstatné rozdíly, což ostatně odpovídá obvykle nepersonalizovanému charakteru stranických programových dokumentů (srov. např. Eibl 2010: 95–96).

3.2. Straniční lídři v médiích

Sílicí přítomnost lídrů v médiích je (jak vyplývá z konceptů představených výše) klíčovou součástí personalizačních trendů bez ohledu na to, s jakou variantou konceptu personalizace konkrétní akademik pracuje. V nejobecnější rovině lze říci, že zvyšující se expozice lídrů v médiích je považována za prvotní indikátor personalizace. Nabízí se tedy v první řadě posoudit, zda lze v případě České republiky vysledovat trend zvyšujícího se zájmu médií o osobnosti stranických lídrů. Tento případný trend sledujeme v rovině počtu výskytů a zároveň také v rovině poměru mezi zájmem o politickou stranu a jejího předsedu. Hodnotíme trend v obecné perspektivě bez ohledu na typ média a zároveň prezentujeme ukazatele o jednotlivých typech médií.

V návaznosti na výše navrženou typologii se zaměřujeme na předpokládané rozdíly mezi stranami spadajícími do různých typů, resp. nacházejícími se v jiných částech výše uvedeného schématu. Sledujeme rozdíly v počtech zmínek o stranických lídrech a také rozdíly v časovém rozvržení těchto zmínek v návaznosti na termíny voleb. Obě sledovaná kritéria vyhodnocujeme opět v absolutních hodnotách i z hlediska poměru zmínek o straně a lídrovi. Povšimneme si i případných rozdílů mezi jednotlivými typy médií (televize, rozhlas, periodický tisk).

3.2.1. Data a způsob jejich zpracování

Při zpracování analýzy mediální expozice politických stran a jejich předsedů – na rozdíl od řady dalších možných směrů výzkumu – nepotýkáme s nedostatečným množstvím využitelných dat (jako při analýze vlivu lídra na voličské chování – viz níže) či jejich obtížnou dostupností (jako při posuzování vnitrostranické či vnitroexekutivní role lídrů). Mediální sféra je ze své podstaty založena na publicitě, která je koneckonců existenčním zájmem médií samotných. Dat vhodných pro zpracování máme tedy k dispozici nepřehledné množství, před započítáním analýzy je proto nutné zodpovědět několik základních otázek – Jaká média budou zdrojem dat? Jaká data chceme získat? Jakým způsobem je chceme získat?

Při výběru médií zahrnutých do analýzy byla zohledněna dvě kritéria – různorodost typů médií a předpoklad nezávislosti média. Do analýzy bylo zahrnuto televizní vysílání, rozhlasové vysílání a denní tisk.⁷⁷ Konkrétně jsou předmětem analýzy zpravodajské relace na stanici ČT1, vysílání stanice ČT24, vysílání rozhlasové stanice Radiožurnál, deník Hospodářské noviny a deník Právo včetně regionálních příloh. Pro srovnání formátu veřejnoprávního zpravodajství a zpravodajství na komerční televizní stanici je do analýzy zahrnut i dílčí časový úsek komerčního televizního zpravodajství na stanici TV Nova.

V případě televizních stanic ČT1 a ČT24 a rozhlasové stanice Radiožurnál se jedná o veřejnoprávní média, u nichž lze předpokládat „politickou neutralitu“, na kterou dohlíží příslušné instituce (Rada České televize a Rada Českého rozhlasu). V případě denního tisku bylo postupováno v zásadě vylučovací metodou. Předně byly vyloučeny deníky preferující bulvární formát zpravodajství (Aha! a Blesk) a deník Sport nezabývající se politickými tématy. Dále byly vyloučeny deníky spadající do skupiny MAFRA (Mladá fronta Dnes,

⁷⁷ Internetové zpravodajství není do analýzy zahrnuto. Důvodem jeho vyloučení je skutečnost, že vzhledem k častým změnám formátu zpravodajských serverů, změn rozložení rubrik a v zásadě nahodilé archivace článků nebylo možné získat skutečně věrohodná data o časovém zakotvení expozice lídrů v dlouhodobější perspektivě. Opomenutí internetových médií je tedy dáno technickými obtížemi jejich analýzy, nikoli tím, že bychom tento typ média nepovažovali za významný.

Lidové noviny a Metro), jelikož ve vlastnické struktuře těchto médií figuruje předseda jedné z analyzovaných stran a z jistých indicií lze usuzovat, že to určitým způsobem ovlivňuje obsah těchto médií.⁷⁸ Předmětem analýzy jsou tedy zbývající dva celostátní deníky, tj. Hospodářské noviny a Právo. V souvislosti s oběma se sice hovoří o jejich určité hodnotové orientaci⁷⁹, z hlediska vlastnické struktury však nemají žádné přímé vazby na české politické strany. Kritéria výběru tištěných médií korespondují s dalšími studii založenými na obdobné metodě sběru dat (srov. např. Boumans – Boomgaarden – Vliegthart 2013: 51). Následuje otázka, jaká data chceme analýzou obsahu daných médií získat. Údaje o počtu výskytů jmen jednotlivých stranických lídrů představují základ při hledání odpovědí na výše položené otázky. Pokud ovšem chceme posoudit relativní pozici lídrů v médiích ve vztahu k politickým stranám, je nutné zmapovat rovněž množství zmínek o politických stranách. Základní časovou jednotkou vyhledávání je jeden měsíc, což je interval dostatečně podrobný pro odlišení např. předvolebních kampaní a zároveň dostatečně obecný na to, aby provedení analýzy pomocí dostupných nástrojů bylo technicky proveditelné. Souhrnně řečeno, sběr dat vztahujících se k mediální expozici lídrů je založen na

⁷⁸ Vedle medializovaného telefonátu A. Babiše redaktorovi Lidových novin z konce června 2013 (viz Rozhlas.cz 2013) působila velmi zvláštním způsobem např. neustále se opakující konstatování o majetkovém propojení vydavatelství MAFRA a Agrofertu vlastněného Andrejem Babišem. Viz např. „Hnutí ANO předsedá podnikatel Andrej Babiš, do jehož holdingu mimo jiné spadá i společnost Mafra, vydavatel MF DNES a iDNES.cz, pozn. red.“ (iDnes 2013a) či „Andrej Babiš v červnu oznámil koupi společnosti MAFRA, do níž patří i server iDNES.cz. Vydavatelství ale zatím nepřevzal, pozn. red. (iDnes 2013b). Co se tímto typem sdělení snaží redakce naznačit, není jasné.

Bylo by samozřejmě zajímavé posoudit, zdali se tento domnělý vliv A. Babiše v daných médiích nějak projevuje na jejich obsahu, nicméně v tomto ohledu není kvantitativně pojatá obsahová analýza nezabývající se členěním zmínek dle jejich charakteru (např. na pozitivní, neutrální a negativní) vhodným metodologickým nástrojem. Jelikož tedy nejsme pomocí zvolené metodiky otázkou ovlivnění obsahu média schopni posoudit, proto raději uvedená média z analýzy vylučujeme, aby nedošlo ke zkreslení celkových závěrů.

⁷⁹ Právo je historickým nástupcem deníku Rudé právo, jeho dlouholetým šéfredaktorem a stále ještě majoritním vlastníkem (prostřednictvím podílu v akciové společnosti Borgis) je Zdeněk Porybný, bývalý redaktor Rudého práva. Deník byl v první polovině 90. let vydáván s podtitulem „levicový list“ a přestože tento podtitul byl později vypuštěn, punc levicově orientovaného listu deníku zůstává dodnes.

Majoritním vlastníkem vydavatelství Economia, do jehož portfolia patří Hospodářské noviny, je finančník Zdeněk Bakala. Hospodářské noviny se již svým zaměřením na ekonomická a finanční témata orientují na příjmově silnější skupiny v populaci a tudíž je jim přisuzována nálepka pravicového tisku. Posledním případem, kdy se příklon k pravicové části politického spektra poměrně zřetelně projevil, byla prezidentská volba, v jejímž rámci šéfredaktor Hospodářských novin Petr Šabata na titulní straně explicitně podpořil Karla Schwarzenberga (Mediaguru 2013).

kvantitativně pojaté obsahové analýze textu, resp. přepisu mluveného slova. V rámci této analýzy nejsou zohledňována kvalitativní aspekty jako např. pozitivní, neutrální či negativní konotace jednotlivých zmínek. Pro účely identifikace trendu a rozdílů v expozici mezi jednotlivými subjekty nejsou kvalitativní aspekty klíčové.⁸⁰

Analýza byla provedena s využitím databáze Anopress. Ve výše zmíněných médiích byly pomocí kombinací dotazů vyhledávány a následně ověřovány zmínky o stranických lídrech devíti stran zahrnutých do analýzy (ČSSD, ODS, KSČM, KDU-ČSL, SZ, TOP09, VV, ANO a ÚPD) a dále zmínky o jednotlivých stranách.⁸¹ Časový rozsah analýzy je omezen rozsahem dat obsažených v databázi. Databáze zahrnuje všechny články v denících Právo a Hospodářské noviny od 1. ledna 1996, přepisy obsahu zpravodajských relací na rozhlasové stanici Radiožurnál od března 1998, přepisy pořadů redakce zpravodajství (většinu na základě tzv. skrytých titulků pro neslyšící) televizní stanice ČT1 a přepisy zpravodajských pořadů na ČT24 od srpna 2005⁸². Do analýzy byly za účelem porovnání expozice lídrů ve veřejnoprávním a komerčním televizním zpravodajství zahrnuty přepisy zpravodajských relací na TV Nova od června 2013. Analýza byla provedena v souvislé časové řadě jednotlivých měsíců od výše uvedených dat do 31. dubna 2014.

3.2.2. Mediální expozice stranických lídrů napříč českými médii

V rámci analýzy bylo zjištěno, že mezi jednotlivými médii se nevyskytují zásadní rozdíly s ohledem na expozici stran a jejich lídrů. Podstatnou roli nehraje typ média (periodický tisk, rozhlas, televize), i když je samozřejmě třeba si uvědomit, že přítomnost lídra ve zpravodajství ČT1 je samozřejmě vyšší, než naznačuje níže uvedený graf. Důvodem je, že v rámci televizního vysílání je

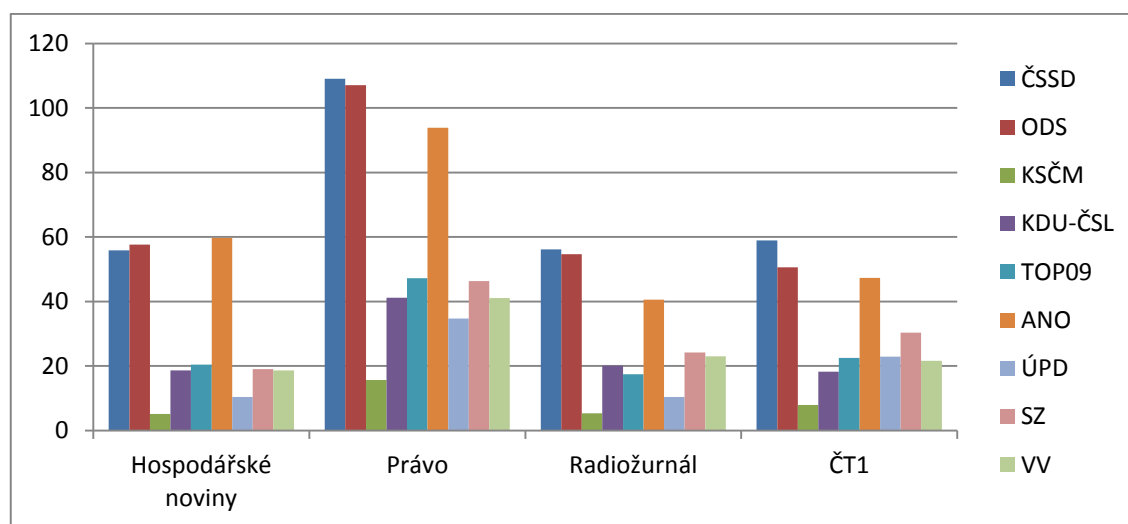
⁸⁰ Mimoto technická náročnost jejich sběru by byla ve zvoleném rozsahu obtížně technicky proveditelná a časově velice náročná. Pro ilustraci, celkový počet nalezených a ověřených záznamů v naší analýze přesahuje 140 tis.

⁸¹ Konkrétní podoba dotazů je uvedena v příloze č. 2.

⁸² ČT24 zahájila vysílání 2. května 2005, do databáze Anopress byla tedy zařazena o několik měsíců později.

mimo sdělované informace (přepsané v rámci databáze Anopress do textové podoby a v této podobě využité pro analýzu) vysílán i obraz, který dané sdělení podtrhuje a díky němuž je role lídra v rámci sdělení podstatnější než například v případě článku v periodickém tisku. Zajímavé ovšem je, že tento fakt se sám o sobě neprojevuje výraznější personalizací obsahu sdělení.

Podstatným zjištěním je, že tendence zjištěné v rámci analýzy se vyskytují ve všech médiích. V tomto ohledu lze tedy hovořit o tendencích vyskytujících se napříč českou mediální scénou, což naše závěry posiluje. S odkazem na shrnutí analýzy v grafu 6 lze také odmítnout nářky některých českých politiků o protěžování některých politických stran na úkor jiných určitými konkrétními médii. Ve své době proslul takovými výpady vůči médiím Jiří Paroubek, který se například rozhodl bojkotovat některé celostátní deníky s vysvětlením, že se jedná o pravicová média a mimo jiné jim při různých příležitostech vyčítal i to, že výrazněji exponují pravicové subjekty.⁸³ Toto můžeme v případě Hospodářských novin, na které svou kritiku rovněž vztáhl, vyvrátit. Druhou část Paroubkovy kritiky na základě této analýzy rozporovat nelze, protože v rámci analýzy nehodnotíme kvalitativní rovinu sdělení (např. s ohledem na to, zda se jedná o sdělení pozitivní, negativní či neutrální).

Graf 6: Průměrná měsíční expozice stranických lídrů ve vybraných médiích v celém sledovaném období

Zdroj: Vlastní zpracování na základě analýzy obsahu médií s využitím databáze Anopress.

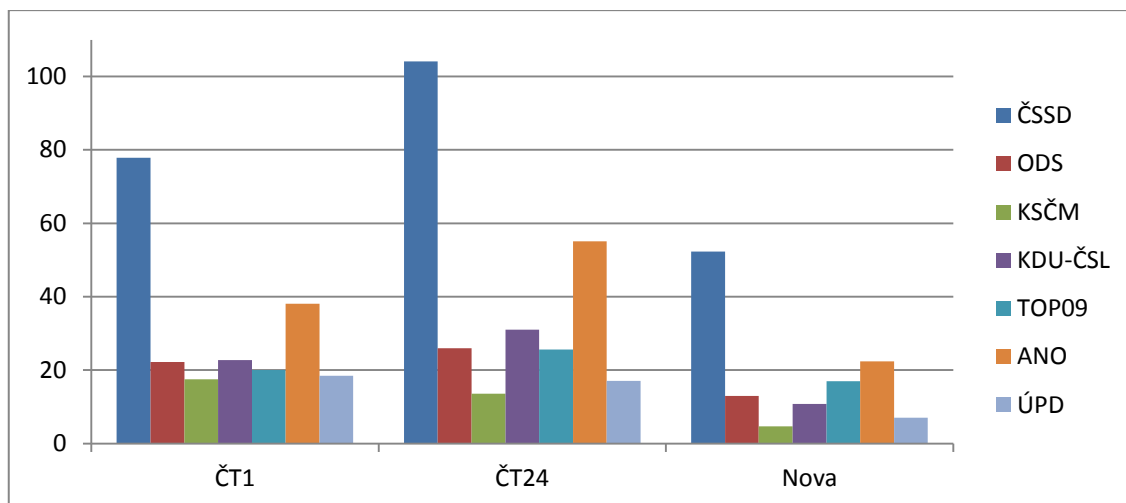
⁸³ Viz např. (Lidovky.cz 2010).

V rámci analýzy jsme se zaměřili i na srovnání mediální expozice v komerčním televizním vysílání (Nova) s mediální expozicí ve vysílání veřejnoprávní televize (ČT1 a ČT24). Právě vzniku komerčního televizního vysílání a v návaznosti vzniku konkurence na televizním trhu akademici zabývající se personalizací v prostředí etablovaných západoevropských demokracií přisuzují významnou roli v personalizaci mediální expozice politiky.⁸⁴ S ohledem na to se nabízí otázka, zdali se v mediální expozici stranických lídrů v komerčním a veřejnoprávním vysílání vyskytují podstatné rozdíly. Do analýzy mediální expozice bylo proto zahrnuto vysílání televizní stanice Nova v období od června 2013 do března 2014.⁸⁵

Expozice stranických lídrů na TV Nova dosahuje nižších hodnot než v případě ČT 1 a ČT 24 (viz graf 7). V tomto ohledu lze vysílání TV Nova označit za méně politizované. Pokud se zaměříme na mediální expozici jednotlivých stran, jejich průměrné hodnoty nevykazují při srovnání TV Nova, ČT 1 a ČT24 podstatnější odchylky. Pokud bychom na základě grafu 7 vytvořili pořadí stran podle průměrné míry mediální expozice, neobjevíme mezi ČT1 a ČT24 v tomto pořadí žádný rozdíl. TV Nova se od veřejnoprávního vysílání odlišuje tím, že v rámci vysílání poskytuje vyšší prostor předsedovi TOP09 a naopak méně pozornosti věnuje předsedům KDU-ČSL a ODS. Tyto rozdíly v průměru za celé období však nejsou nijak výrazné, jedná se o úroveň jednotek výskytů.

⁸⁴ Více viz v kapitole 2.4.1.

⁸⁵ Původně bylo zvažováno zahrnutí vysílání televize Nova v celém období. Po pilotním průzkumu záznamů v databázi Anopress však bylo zjištěno, že vzhledem k častým změnám vysílacích schémat a na to navazující proměnlivosti sestavy pořadů zahrnutých do databáze Anopress, by analýza v dlouhodobější perspektivě neměla výraznější vypovídací hodnotu. V tomto ohledu vykazují všechna další média zahrnutá do analýzy podstatně vyšší míru stability a kontinuity svých formátů.

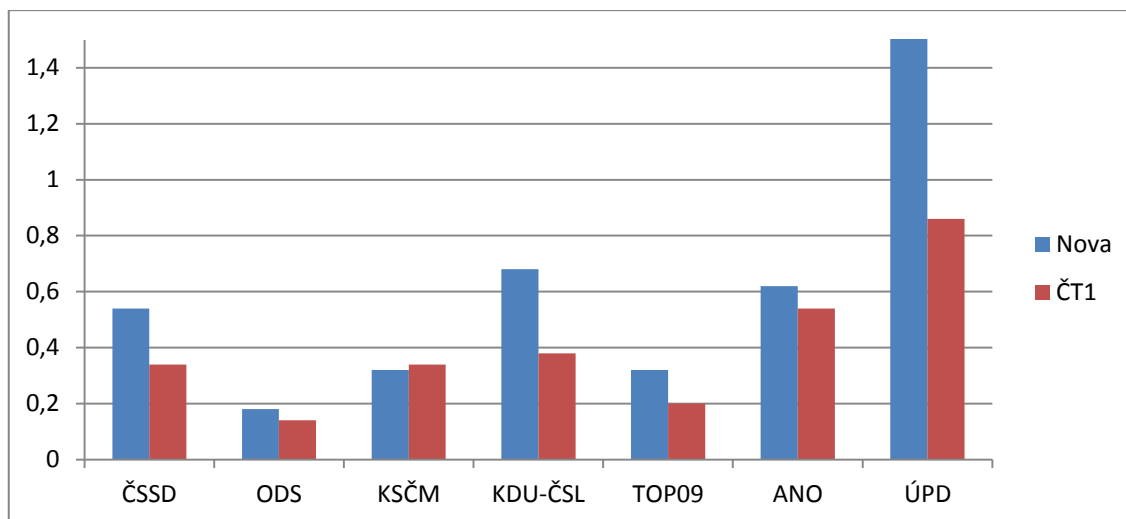
Graf 7: Průměrná mediální expozice lídrů politických stran v ČT1, ČT24 a na TV Nova za období od června 2013 do března 2014

Zdroj: Vlastní zpracování na základě analýzy obsahu médií s využitím databáze Anopress.

Druhým faktorem, který je třeba porovnat, je relativní expozice lídrů a stran. V grafu 8 nalezneme porovnání podílů mediální expozice stran a jejich lídrů. Z grafu je patrné, že s výjimkou KSČM je vysílání TV Nova z hlediska podílu mezi expozicí stran a lídrů výrazněji personalizované než vysílání ČT1. Markantní je to zejména v případě ÚPD, kdy poměr mezi průměrnou měsíční expozicí strany a lídra činí v případě ČT1 0,86⁸⁶, zatímco v případě TV Nova tato hodnota dosahuje 2,8. V ostatních případech nejsou rozdíly natolik výrazné, přesto z nich lze usuzovat, že styl informování o politice je v případě TV Nova výrazněji vázán na osobnosti stranických lídrů než v případě ČT1.

Při pohledu na charakter konkrétních výskytů lze uvedený rozdíl vysvětlit s poukazem na výše zmíněnou obecně nižší míru politizace vysílání TV Nova. Ve srovnání s ČT 1 je v rámci zpravodajství TV Nova věnován české politice menší prostor a jsou tudíž akcentována zejména klíčová témata, jejichž řešení se přirozeně zúčastňují straničtí lídři.

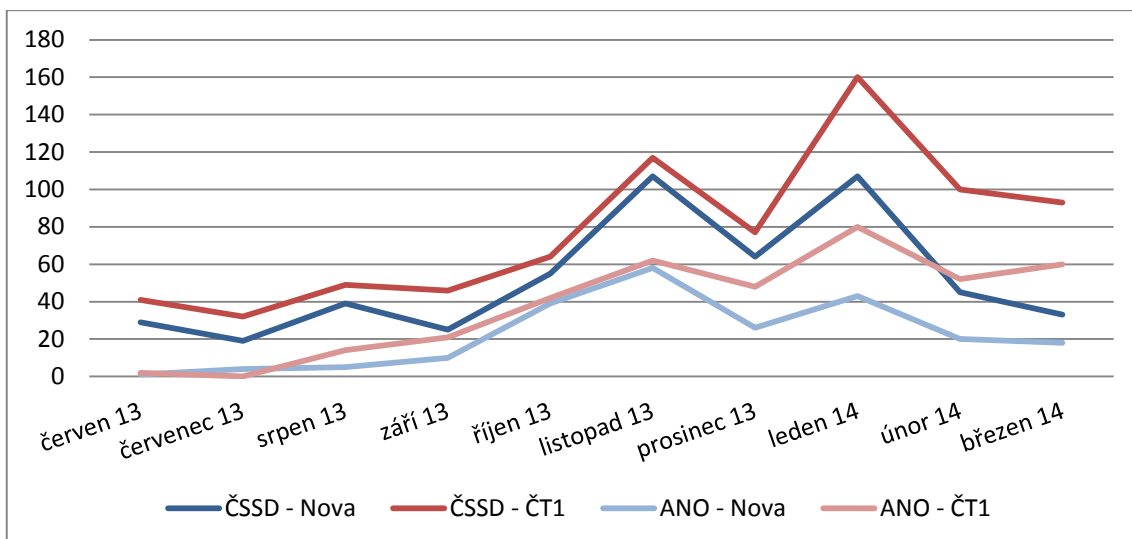
⁸⁶ Znamená to, že na jednu zmínku o hnutí Úsvit připadá 0,86 zmínky o předsedovi hnutí Tomio Okamurovi.

Graf 8: Podíl mediální expozice stranických lídrů a politických stran ve vysílání ČT1 a TV Nova v období od června 2013 do března 2014

Zdroj: Vlastní zpracování na základě analýzy obsahu médií s využitím databáze Anopress.

Mediální expozice stranických lídrů nevykazuje v rámci sledovaného období při srovnání TV Nova veřejnoprávních programů ČT 1 a ČT 24 výraznější odchylky. V níže zařazeném grafu 9 je naznačen vývoj mediální expozice stranických lídrů ČSSD a ANO v období od června 2013 do března 2014. Z grafu je patrné, že mediální expozice lídrů sledovala v obou médiích podobné tendence, tzn. že výrazně narostla v období předvolební kampaně, po volbách dochází k jejímu poklesu a v souvislosti s graduujícími vyjednáváními o nové vládě opětovně stoupá na přelomu roku. Dvojice tmavších křivek (znázorňující expozici ČSSD) i světlejších křivek (vyjadřující expozici ANO) kopíruje stejný vývojový trend. Lze na nich zároveň demonstrovat rovněž obecně nižší míru politizace vysílání TV Nova, jelikož obě modré křivky (TV Nova) jsou položeny níže ve srovnání s příslušnými červenými křivkami (ČT 1).

Graf 9: Vývoj měsíční mediální expozice stranických lídrů ČSSD a ANO ve vysílání ČT1 a Nova v období od června 2013 do března 2014

Zdroj: Vlastní zpracování na základě analýzy obsahu médií s využitím databáze Anopress.

3.2.3. Personalizační trend v médiích

Na základě provedené analýzy lze konstatovat, že k obecnému personalizačnímu trendu v českém případě nedochází. Velmi přesvědčivě to ukazují data z tištěných médií, kdy se po odloučení výkyvů spojených s volebními kampaněmi celkový průměr mediální expozice pohybuje například v případě Hospodářských novin setrvale pod hranicí 70 výskytů za měsíc. Z grafů č. 3 a 5 v příloze č. 5 lze sice vyčíst nárůst mediální expozice stranických lídrů v absolutních hodnotách ve zpravodajství ČT1 a Radiožurnálu, grafy č. 2 a 4 v příloze č. 5 však naznačují téměř totožný trend i v případě politických stran. Při pohledu na podobu jednotlivých výskytů lze obecně stoupající trend připsat spíše proměnám formátů zpravodajských relací a zvyšující se obecné politizaci zpravodajství.

Existenci obecného personalizačního trendu lze zpochybnit i v případě, že se zaměříme pouze na období předvolebních kampaní. Lze sice pozorovat (zejména v rámci televizního zpravodajství) nárůst mediální expozice lídrů před volbami v roce 2006. Tohoto fenoménu si ostatně všimají i analýzy této volební kampaně (srov. Petrová 2006). Parlamentní volby v roce 2006 byly v českém prostředí vnímány jako zlomové s ohledem na využívání politicko-marketingových

nástrojů, jejichž součástí je i výrazné zaměření se na osobnosti stranických lídrů. Např. Matušková (2006b: 87), že strany se v těchto volbách výrazněji než v minulosti soustředily na propagaci svých klíčových osobností. Při pohledu na průměrnou mediální expozici lze tento fenomén potvrdit s poukazem na nárůst absolutních hodnot mediální expozice lídrů dvou nejsilnějších stran. Nelze si však nevšimnout toho, že spolu s výraznější expozicí lídrů ČSSD a ODS se zvýšila i mediální expozice těchto stran, což přesvědčivost personalizační tendence mediální expozice kampaně oslabuje. Mimoto se daný personalizační trend projevil pouze v případě dvou uvedených stran, ostatní strany zůstaly z hlediska úrovně mediální expozice lídra a strany zhruba na hodnotách z předchozích kampaní.

Volební kampaně před volbami do Poslanecké sněmovny jsou nejexponovanějšími politickými událostmi v českých médiích. Expozice dalších typů voleb za sněmovními volbami výrazně zaostává. Tento trend je nejvýrazněji patrný v periodickém tisku, oproti tomu Česká televize naplňuje svou roli média veřejné služby mimo jiné i tím, že jednotlivým volebním aktům věnuje náležitou pozornost. Přesto však i v pořadech redakce zpravodajství jsou nejexponovanějšími událostmi volby do Poslanecké sněmovny.

Personalizační trend v mediální expozici by neměl být spojen exkluzivně s obdobím předvolebních kampaní, někteří akademici zabývající se personalizací dokonce záměrně svůj výzkum zaměřili na mediální expozici v obdobích mezi volebními akty, aby výsledky analýzy „očistili“ od působení specifických marketingových nástrojů a komunikačních strategií užívaných pouze s cílem přilákat v předvolebním období voliče. Nabízí se tedy nahlédnout i na období mimo volby. Pro účely této analýzy jsme tedy vyloučili období dvou celých kalendářních měsíců před volbami a měsíc, v němž se volby konají.

V tištěných médiích výsledné hodnoty personalizační trend nevykazují. K nárůstu mediální expozice lídrů nedochází v absolutních hodnotách ani ve srovnání s mediální expozicí politických stran. Ve zpravodajství ČT1 lze v období po volbách v roce 2002 sledovat mírný nárůst mediální expozice

v mimovolebním období. Pokud však porovnáme hodnoty mediální expozice lídrů a stran, lze v mimovolebním sledovat paralelní nárůst obou, což nesevčí ani tak o personalizaci politického zpravodajství, ale spíše to dokládá trend obecné politizace zpravodajství. Nejméně stabilní hodnoty vykazuje mediální expozice stranických lídrů v případě vysílání rozhlasové stanice Radiožurnál. Průměrná mediální expozice vykazuje v případě Radiožurnálu rostoucí tendenci. V hodnotách expozice zjištěných v případě Radiožurnálu se však vyskytují velmi výrazné výkyvy. Radiožurnál je rovněž jediným ze sledovaných médií, které v rámci mediální expozice výrazně preferuje stranického lídra, který zastává zároveň i post ministerského předsedy (a to i po odloučení výsledků směřujících výlučně k výkonu premiérské funkce).

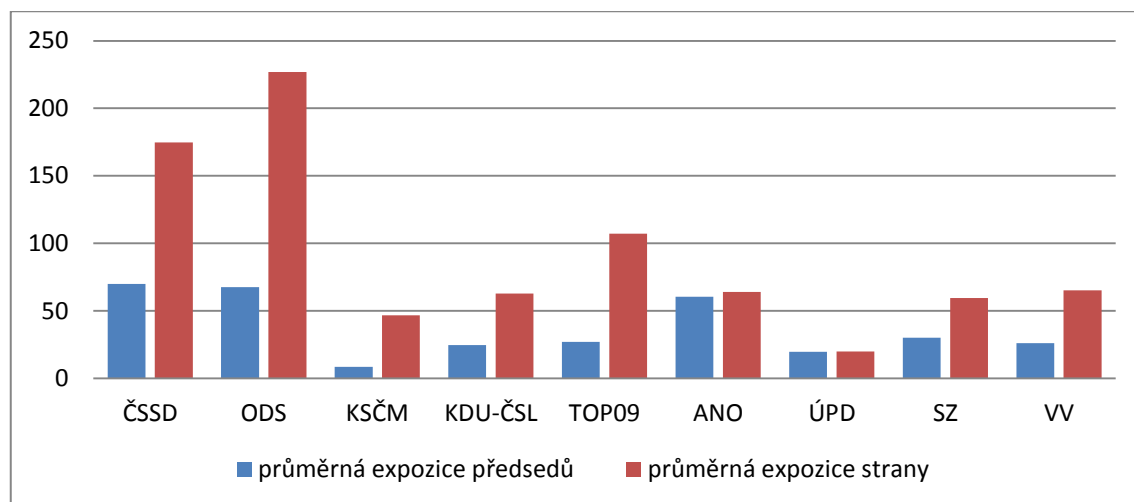
Obecný personalizační trend tedy v mediální expozici stranických lídrů vysledovat nelze. Namísto toho je možné identifikovat podstatné rozdíly mezi mediální expozicí lídrů různých typů politických stran. Výkyvy mediální expozice také do jisté míry korelují se střídáním jednotlivých stranických lídrů a lze je tedy zčásti spojovat s rolí konkrétních osobností. Těmto aspektům jsou věnovány následující dvě podkapitoly.

3.2.4. Expozice lídrů napříč typy politických stran

V mediální expozici stranických lídrů lze mezi jednotlivými politickými stranami zaznamenat výrazně rozdíly (viz graf 10). Podstatné přitom je, že tyto rozdíly zůstávají povětšinou podobné napříč celým sledovaným obdobím. V absolutních hodnotách jsou tradičně v médiích nejvíce exponováni lídři politických stran s premiérským potenciálem, tj. ODS a ČSSD. Průměrná míra jejich mediální expozice je ve srovnání s ostatními lídry ostatních stran více než dvojnásobná, např. ve srovnání v lídry KSČM – tradičně vyloučené z formování exekutivních koalic na celostátní úrovni – až pětinasobná.

Uvedený fakt nelze připsat na vrub pouze skutečnosti, že tyto dvě strany od vzniku ČR díky volebním ziskům a pozici ve stranickém systému pravidelně obsazují post ministerského předsedy. V rámci této analýzy byly výskyty jména

ministerského předsedy kontrolovány s ohledem na to, zda se nejedná o výskyt spojený výlučně s premiérskou funkcí.⁸⁷ Mimoto se tento trend netýkal jen aktuálně vládnoucí strany, ale i strany (z dvojice ODS a ČSSD) momentálně opoziční. Velmi výrazně byl tento jev patrný v období tzv. opoziční smlouvy či ve volebním období 2006–2010.

Graf 10: Průměrná měsíční expozice lídrů a stran ve vybraných médiích (Hospodářské noviny, Právo, Radiožurnál, ČT1) v celém sledovaném období

Zdroj: Vlastní zpracování na základě analýzy obsahu médií s využitím databáze Anopress.

Druhý významný rozdíl se objevuje při porovnání podílů mediální expozice stranických lídrů a politických stran. U většiny lze sledovat poměrně výraznou převahu zmínek o politických stranách ve srovnání se zmínkami o lídrech. Výjimku v tomto ohledu představují politické strany, které byly v rámci navržené typologie označeny za strany podnikatelského typu. V současnosti se jedná o ANO a ÚPD. Četnost výskytů názvu strany a jména jejího předsedy je v tomto ohledu podobná, což svědčí o tom, že v rámci mediálního image strany hrají tyto osoby klíčovou roli.⁸⁸

⁸⁷ U sumy článků, v nichž se vyskytovalo pouze jméno úřadujícího předsedy vlády a zároveň premiéra a nikoli název jeho strany, bylo ověřováno, zda daný příspěvek (článek, zpráva apod.) nepojednává výlučně o exekutivní činnosti. Takové články se do součtu zmínek o lídrovi nezapočítávaly (nicméně i tyto zmínky byly využity při hodnocení mediální expozice ministerských předsedů v kapitole 3.5.2.).

⁸⁸ V případě lídra ANO A. Babiše bylo postupováno podobně jako u úřadujících ministerských předsedů (viz výše), výskyty jména bez blízkého výskytu názvu hnutí byly ověřeny s ohledem na to, zda se nejedná o mediální expozici spojenou výlučně s podnikatelskou aktivitou předsedy ANO.

3.2.5. Vývoj mediální expozice v rovině jednotlivých stran

Mediální expozice předsedů ČSSD vykazuje v rámci celého sledovaného období mírně klesající trend.⁸⁹ Expozice stranického lídra a politické strany většinou kopíruje obdobné trendy. Výjimkou byla jednak výrazná medializace Stanislava Grosse ve spojitosti s aférou ohledně financování jeho bytu a dále působení Jiřího Paroubka v opozici ve volebním období 2006–2010, kdy byl předseda schopen se svou expozicí téměř vyrovnat míře expozice strany. Kromě těchto případů se medializace strany a jejích lídrů drží v mezivolebních obdobích na poměrně stabilních hodnotách.

Jediným typem voleb, které se výrazněji projevují v mediální expozici ČSSD a jejího lídra, jsou volby do Poslanecké sněmovny. Výjimkou byly pouze první krajské volby v roce 2000. U nich je možné si povšimnout silné mediální expozici lídra i strany. Z hlediska expozice lídra krajské volby předčily v absolutních hodnotách i ve vztahu k hodnotám strany dokonce i předchozí parlamentní volby.

Během předvolební kampaně před volbami do Poslanecké sněmovny narůstá průměrná expozice politické strany na zhruba dvojnásobek. Mediální expozice lídrů během kampaně je v případě ČSSD silně závislá na konkrétní osobě lídra. Výrazně medializovaným lídrem, nicméně kopírujícím vývoj křivky medializace strany, byl Miloš Zeman.⁹⁰ Expozice Jiřího Paroubka se dokonce míře medializace strany během volební kampaně výrazně přiblížila. Naopak za slabě medializované lídry lze považovat Vladimíra Špidlu a Bohuslava Sobotku.

Průměrné hodnoty medializace lídrů rovněž nesevčí o personalizaci v průběhu času. Historicky nejméně medializovaným lídrem ČSSD je její současný předseda Bohuslav Sobotka (viz graf 11). Pokud eliminujeme poněkud rušivý efekt vysoké medializace Stanislava Grosse daný výše zmíněnými okolnostmi, nelze s výjimkou relativně úspěšnějšího předsedy Paroubka ve zpravodajství ČT

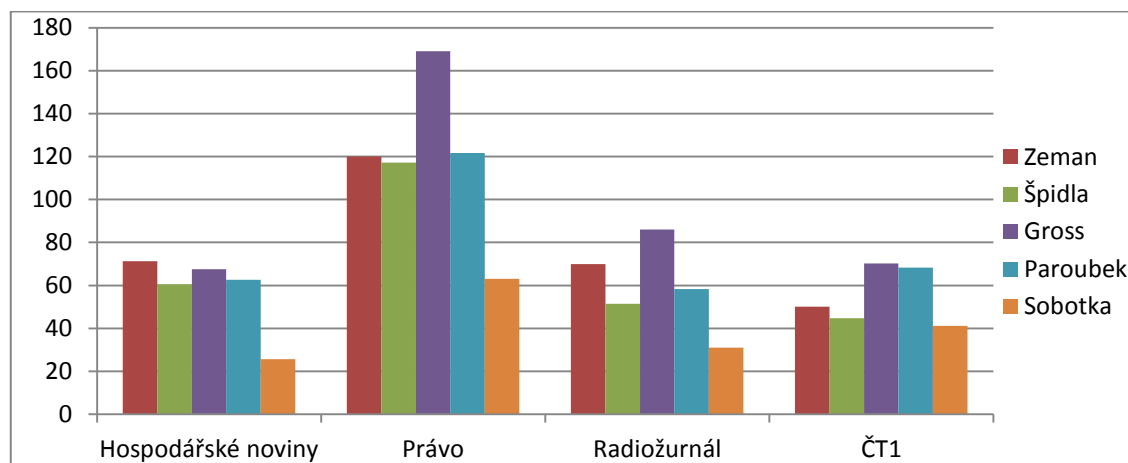
⁸⁹ Tento trend je vyjádřen v grafu 7 v příloze 5 pomocí výpočtu a znázornění lineární křivky.

⁹⁰ To jinými slovy znamená, že mezi medializací Miloše Zemana a ČSSD se udržoval přibližně stejný odstup jako v mezivolebním období.

a obecně méně exponovaného současného předsedy vysledovat výraznější rozdíly.

Zmíněné průměrné hodnoty jsou zajímavé s ohledem na fakt, že např. Vladimír Špidla byl v průběhu většiny svého předsednického mandátu zároveň i ministerským předsedou a (i přesto, že výsledky jsou v rámci analýzy očišťovány od „čistě premiérských“ výskytů) tak by se dala očekávat relativně vyšší míra expozice ve srovnání s předsedy strany, kteří strávili část (Zeman) či většinu (Paroubek) svého funkčního období v opozici. S poukazem na tento fakt je třeba závěry vyvozené čistě na základě kvantitativních dat korigovat. Jiří Paroubek dokázal během svého působení udržet míru mediální expozice na hodnotách obdobných jako Miloš Zeman a dokonce převýšit hodnoty z období, kdy byl předsedou strany a zároveň ministerským předsedou Vladimír Špidla.

Na příkladu Jiřího Paroubka lze tedy potvrdit výrazný vliv, který může mít výrazná politická osobnost (lhostejno v jakém smyslu) působící ve straně, která má potenciál obsadit v případě úspěchu post předsedy vlády.

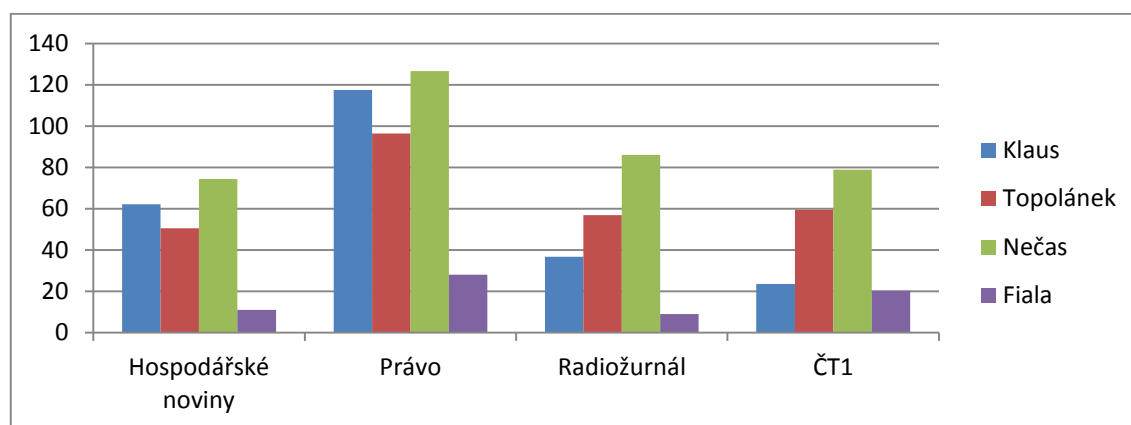
Graf 11: Průměrná měsíční expozice předstů ČSSD ve vybraných médiích v celém sledovaném období

Zdroj: Vlastní zpracování na základě analýzy obsahu médií s využitím databáze Anopress.

Straniční lídři ODS vykazují v absolutních hodnotách míru expozice srovnatelnou s lídry ČSSD. Dosud nelze v tomto směru činit žádné výraznější závěry ohledně působení současného předsedy, jelikož jeho průměr je vypočítán pouze za první zhruba tři měsíce ve funkci. Zajímavě na první pohled vyhlíží srovnání relativně vysoké hodnoty u Petra Nečase a relativně slabších hodnot u Václava Klause a

Mirka Topolánka. Nabízí se úvaha, že Nečasovi k tomuto výsledku dopomohl fakt, že byl po většinu svého funkčního období zároveň ministerským předsedou. Data však v případě ODS tento předpoklad nepotvrzují. V případě Mirka Topolánka nebyla expozice nijak podstatně nižší před nástupem na post ministerského předsedy po volbách 2006. V případě Václava Klause dokonce platí, že míra jeho expozice byla v období tzv. opoziční smlouvy výrazně vyšší než v letech 1996–1997, kdy byl ministerským předsedou.

Působení lídrů v ODS je z hlediska jejich mediální expozice velmi stabilní, oproti ČSSD v něm nejsou patrné výraznější odchylky dané osobností lídra (viz graf 12). Dokonce i v absolutních hodnotách je expozice lídrů v období kampaní obdobná. Tento fakt lze zřejmě přičíst i personální stabilitě, kdy za celé sledované období vystřídala pouze čtyři lídry, z toho dva v posledních třech letech.

Graf 12: Průměrná měsíční expozice předsedů ODS ve vybraných médiích v celém sledovaném období

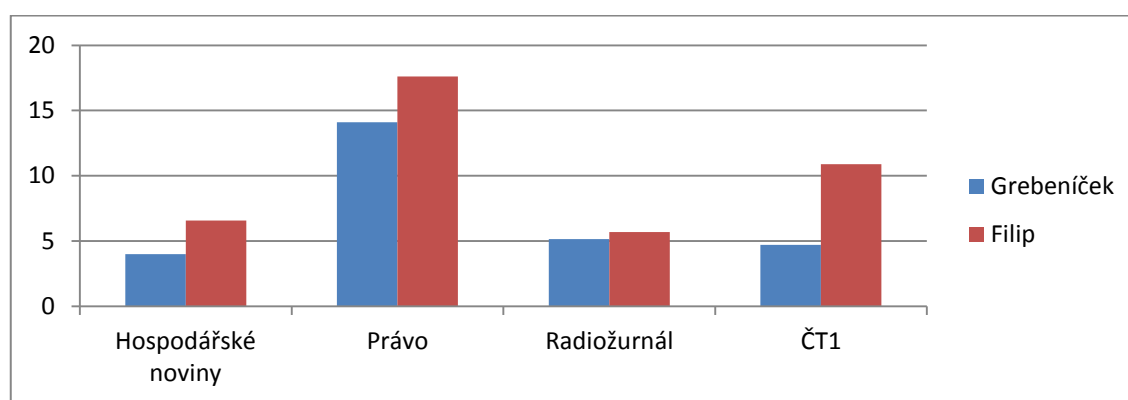
Zdroj: Vlastní zpracování na základě analýzy obsahu médií s využitím databáze Anopress.

Mediální expozice lídrů KSČM je v absolutních hodnotách řádově nižší ve srovnání s ČSSD a ODS a vykazuje setrvale nejnižší hodnoty mezi všemi analyzovanými stranami (viz graf 13). Na počátku sledovaného období byla mediální expozice lídra ve srovnání s expozicí strany velmi nízká, v průběhu let však klesá expozice strany a zároveň mírně narůstá expozice lídra.⁹¹ Určitý zlom, byť nijak výrazný, v tomto ohledu představuje nástup Vojtěcha Filipa do funkce

⁹¹ Viz graf 9 v příloze 5.

předsedy, což ostatně naznačuje i jeho vyšší průměrná expozice ve srovnání s bývalým předsedou Grebeníčkem.

Rozdíl mezi oběma dosavadními předsedy se projevil hlavně v mediální expozici v předvolebním období, kde sehrává Filip ve srovnání se svým předchůdcem výraznější úlohu. Mediální expozice lídra přesto nedosahuje v předvolebním období ve vztahu k expozici strany tak výrazných hodnot jako v případě ČSSD a ODS. Zajímavostí přitom je, že expozice u různých typů voleb nevykazuje (zejména při porovnání voleb do Poslanecké sněmovny s krajskými) tak výrazné rozdíly.

Graf 13: Průměrná měsíční expozice předsedů KSČM ve vybraných médiích v celém sledovaném období

Zdroj: Vlastní zpracování na základě analýzy obsahu médií s využitím databáze Anopress.

Průměrné hodnoty mediální expozice lídrů KDU-ČSL jsou zhruba dvakrát vyšší než u KSČM, zdaleka však nedosahují míry expozice lídrů ČSSD a ODS. Celkový trend lídra a strany je sestupný, sestupná křivka je u strany strmější než u lídra,⁹² a to i v případě, že z výpočtu vyloučíme období 2010–2013, kdy KDU-ČSL nedisponovala mandáty v Poslanecké sněmovně.

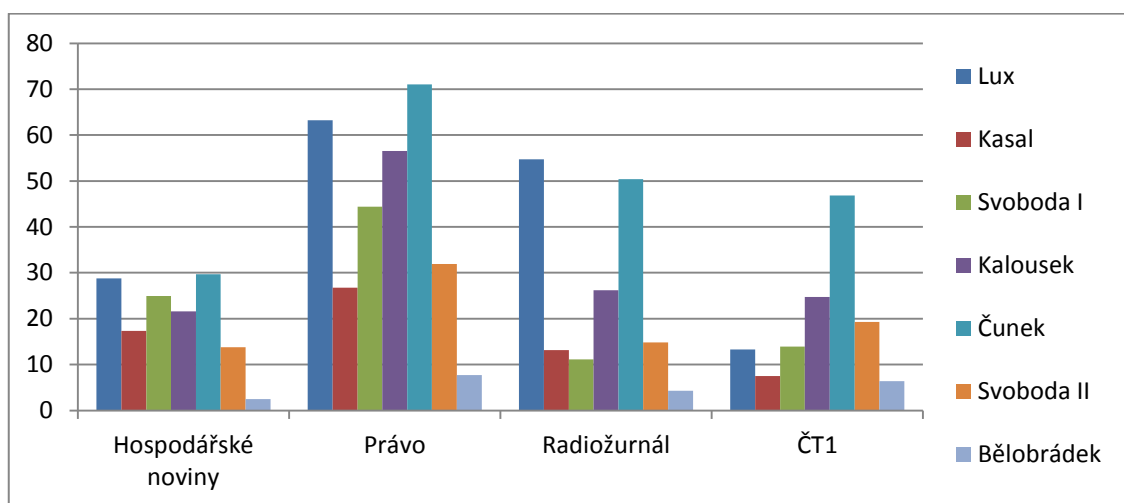
Vývoj mediální expozice stranických lídrů je v případě KDU-ČSL silně ovlivněn jejich častým střídáním. Dvěma mediálně nejexponovanějšími lidry byli Josef Lux a Jiří Čunek. Oba dokázali po většinu svého funkčního období v mediální expozici předčít míru mediální expozice strany. Oproti tomu Cyril Svoboda (ve svém druhém funkčním období) a především současný předseda

⁹² Viz graf 10 v příloze č. 5.

Pavel Bělobrádek patří k lídrům málo exponovaným v absolutních hodnotách i ve srovnání s mediální expozicí strany.

Mediální expozice KDU-ČSL a jejích lídrů v období kampaní před volbami do Poslanecké sněmovny vykazuje klesající tendenci. Mediálně nejvýznamnější kampaň s nejvýraznější pozicí lídra byla kampaň před volbami v roce 2002. Oproti tomu kampaň před volbami v roce 2010, po níž strana vypadla z Poslanecké sněmovny, byla velmi nevýrazná s nízkou expozicí lídra.

Zajímavostí je, že mediální expozice KDU-ČSL a jejího lídra vykazovala v mezivolebním období nejvyšších hodnot v letech 1998–2002, tj. v období, kdy byla strana v opozici. Jednalo se přitom o trend v celém volebním období a nelze ho tedy připsat na vrub pouze krajským volbám či dvěma změnám ve vedení strany. Další zvláštností je rozdílnost mediální expozice jednotlivých předsedů v různých médiích (viz graf 14). To se vymyká ostatním stranám, u nichž jsou rozdíly mezi jednotlivými předsedy většinou víceméně konstantní.

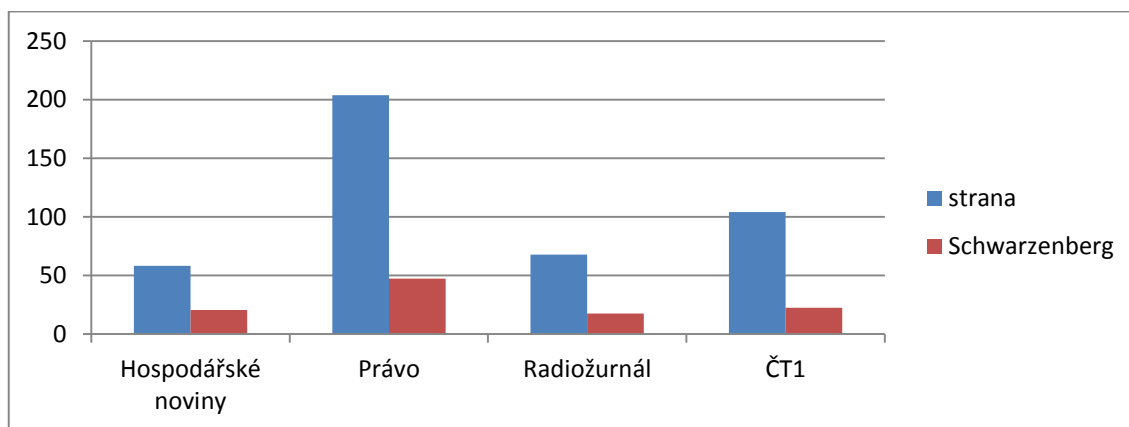

Graf 14: Průměrná měsíční expozice předsedů KDU-ČSL ve vybraných médiích v celém sledovaném období

Zdroj: Vlastní zpracování na základě analýzy obsahu médií s využitím databáze Anopress.

Mediální expozice TOP09 od vzniku strany dosahuje hodnot průměrně výrazně nižších než v případě ČSSD a ODS, ve srovnání s ostatními politickými stranami je však TOP09 mediálně více exponovaná. Totéž ovšem nelze říci o předsedovi strany Karlu Schwarzenbergovi (viz graf 15). Jeho mediální expozice je ve srovnání s ostatními novými stranami (VV, ANO, ÚPD) podstatně slabší, a to i

v rámci volebních kampaní.⁹³ Jedinou výjimkou byla kandidatura Karla Schwarzenberga na prezidenta ČR na začátku roku 2013, kdy se (i přes odloučení expozice týkající se výlučně prezidentské volby) expozice lídra TOP09 přechodně zvýšila.

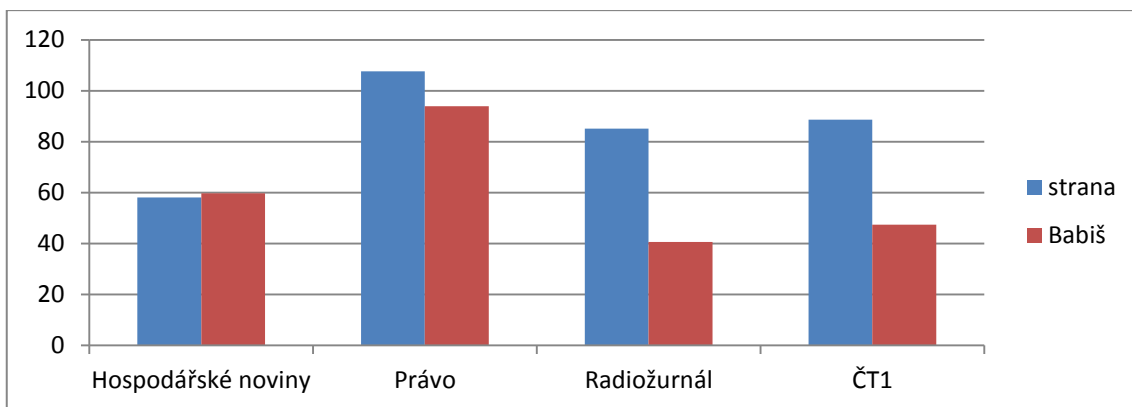
Graf 15: Průměrná měsíční expozice TOP09 a jejího předsedy ve vybraných médiích za dobu existence strany

Zdroj: Vlastní zpracování na základě analýzy obsahu médií s využitím databáze Anopress.

V případě hnutí ANO lze přes krátkou dobu existence tohoto subjektu vysledovat jeden silný charakteristický rys. Je jím výrazná mediální expozice lídra ve srovnání s expozicí strany, obzvláště v tištěných médiích (viz graf 16). V období volební kampaně zde expozice lídra (i přes odloučení výskytů vztahujících se čistě k roli Andreje Babiše coby podnikatele) převyšovala expozici hnutí.⁹⁴ Prozatím lze těžko usuzovat, zda se bude jednat o trend charakteristický pro stranu i v budoucnu, vzhledem charakteru celého projektu a způsobu jeho sebezprezentace to vyloučit nelze.

⁹³ Viz graf 12 v příloze č. 5.

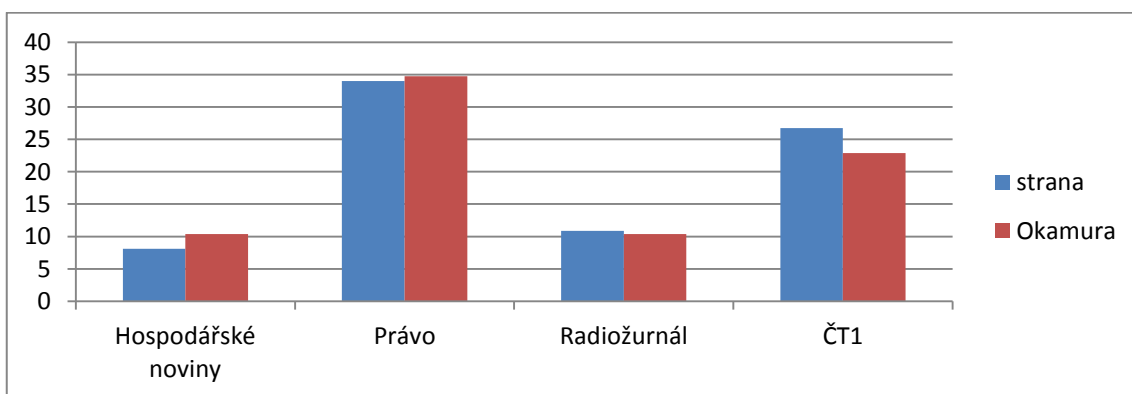
⁹⁴ Viz graf 13 v příloze č. 5.

Graf 16: Průměrná měsíční expozice předsedy hnutí ANO a jeho předsedy ve vybraných médiích za dobu existence hnutí

Zdroj: Vlastní zpracování na základě analýzy obsahu médií s využitím databáze Anopress.

Ještě markantnější je expozice stranického lídra v případě ÚPD (viz graf 17). V tištěných médiích lídr strany Tomio Okamura ve většině sledovaných měsíců vykazoval vyšší exponovanost než hnutí. To platí dokonce i u povolebního období,⁹⁵ kdy ve většině případů expozice lídra klesá výrazněji než expozice strany. V souvislosti se silnější expozicí Okamury a Babiše v tištěných médiích je třeba opět upozornit na charakter elektronických médií, kdy textové přepisy nedokáží zachytit celý obsah sdělení (konkrétně obraz).

Graf 17: Průměrná měsíční expozice předsedy ÚPD a jeho předsedy ve vybraných médiích za dobu existence hnutí

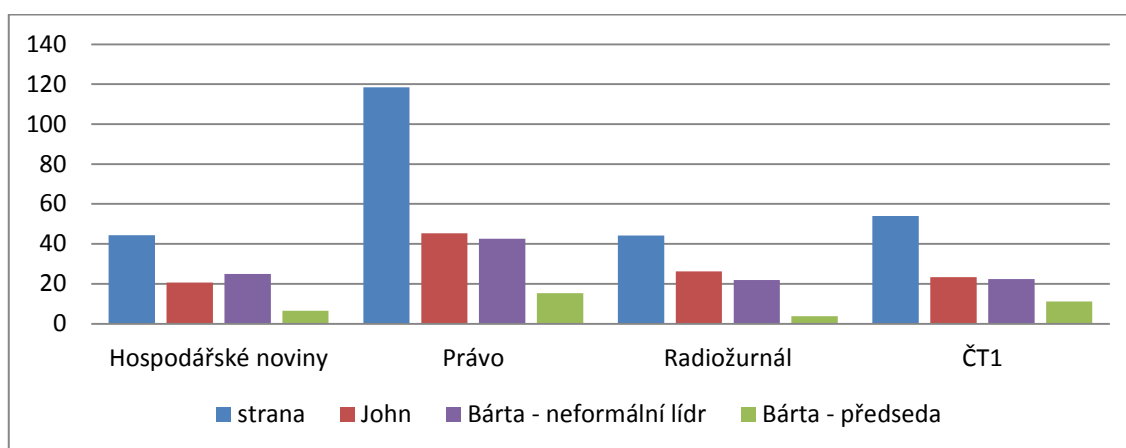
Zdroj: Vlastní zpracování na základě analýzy obsahu médií s využitím databáze Anopress.

Mediální expozici VV lze rozdělit do dvou období, rozdělených krizí a faktickým rozdělením strany na dva subjekty.⁹⁶ V prvním období mediální expozice strany dosahovala hodnot obdobných jako v případě TOP09, expozice lídra byla ve

⁹⁵ Viz graf 14 v příloze č. 5.

⁹⁶ Viz graf 11 v příloze č. 5.

srovnání s lídrem výraznější. V rámci volební kampaně hrál tehdejší lídr Radek John z hlediska mediální expozice průměrnou úlohu. V případě VV je však třeba zaměřit se i na mediální expozici skutečně klíčové osoby ve straně a tím je v současnosti úřadující předseda Vít Bárta. Hodnoty jeho mediální expozice coby předsedy jsou velmi nízké, to je však dáno tím, že se předsednického postu ujal až po krizi ve straně, kdy už byla mediální expozice strany minimální (viz graf 18). Oproti tomu mediální expozice Bárty coby neformálního lídra strany v době předsednictví Radka Johna se v průměru vyrovnala míře expozice formálního předsedy strany, v povolebním období ji dokonce převyšovala.

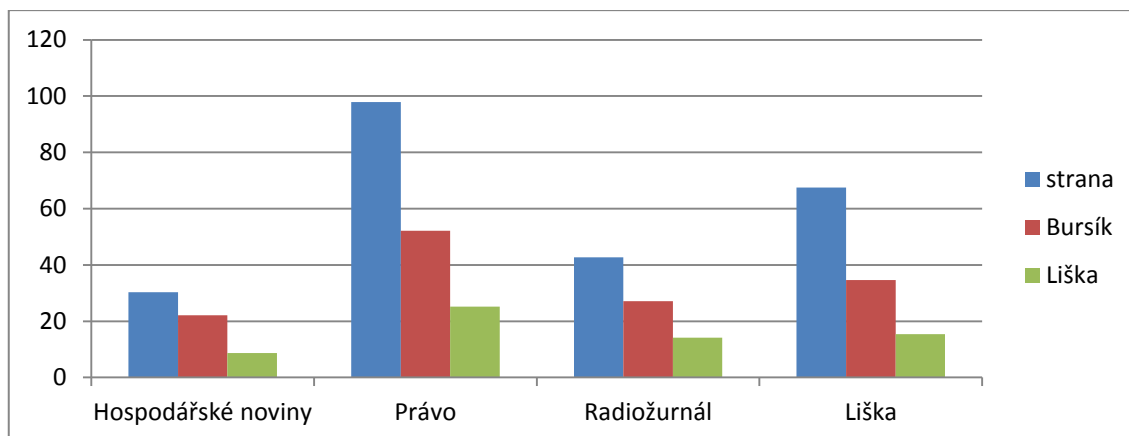

Graf 18: Průměrná měsíční expozice VV, jejich předsedů (a Víta Bárty coby neformálního lídra během funkčního období Radka Johna) ve vybraných médiích za období od května 2010 do srpna 2013

Zdroj: Vlastní zpracování na základě analýzy obsahu médií s využitím databáze Anopress.

V období 2006–2010 byla relevantním politickým subjektem i SZ. Mediální expozice stranických lídrů se v tomto období pohybovala zhruba na úrovni hodnot KDU-ČSL či KSČM ve stejném období. Zajímavé přitom je, že mediální expozice lídrů KDU-ČSL a SZ jakoby kopírovala určitou společnou vodící linii.

Role stranického lídra Martina Bursíka byla, zejména ve volbách v roce 2006, velmi výrazná, jak vyplývá ze srovnání mediální expozice strany a lídra (viz graf 19). Na křivce mediální expozice lídra SZ není těžké identifikovat moment změny předsedy, který se projevil výrazným poklesem mediální expozice lídra. Docházelo sice i k pozvolnému poklesu mediální expozice strany, nicméně ten byl podstatně pozvolnější.

Graf 19: Průměrná měsíční expozice SZ a jejich předsedů ve vybraných médiích od března 2006 do května 2010

Zdroj: Vlastní zpracování na základě analýzy obsahu médií s využitím databáze Anopress.

3.2.6. Shrnutí

Z analýzy mediální expozice stranických lídrů lze vyvodit několik významných závěrů. Především se ukázalo, že v České republice neexistuje žádný přesvědčivý trend zvyšující se medializace lídrů.

Bylo ukázáno, že politické strany s premiérským potenciálem vykazují vyšší míru mediální expozice v absolutních hodnotách ve srovnání s ostatními stranami. Konkrétně se to týká ODS a ČSSD a jejich stranických lídrů. V případě stran je tento rys patrný ve všech sledovaných médiích ve zhruba stejné míře. V případě stranických lídrů lze tento trend vysledovat rovněž, byť v případě některých konkrétních jednotlivců ve slabší míře.

Dalším důležitým zjištěním je skutečnost, že lídři stran podnikatelského typu vykazují relativně (ve srovnání se stranou) vyšší míru mediální expozice. Tento závěr lze jednoznačně vztáhnout na ANO a ÚPD, byť u obou je třeba závěr označit vzhledem k nedlouhé době existence tento závěr za preliminární. Uvedená teze platí do jisté míry i v případě VV, kde byl však po jistou dobu potenciál skutečného lídra limitován osobností formálního předsedy.

Zajímavým případem je KSČM a setrvalě nízká míra mediální expozice jejich lídrů. Na této straně, vyloučené z působení ve vládních koalicích na celostátní úrovni, lze demonstrovat, do jaké míry je mediální expozice lídra závislá na postavení strany ve stranickém systému. Ostatně pozvolný nárůst mediální

expozice lídra v posledních zhruba deseti letech zajímavě koresponduje s postupnou proměnou role strany v české politice. Koneckonců kde jinde než v médiích, která poskytují občanům přehled o dění v politice, by se měla taková změna projevit.

Tuto kapitolu lze tedy uzavřít s tím, že mezi mediální expozicí lídrů různých stran existují značné rozdíly – z hlediska absolutních hodnot, relativních hodnot (ve vztahu k expozici strany), z hlediska dynamiky. Existence obecného trendu vyskytujícího se u všech subjektů v obdobné míře je obtížně představitelná.

3.3. Straniční lídři ve volbách

Vedle větší viditelnosti lídrů v médiích je dalším klíčovým prvkem personalizačních konceptů vliv stranických lídrů ve volebním procesu. Personalizační koncepty v tomto ohledu předpokládají, že dochází k nárůstu vlivu osobnosti lídrů na rozhodnutí voličů.

Veřejnost ani média o výrazné roli lídrů ve volebním procesu nepochybují. Jen pro ilustraci – přes 80 % respondentů se v průzkumu společnosti Median po volbách v roce 2013 vyslovilo v tom smyslu, že osobnost lídrů pro ně hraje důležitou roli (*Česká televize* 2013). Obdobné postoje dominují i ve veřejném diskurzu v západoevropských demokraciích a zaznívají z úst žurnalistů.

Ověření existence personalizace je v českém případě limitováno hned dvěma podstatnými faktory. Prvním je časový rámec, s nímž je možné pracovat. V českém případě máme „k dispozici“ pouze dvě desetiletí demokratické politiky. Počáteční fáze vývoje byla navíc ovlivněna specifickými aspekty navazujícími na fenomén demokratické tranzice. Je tedy otázkou, zda má vůbec smysl sledovat v tak malém časovém měřítku existenci určitého trendu, navíc v situaci, kdy (jak uvádí např. Mughan) se nejedná o trend s lineární křivkou. Dle našeho soudu toto omezení samo o sobě neznamena, že by ověření existence určitého trendu nemělo smysl. Koneckonců zmíněný Anthony Mughan sám svou studii vlivu lídra a volební lídry v empirické rovině založil na analýze britského případu ve zhruba dvacetiletém časovém horizontu. Je ovšem pravdou, že

východiska výzkumu ve stabilním politickém prostředí Spojeného království jsou podstatně přehlednější a navíc v britském případě existovala jistá výzkumná tradice, na níž mohl Mughan stavět. V českém případě se potýkáme s prostředím podstatně méně stabilním, kde se základní vzorce smýšlení o volebních rozhodnutích začínají utvářet až v rámci prvních demokratických voleb (ještě v rámci Československa v roce 1990). Tím je značně omezena možnost formulace jasných a přesvědčivých závěrů. Přesto však nástin určitých tendencí může mít, v kombinaci se závěry v jiných rovinách, svou roli při porozumění roli lídrů v české politice.

Druhým limitem výzkumu role lídrů při formování voličských rozhodnutí je nedostatek dat, na jejichž základě by se dala rozvinout náležitá argumentace. V kapitole 2.4.2. jsme poukázali na obecnou problematičnost prokazování formy a rozsahu vlivu lídra na voličská rozhodnutí. Základní metodu sběru dat představují dotazníková šetření v rámci reprezentativního vzorku volebně oprávněné populace. Takový přístup je sám o sobě organizačně a finančně náročný a není tedy divu, že takových dotazníkových šetření bylo doposud realizováno jen několik. Dalším a neméně důležitým omezením je v tomto ohledu skutečnost, že pokud chceme usuzovat na existenci určitého trendu, je to možné pouze na základě série dotazníkových šetření prováděných obdobným způsobem průběžně v delší časové perspektivě. Tento požadavek v zásadě redukuje data dostupná pro hodnocení českého případu na dotazníková šetření obsahující otázky ze tří dosud realizovaných modulů *Comparative Studies of Electoral Systems*.⁹⁷ V tomto ohledu lze souhlasit s výrokem Lukáše Linka, který uvádí, že „[t]éměř po všech volbách do Poslanecké sněmovny ČR [...] se konalo nějaké akademické dotazníkové šetření, které je volně dostupné veřejnosti. Pouze několik z těchto šetření ale snese náročnější měřítko z hlediska obsahu otázek, nutných k analýzám. Jedná se především o šetření v letech 1996, 2002, 2006 a nově i 2010“ (Linek 2012: 11). Lukáš Linek tím odkazuje právě k dotazníkovým šetřením obsahujícím otázky z modulů CSES.

⁹⁷ Podrobněji viz níže.

3.3.1. Data a způsob jejich zpracování

Analýza vlivu lídrů v této kapitole vychází z dat nasbíraných v rámci projektu *Comparative Studies of Electoral Systems* (CSES).⁹⁸ V České republice byla dotazníková šetření zapojená do tohoto projektu provedena v letech 1996, 2002, 2006 a 2010.⁹⁹ Data z uvedených šetření jsou k dispozici v rámci datových souborů na webových stránkách CSES (CSES 2003; CSES 2007; CSES 2013).¹⁰⁰

V rámci jednotlivých dotazníkových šetření provedených v rámci modulů CSES v České republice byla nashromážděna data o volebním chování a postojích a motivacích voličů. Z hlediska analýzy vlivu stranických lídrů na voličské chování jsou v rámci dotazníkových šetření klíčová data týkající se hodnocení jednotlivých stranických lídrů, která budou v rámci analýzy konfrontována s údaji o tom, komu dal daný respondent ve volbách hlas, a také s údaji o hodnocení politické strany.

V rámci modulů CSES 1 a CSES 3, tj. v českém případě v šetřeních z let 1996, 2006 a 2010 byla do dotazníku zahrnuta otázka, v jejímž rámci byl respondentům předložen jmenný seznam lídrů politických stran a byli požádáni, aby vyjádřili svůj postoj (ve smyslu sympatií) k daným lídrům na škále 0 – 10, kde nula je nejhorší hodnocení (v české verzi dotazníku „silná nesympatie“) a 10 je nejlepší hodnocení (v české verzi dotazníku „silná sympatie“). Pro účely této analýzy byly hodnoty posunuty do intervalu 1–11, aby bylo možné provádět s daty matematické operace obsahující násobení, zejména počítání váženého průměru. Přínosným aspektem takto položené otázky je skutečnost, že zachycuje nejen pozitivní, ale také negativní hodnocení lídra, což je v českém případě podstatný

⁹⁸ CSES je program mezinárodní spolupráce akademických pracovníků v oblasti výzkumu voleb a volebních systémů. Základní princip tohoto programu spočívá ve sdílení společného výzkumného rámce tvořeného standardizovanou podobou dotazníku, který je následně využíván k provádění povolebních dotazníkových šetření v zemích, jejichž akademičtí pracovníci na projektu participují. V rámci dosud posledního dokončeného modulu byla nasbírána data z více než padesáti voleb v 41 zemích světa, což naznačuje výrazný potenciál s ohledem na využití dat v komparativních analýzách (více viz CSES 2014).

⁹⁹ Dotazníkové šetření proběhlo i po volbách v roce 2013, data však v době zpracování analýzy nebyla dostupná.

¹⁰⁰ V roce 1996 realizovala výzkum agentura STEM, v dalších případech se jednalo o výzkum v rámci Centra pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu Akademie věd České republiky.

prvek (jak bude ukázáno níže). V modulu CSES 2 se (pro účely této analýzy bohužel) vyskytovala pouze dvoj-otázka zjišťující, zdali se respondent s některým ze stranických lídrů identifikuje¹⁰¹. Více než dvě třetiny tuto otázku bohužel nezodpověděly a proto jí do naší analýzy nezahrnujeme. Dalšími relevantními otázkami pro naši analýzu jsou dotazy na to, koho respondent volil, a dále otázka sympatií k jednotlivým politickým stranám (koncipovaná podobně jako otázka na sympatie k lídrům).

Hodnocení efektu lídra tedy zakládáme především na konfrontaci dat mapujících sympatie k lídrům s daty popisujícími sympatie ke stranám a s daty o voličském rozhodnutí. Pro doplnění využíváme data z průzkumů popularity lídrů pravidelně prováděných společností STEM. Jejich zřejmou nevýhodou je jejich jednoúčelovost, kdy popularita lídra není vztažena k žádné další proměnné. Mimoto uvedená data se pohybují pouze na makroúrovni. Přesto je však lze využít jako zdroj využitelný – při konfrontaci s výsledky voleb politických stran – jako demonstraci potenciální tendence. Pro doplnění uvádíme i závěry dalších výzkumů realizovaných v České republice.

3.3.2. Posilování vlivu lídrů na voličské rozhodování jako trend?¹⁰²

Při pohledu na zprůměrovaná data z dotazníkových šetření z let 1996, 2006 a 2010 lze zhodnotit možnosti potenciálu pro přímý vliv stranických lídrů na voličské rozhodování.

Z výsledků šetření z roku 1996 vyplývá, že hodnocení voličů a jejich lídrů dosahují obdobných průměrných hodnot. Co z toho lze usuzovat? Především to svědčí o nízkém potenciálu pro ovlivnění voličského rozhodování osobnostmi lídrů. Podobné hodnocení lídrů a stran značí, že se voliči ve značné míře shodují při hodnocení lídra a strany. To lze interpretovat dvojím způsobem. Buď je v rámci vztahu strana – lídr klíčovým prvkem osoba lídra, od jehož hodnocení

¹⁰¹ V české podobě dotazníku byl respondent nejprve tázán, zdali některý z lídrů v daných volbách vyjadřoval respondentovy názory. Pokud odpověď zněla ano, byl dotázán na jméno lídra.

¹⁰² Data, z nichž vychází argumentace v této podkapitole, jsou graficky znázorněna v příloze č. 3.

volič odvíjí hodnocení strany. Druhou možností je, že volič hodnotí lídra podle jeho stranické příslušnosti, jinými slovy jde tzv. „za značkou“. Na mikroúrovni samozřejmě neexistují pouze tyto v zásadě krajní možnosti, voliči své rozhodnutí samozřejmě zvažují v několika rovinách zároveň. Přesto lze konstatovat, že v realitě 90. let byla základním orientačním bodem při rozhodování voličů strana a osobnosti lídrů byly hodnoceny dominantně s ohledem na stranický kontext.

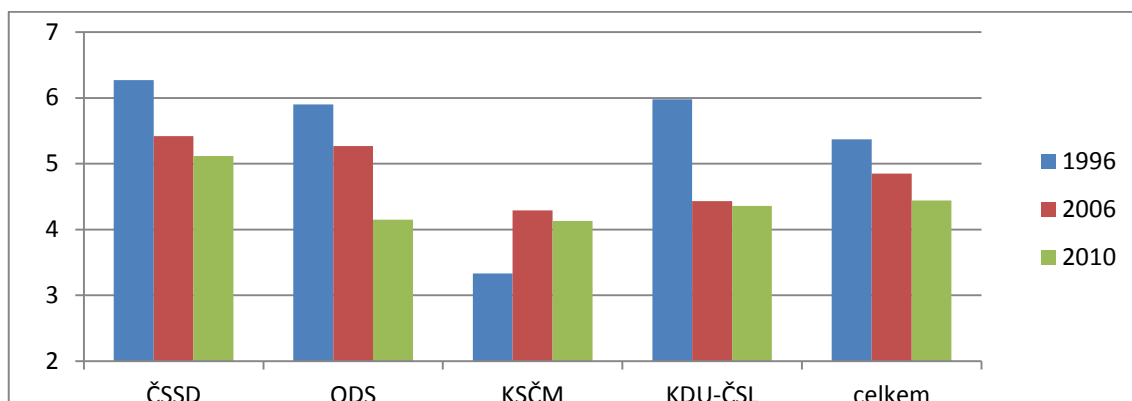
Průměrné hodnocení stranických lídrů voliči stran rovněž naznačuje pouze omezený potenciál pro tzv. přímý vliv lídra. Voliči strany obecně hodnotili stranu lépe než lídra a tudíž nelze předpokládat, že osobnost lídra nebyla klíčovou při formování rozhodnutí voličů.

Ve volbách konaných o dekádu později lze zaznamenat jisté posuny. Průměrné hodnoty ukazují, že došlo k nezanedbatelnému poklesu sympatií k lídrům i stranám napříč stranickým spektrem. Podobně jako ve volbách v roce 1996 ani v roce 2006 nelze zaznamenat výraznější potenciál pro přímý vliv lídrů na stranické rozhodnutí. S výjimkou KSČM respondenti u všech stran vyjádřili výraznější sympatie stranám než lídrům. Rozdíl se přitom oproti předchozímu šetření zvýšil.

Podobný trend, ale v mnohem výraznější míře, byl zaznamenán i v případě hodnocení sympatií k lídrovi ze strany respondentů, kteří dali straně hlas ve volbách. Průměrně hodnotili voliči „svou“ stranu zhruba o jeden bod na jedenáctibodové škále příznivěji než lídra dané strany. Ani v tomto případě tedy nelze hovořit o potenciálu pro přímý vliv lídra na voličská rozhodnutí.

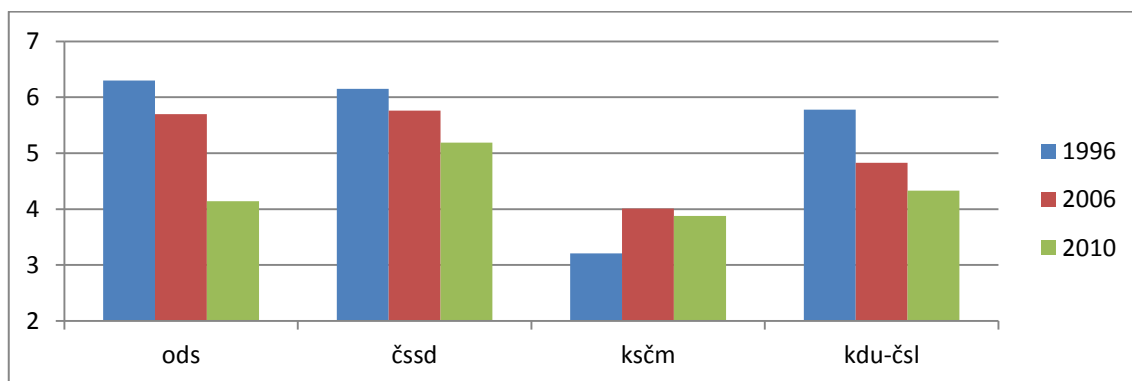
Šetření v roce 2010 nabídlo poněkud méně jednoznačné závěry. V případě ODS a v menší míře TOP09 se objevuje jistý potenciál pro přímý vliv lídra. Sympatie k ODS se od roku 2006 výrazně propadly a osobnost Petra Nečase byla ve vztahu k sympatiím strany hodnocena zhruba o bod příznivěji. V případě TOP09 a jejího lídra sice rozdíl mezi sympatiemi k lídrovi nebyl tak výrazný, nicméně i v tomto případě byl lídr hodnocen respondenty lépe a navíc jak sympatie k lídrovi, tak sympatie ke straně, se pohybovaly na relativně vysokých hodnotách. Mezi voliči

strany se tento potenciál potvrzuje ve výraznější míře spíše u předsedy TOP09, byť ve slabší míře než mezi všemi respondenty.

Graf 20: Vážený průměr hodnocení lídrů vybraných politických stran v rámci šetření po volbách v letech 1996, 2006 a 2010

Zdroj: Vlastní zpracování dat z (CSES 2003, CSES 2013).

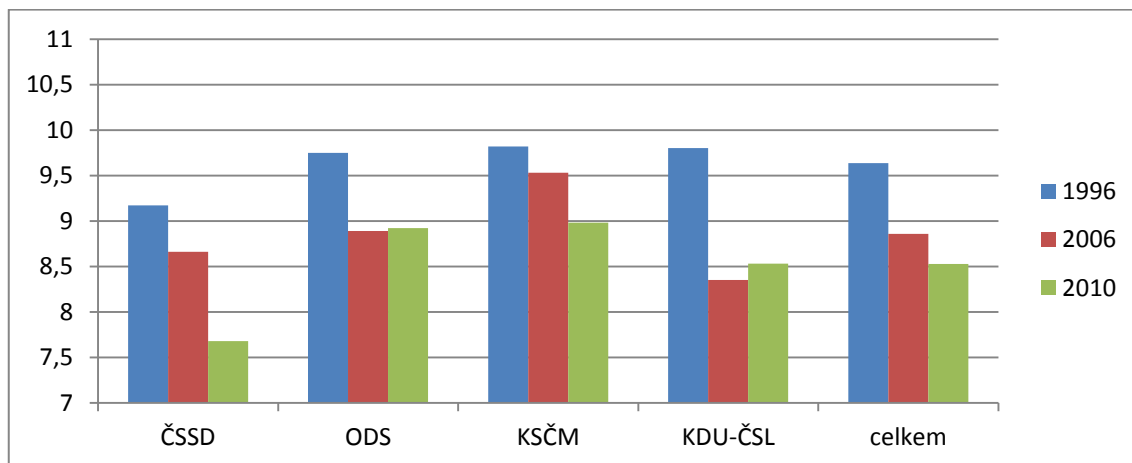
Graf 21: Vážený průměr hodnocení vybraných politických stran v rámci šetření po volbách v letech 1996, 2006 a 2010

Zdroj: Vlastní zpracování dat z (CSES 2003, CSES 2013).

Z uvedeného vyplývá, že pokud se pohybujeme na makroúrovni v rovině průměrovaných hodnot sympatií k lídrům a stranám, nelze vysledovat trend rostoucího potenciálu k přímému vlivu lídra na rozhodování voličů. Jinými slovy, lídři nedisponují takovými sympatiemi, aby na jejich základě voliči činili rozhodnutí o volbě strany. Neexistenci trendu potvrzují i údaje o sympatiích v množinách voličů jednotlivých stran. I v tomto případě lze hovořit spíše o poklesu potenciálu k tzv. přímému vlivu lídra.

V rámci analyzovaných šetření lze vysledovat trend slábnoucích sympatií ke stranám i jejich lídrům. Tento trend je pozorovatelný jak v obecných sympatiích ke všem stranám a lídrům (viz grafy 20 a 21), tak v sympatiích k lídrovi

vyjádřené voliči jeho strany (viz graf 22). Tento vývoj naznačuje, že v českém případě rozhodně nedochází k personalizaci politiky ve smyslu nárůstu přímého vlivu lídrů na voličské rozhodování.

Graf 22: Vážený průměr hodnocení lídrů vybraných politických stran voliči těchto stran ve volbách v letech 1996, 2006 a 2010

Zdroj: Vlastní zpracování dat z (CSES 2003, CSES 2013).

Naznačený vývoj otevírá otázku v jistém smyslu opačnou: Do jaké míry může slabší hodnocení lídrů voliče od volby strany odrazovat? Tato otázka je, jak bylo ukázáno v kapitole 2.4.2., z hlediska metodologických možností a operacionalizace ještě hůře uchopitelná než vliv lídra v pozitivním slova smyslu. V České republice dosud nebyl v tomto ohledu proveden výzkum umožňující vyvozovat alespoň do jisté míry spolehlivé závěry. Pokud se tedy omezíme na zhodnocení potenciálu pro tento negativní vliv lídrů na voličské rozhodnutí, pak lze konstatovat, že tento vliv se mezi jednotlivými šetřeními výrazněji nezvýšil. Je sice pravdou, že respondenti vyjadřují slabší sympatie stranickým lídrům, tentýž trend a v obdobné míře je ale patrný i u politických stran. Nelze tedy předpokládat, že by se v tomto ohledu role stranických lídrů posilovala.

V rovině agregovaných dat tedy o personalizačním trendu hovořit nelze. Výsledky dotazníkových šetření nicméně naznačují zajímavé rozdíly v distribuci sympatie stranických lídrů mezi jednotlivými stranami. Tomuto tématu bude proto věnována následující kapitola.

3.3.3. Vliv lídrů na voličské rozhodování u jednotlivých stran

U politických stran zahrnutých do analýzy lze vysledovat výrazné rozdíly v distribuci sympatií ke stranickým lídrům. Nyní na tyto odlišnosti nahlédneme s cílem identifikovat rozdíly v distribuci sympatií a potenciálního vlivu lídra na voličské rozhodnutí.¹⁰³

V roce 1996 lze v zásadě vysledovat tři modely distribuce voličských sympatií (viz graf 23). Jeden reprezentují ODS a do jisté míry i ČSSD, druhý KDU-ČSL a třetí KSČM. U ODS a jejího lídra Václava Klause je většina záznamů koncentrována na okraje škály, což svědčí o tom, že většina respondentů nebyla k osobě lídra ani ke straně lhostejná. V hodnocení lídra a strany se vyskytuje u jednotlivých respondentů výrazná korelace¹⁰⁴, nesouladné hodnocení lídra a strany zhruba jen ve čtvrtině případů, přičemž povětšinou se jednalo o nesoulad o jediný bod v rámci škály.

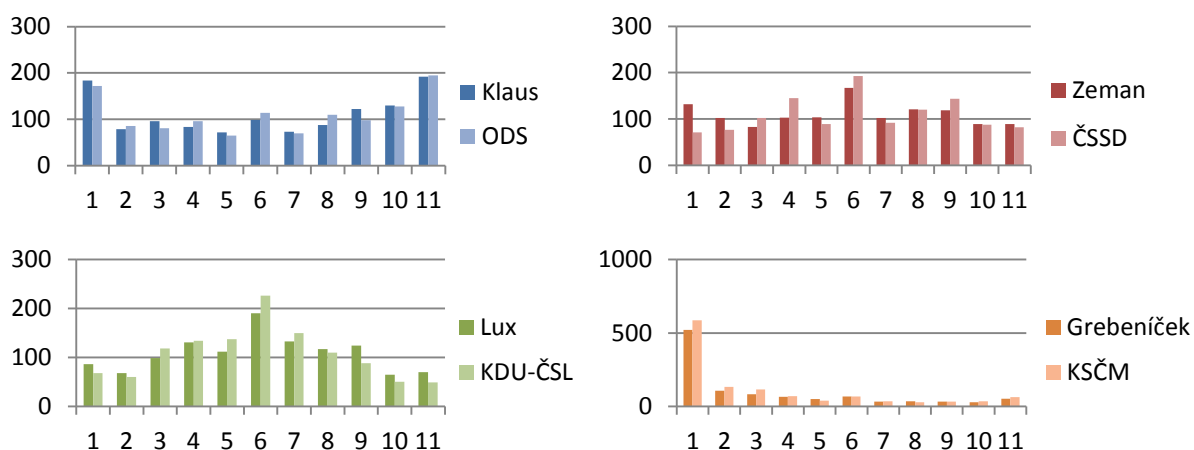
Podobný trend naznačují výsledky šetření u sympatií vůči ČSSD a jejímu předsedovi. Rozdíl spočíval v tom, že lídr Miloš Zeman byl poměrně často hodnocen hůře než strana. Ve většině případů to nemělo vliv na finální rozhodnutí voliče, protože se jednalo o rozdíly ve spodní polovině škály, kam voliči strany sympatie k ní (a většinou ani k jejímu lídrovi) nesituují. Je zde ovšem poměrně početný segment respondentů, kteří hodnotili Zemana o dva body na škále hůře než stranu a přitom se jejich hodnocení strany pohybovalo na osmi či devíti bodech, kde se často vyskytují nerozhodnutí voliči či nejistí voliči strany. V tomto ohledu je nutné přiznat Zemanovi jistý nezanedbatelný potenciál pro negativní vliv na rozhodnutí voličů.

Druhý model lze demonstrovat na rozložení sympatií u KDU-ČSL. Nejvyšší četnost mají v tomto případě nevyhraněné sympatie na středu škály. Jistý

¹⁰³ Na korelaci usuzujeme na základě kontingenčních tabulek umístěných v příloze č. 4. Software *IBP SPSS Statistics*, který byl k extrakci dat z datového souboru a jejich utřídění využit, navíc umožňuje nahlédnout v rámci korelační tabulky na to, komu dali respondenti umístění v jednotlivých políčkách kontingenční tabulky hlas, čehož bylo v rámci úvah o potenciálním vlivu lídra rovněž využito.

potenciál pozitivního vlivu lídra Josefa Luxe je vyvažován zhruba stejně silným potenciálem negativním v klíčové oblasti středně pozitivních hodnocení.

Kategorii samu pro sebe tvoří v tomto ohledu KSČM. Jedná se o stranu, která z hlediska sympatií ke straně i lídrovi vykazuje nejvyšší míru nejhorších hodnocení. Pozice lídra vůči straně je konstantní, lídři jsou hodnoceni obdobně jako strany. Z kontingenční tabulky lze přitom vyčíst výraznou korelaci negativních hodnocení strany a lídra u jednotlivých respondentů. Odchylná hodnocení lídra a strany se ve významnějším měřítku vyskytují na spodním okraji škály a nemají tedy vliv na voličské chování.

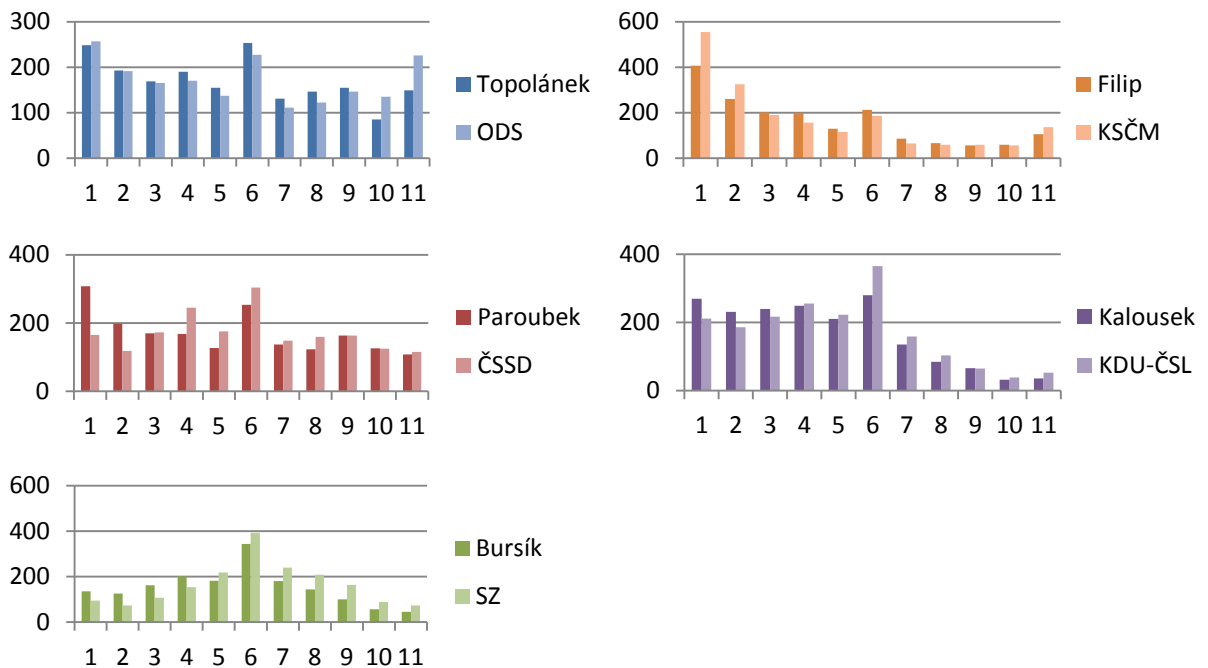
Graf 23 Hodnocení lídrů a politických stran na stupnici 1–11 v rámci povolebního šetření po volbách 1996

Zdroj: Vlastní zpracování dat z (CSES 2003).

V rámci šetření v roce 2006 se uvedené tři modely s určitými odchylkami opakuji (viz graf 24). ODS a ČSSD coby strany s premiérským potenciálem vykazují ve srovnání s KDU-ČSL a SZ řádově vyšší zastoupení sympatií na obou okrajích škály. Oproti roku 2006 došlo k obecnému poklesu sympatií, přičemž tento trend se týkal všech stran s výjimkou KSČM. U všech stran došlo k nárůstu neutrálních hodnocení strany i lídra.

Lídr ODS vykázal nezanedbatelný potenciál negativního vlivu na voličská rozhodnutí. Zajímavé přitom je, že tento vliv se nejsilněji projevil u bezvýhradných sympatizantů strany, v důsledku tedy neměl rozdílné rozhodnutí výraznější dopad na finální rozhodnutí voličů. Hodnoty zaznamenané u Jiřího Paroubka, lídra ČSSD, dokládají zcela jiný vliv. Paroubek disponoval ve

srovnání s Topolánkem vyšším potenciálem negativního vlivu. Zajímavé však je, že tento vliv nijak výrazněji neohrožoval volební zisk jeho strany, jelikož se nacházel v dolní polovině škály. V případě KSČM a jejího lídra Vojtěcha Filipa platilo zrcadlově obráceně totéž co u Jiřího Paroubka a ČSSD. Filip vykázal určitý potenciál pozitivního vlivu, nicméně v rámci další poloviny škály a tudíž bez vlivu na volební výsledky strany. Lídři SZ a KDU-ČSL vykázali podobné v otázce potenciálního vlivu podobné výsledky. U obou lze identifikovat jistý negativní potenciál, který však mohl mít v případě SZ pro stranu výraznější následky. Potenciál negativního vlivu se totiž u Martina Bursíka objevuje u klíčových hodnot 8 a 9 z jedenáctibodové škály, kdežto u Kalouska se vyskytuje ve středu a dolní polovině škály.

Graf 24: Hodnocení lídrů a politických stran na stupnici 1–11 v rámci povolebního šetření po volbách 2006

Zdroj: Vlastní zpracování dat z (CSES 2013).

V roce 2010 uspěly ve volbách dva nové subjekty a to se určitým způsobem projevilo i do trendů v oblasti vlivu lídrů na voličské rozhodování (viz graf 25). Mimoto došlo k dalšímu poklesu míry sympatií, což se u jednotlivých stran promítlo zejména v horní části škály. Nejvýrazněji se tento pokles projevil u stran a lídrů s premiéřským potenciálem (ODS a ČSSD). Rozložení sympatií na škále se u těchto stran a jejich stran začíná podobat křivce, která je typická pro

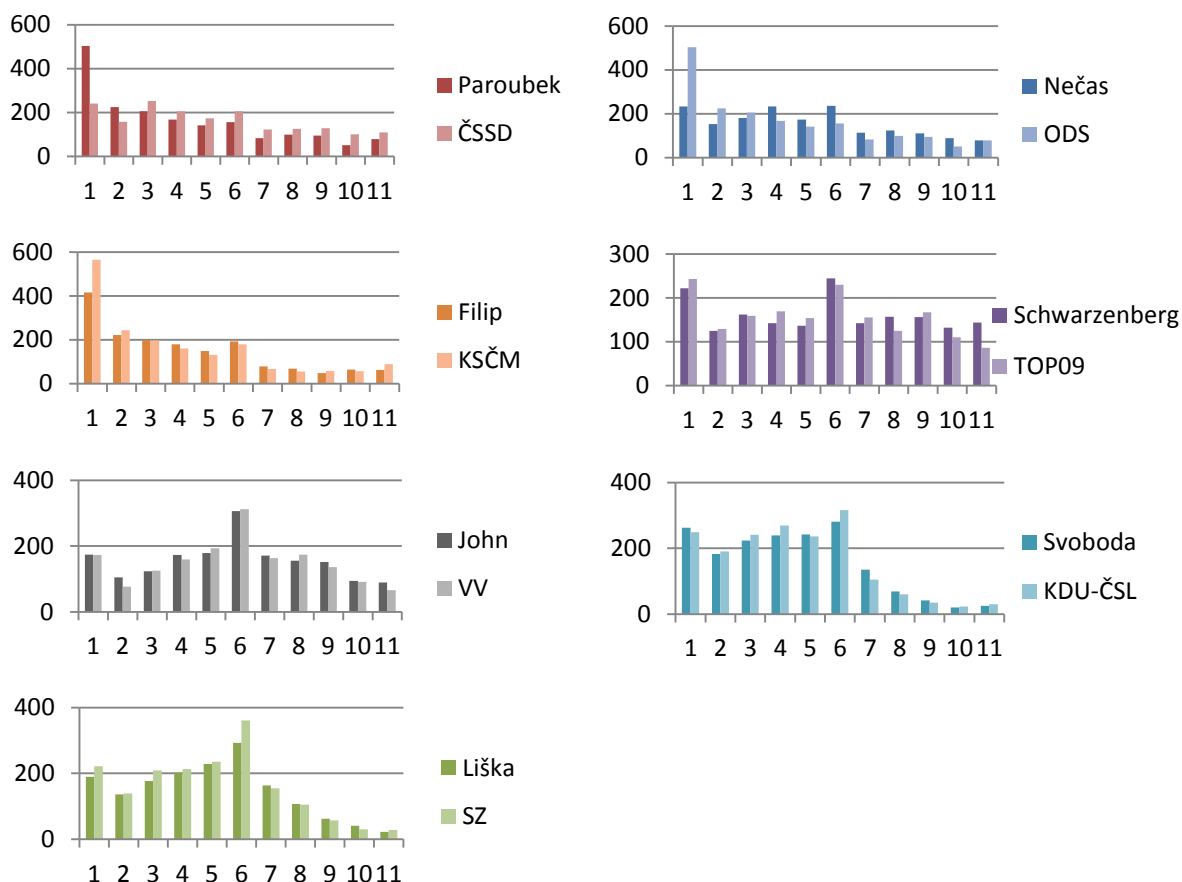
KSČM. Strany jsou většinou respondentů hodnoceny negativně, v pozitivní části škály se vyskytují povětšinou jen jejich voliči. Pokračování tohoto trendu v dlouhodobější perspektivě by znamenalo oslabení voličského potenciálu těchto subjektů a otevření příležitosti pro nové politické subjekty.¹⁰⁵

Mezi potenciálním vlivem lídrů se i v těchto volbách objevily výrazné rozdíly. Jiří Paroubek opět vykázal poměrně silný potenciál negativního vlivu na voličské chování. Většina tohoto vlivu byla opět situována v dolní polovině škály, nicméně výrazněji se tento trend objevil v klíčových pasážích škály a při pohledu na volební chování zde situovaných respondentů je třeba upozornit na to, že ČSSD byla mezi těmito respondenty jen velmi málo úspěšná. Opačný případ představoval v těchto volbách lídr ODS Petr Nečas. Zejména v dolní polovině škály lze zaznamenat nezanedbatelný počet případů, kdy byl lídr hodnocen o dva či tři body na škále lépe než strana. V klíčové části škály je však potenciál pozitivního vlivu velmi omezený a vliv Nečase tak lze interpretovat spíše tak, že vylepšil ODS image u jejích nevoličů, mnoho nových voličů dle výsledků analýzy však straně nepřinesl. U Vojtěcha Filipa se opakoval scénář z předchozích voleb. Opět vykázal určitý pozitivní potenciál, ten byl ale situován v dolní polovině škály.

Zajímavý je vliv lídrů na chování voličů nových politických stran, VV a TOP09. Role Radka Johna byla v tomto ohledu ambivalentní. Disponoval sice určitým potenciálem pro pozitivní vliv v klíčové části škály, nicméně tento pozitivní potenciál byl vyvážen zhruba stejným potenciálem negativním ve stejné části škály. Oproti tomu nezpochybnitelným potenciálem pozitivního vlivu disponoval lídr TOP09 Karel Schwarzenberg. Zajímavé přitom je, že tento potenciál byl rovnoměrně rozložen napříč celou škálou. Při pohledu na volební chování respondentů lze konstatovat, že daný potenciál se projevil, když velká část voličů v klíčových pasážích hodnotících stranu neutrálně, ale jejího lídra pozitivně, skutečně nakonec dala TOP09 svůj hlas.

¹⁰⁵ Tento možný scénář se zdá být potvrzen výsledky voleb z roku 2013, data z dotazníkového šetření konaného po těchto volbách však nejsou dosud přístupná a tak se do podrobnější argumentace na toto téma nyní nepouštíme.

Za zmínku stojí i situace SZ a KDU-ČSL, které po volbách 2010 opustily v důsledku volební porážky Poslaneckou sněmovnu. Ani v jednom případě nelze neúspěch strany spojovat s osobou lídra, spíše naopak. Oba lídři disponovali určitým potenciálem pozitivního vlivu, nicméně mimo klíčovou část škály. Kontroverznější osobností byl v tomto ohledu Cyril Svoboda, u něhož byl pozitivní potenciál vyvažován i nezanedbatelným potenciálem negativním.

Graf 25: Hodnocení lídrů a politických stran na stupnici 1–11 v rámci povolebního šetření po volbách 2010

Zdroj: Vlastní zpracování dat z (CSES 2013).

3.3.4. Shrnutí

Na základě dostupných údajů lze konstatovat, že nedochází k personalizaci politiky ve smyslu posilování vlivu lídrů na voličské chování. Hodnocení lídrů a stran vykazuje obecně vysokou korelaci a nelze tvrdit, že by docházelo k jejímu systémovému poklesu, čímž by se otevíral potenciál pro přímý vliv stranických lídrů na voličské chování.

Mezi jednotlivými stranami a v rámci jednotlivých voleb se vyskytují poměrně výrazně rozdíly v distribuci sympatií vůči lídrům a z ní plynoucího potenciálu pro ovlivnění rozhodnutí voličů osobností lídra. Obecně lze říci, že strany s premiérským potenciálem vykazují podstatně nižší hodnocení uprostřed hodnotící škály. Oproti tomu u stran bez premiérského potenciálu je obvyklé, že neutrální hodnocení převažují. Na makroúrovni lze sice na základě obdobných hodnot váženého průměru usuzovat na obdobné sympatie vůči stranám a lídrům s premiérským potenciálem a bez něj, což ale skresluje podstatně odlišný charakter distribuce sympatií, které nejenže ovlivňují voličský potenciál stran, ale rovněž pozici lídrů při formování voličských rozhodnutí.

3.4. Personalizace volebního systému a vliv osobnosti kandidátů ve volbách¹⁰⁶

Předmětem analýzy jsou volební systémy použité pro volbu České národní rady v letech 1990 a 1992 a volební systémy použité pro volbu Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky v letech 1996, 1998, 2002, 2006 a 2010. V rámci volebních pravidel jsou posuzovány pouze ty aspekty, které mohou být relevantní z hlediska personalizace volebních systémů. Jelikož byly ve všech případech použity proporční volební systémy založené na kandidátních listinách, jsou hlavními sledovanými proměnnými způsob hlasování, míra otevřenosti kandidátních listin resp. možnost preferenčního hlasování, způsob nakládání s hlasy při zjišťování volebních výsledků, míra vlivu preferenčního hlasování na celkový výsledek voleb a velikost volebních obvodů. Mimoto se v následujících podkapitolách snažíme stručně nastínit dopad provedených změn na chování voličů a volební výsledky.

3.4.1. Obecná charakteristika sledovaných volebních systémů

Ve všech sledovaných volbách byl použit poměrný listinný volební systém. V rámci Careyho a Shugartovy typologie patří tento volební systém mezi ty s nižší

¹⁰⁶ Některé pasáže této kapitoly jsou po úpravách převzaty z (Jurek 2012).

mírou významu osobností kandidátů, tj. mezi volební systémy orientované na politické strany (Carey – Shugart 1995: 431–432). Volba tohoto typu systému nebyla vzhledem k dobovým okolnostem překvapivá – proporční systém splňoval nejlépe ideu pluralismu dlouhodobě propagovanou disidenty, s proporčním volebním systémem byla navíc spojována naděje na brzkou institucionalizaci stranického systému, mimoto proporční volební systém byl vhodnější volbou i kvůli působení většího množství subjektů existujících již před prvními volbami (české a slovenské strany a hnutí, strany dříve začleněné do Národní fronty). Z praktického hlediska si byli tehdejší politici vědomi nutnosti transformovat ekonomiku a v tomto kontextu příliš neusilovali o získání absolutní většiny parlamentních křesel implikující jasnou politickou odpovědnost (Birch – Millard – Popescu – Williams 2002: 69–70).

Z hlediska způsobu hlasování je volič povinen udělit svůj hlas jedné z kandidátních listin (vložením příslušného hlasovacího lístku s kandidátní listinou do obálky). Volební systém je založen na vázaných kandidátních listinách (Chytilík – Šedo – Lebeda – Čaloud 2009: 210). To znamená, že pořadí kandidátů na kandidátní listině primárně určují politické strany. Ve všech sledovaných volbách byla voličům dána možnost ovlivnit pořadí kandidátů na kandidátních listinách, resp. možnost přispět k posunu preferovaných kandidátů na čelní místa kandidátní listiny. Voliči mají za tímto účelem k dispozici určitý počet tzv. preferenčních hlasů, které mohou být uděleny kandidátům z kandidátní listiny, jíž se volič rozhodl udělit hlas. Okruh kandidátů připadajících v úvahu pro preferenční hlasování je tedy determinován volbou kandidátní listiny, možnost udělovat preference napříč kandidátními listinami není dána.

Na kandidátních listinách může být uveden zákonem stanovený počet kandidátů, který převyšuje počet obsazovaných mandátů. Využití preferenčního hlasování je fakultativní – volič nemusí tuto možnost využít vůbec a jeho hlas zůstává platný, stejně tak nemusí při použití preferenčních hlasů rozdělit mezi kandidáty všechny preferenční hlasy, které má k dispozici. Preferenční hlasy nelze kumulovat, jeden kandidát smí být podpořen vždy jen jedním preferenčním hlasem od jednoho

voliče. Z toho vyplývá, že volič nemá možnost diferencovat míru podpory pro jednotlivé kandidáty.

Při zjišťování výsledků voleb je klíčovým aspektem zjištění počtu hlasů pro politickou stranu. Teprve následně jsou ve volebních výsledcích zohledněny preferenční hlasy. Podmínky pro posun kandidáta na čelní místo kandidátní listiny se měnily, nicméně základní princip zůstává (s výjimkou voleb v roce 1990) stejný. Pro posun na první místo kandidátní listiny je třeba překročit hranici stanovenou jako procentní podíl z celkového počtu hlasů odevzdaných pro stranu. V případě, že více kandidátů jedné politické strany překročí stanovenou hranici, jsou na čele kandidátní listiny seřazeni dle celkového počtu preferenčních hlasů. Mimoto bylo až do voleb v roce 2002 vyžadováno, aby možnost preferenčního hlasování (alespoň částečně) využilo minimálně 10 % voličů hlasujících pro stranu.

Je třeba upozornit na skutečnost, že v případě konání více skrutinií (v období 1990–1998) se k preferenčním hlasům přihlíželo pouze v rámci prvního skrutinia. Na rozdělování mandátů v dalších skrutiniích již neměly preferenční hlasy vliv. Reálně tak mohli voliči pomocí preferenčního hlasování ovlivnit obsazení pouze části z celkového počtu 200 mandátů.

Významnou proměnnou, která ovlivňuje personalizaci volebního systému, je podoba volebních obvodů. Hranice volebních obvodů jsou určeny shodně s hranicemi samosprávných krajů (do roku 1998 shodně s hranicemi krajů z roku 1960). Velikost volebních obvodů se liší, přičemž rozdíly jsou zvláště od voleb 2002 poměrně výrazné. Počet preferenčních hlasů je přitom pro všechny voliče (a tudíž ve všech různě velkých obvodech) totožný. Tomáš Lebeda (2004: 245) v tom spatřuje narušení principu rovnosti pasivního volebního práva, když poukazuje na situaci, kdy díky velikosti volebního obvodu má např. kandidát v karlovarském volebním obvodu dvaapůlkrát větší šanci na získání preferenčního hlasu než kandidát v Praze. Fakticky tak dochází k narušení principu rovnosti pasivního volebního práva. Lebeda následně rovněž nabízí řešení – buď stanovovat počet preferenčních hlasů v každém obvodu podle jeho velikosti nebo

stanovovat pro každý obvod zvlášť procentní práh, který musí kandidáti pro posun na čelo kandidátky překročit (Lebeda 2004: 245). Uvedený principiální problém se však ve volebních výsledcích prozatím nijak výrazně neprojevil, resp. projevuje se v počtu udělených preferenčních hlasů ale nikoli ve vyšší úspěšnosti kandidátů na nevolitelných místech v menších volebních obvodech při získávání mandátů (srov. Morkes 2008: 23).

3.4.2. Volební systém pro volbu ČNR v letech 1990 a 1992

Volební systém pro volbu ČNR byl definován v zákoně č. 54/1990 Sb. Volební systém byl založen na vázaných kandidátních listinách. Maximální počet kandidátů na listině byl stanoven zákonem a byl zhruba 1,5krát vyšší než počet obsazovaných mandátů (Chytilík – Šedo – Lebeda – Čaloud 2009: 293). Volič měl možnost udělit čtyři preferenční hlasy. Reálná možnost ovlivnit volební výsledek preferenčním hlasováním byla však limitována přísnými pravidly sčítání preferenčních hlasů. K preferenčním hlasům se přihlíželo pouze v případě, že se minimálně desetina voličů, kteří udělili hlas příslušné kandidátní listině, rozhodla využít preferenčního hlasování. Pořadí stanovené politickou stranou se pak mohlo změnit pouze pokud některý z kandidátů na listině získal počet preferenčních hlasů rovnající se nadpoloviční většině hlasů voličů, kteří hlasovali pro stranu a využili možnost preferenčního hlasování. Takto úspěšný kandidát byl posunut na první místo kandidátní listiny. V případě, že tuto podmínku splnilo více kandidátů, rozhodoval o jejich pořadí na čelních místech kandidátky celkový počet preferenčních hlasů.

Přidělování mandátů se vzhledem k použití mechanismu volební kvóty odehrávalo ve dvou skrutiniích. Preferenční hlasy byly přitom brány v potaz pouze v rámci prvního skrutinia. Ve druhém skrutiniu se hlasy rozdělovaly prostřednictvím kandidátních listin sestavených stranami z dosud neúspěšných kandidátů, k preferenčním hlasům se nijak nepřihlíželo.

Volby se odehrávaly v rámci osmi volebních obvodů. Velikost volebních obvodů se pohybovala od 13 do 40 mandátů, průměrná velikost volebního obvodu byla

25 mandátů. Velikost volebních obvodů tedy fungovala v části volebních obvodů jako faktor spíše podporující personalizaci volebního systému, ve větších než cca dvacetimandátových obvodech je působení velikosti volebního obvodu na personalizaci volebního systému neprůkazné, nicméně lze jej hodnotit spíše jako faktor limitující míru personalizace volebního systému.

Preferenční hlasování bylo ve volbách v roce 1990 využíváno ve velké míře, nicméně dopad na volební výsledky nebyl vzhledem k tvrdosti podmínek jejich uplatnění příliš významný. Téměř ve všech volebních obvodech a téměř u všech kandidujících subjektů byla překročena 10% hranice pro zohlednění preferenční volby, nicméně hranice 50% + 1 byla pro drtivou většinu kandidátů nedosažitelná.

Volební systém prošel před volbami v roce 1992 drobnějšími úpravami, z nichž relevantní z hlediska personalizace volebního systému byla úprava preferenčního hlasování. Počet preferenčních hlasů zůstal nezměněn, byl však posílen jejich potenciální vliv na pořadí kandidátů na listinách. V daném volebním obvodu bylo nově nutné pro posun na první místo na kandidátní listině získat počet preferenčních hlasů roven nebo vyšší 15 % hlasů odevzdaných pro stranu v rámci volebního obvodu. Změnila se tedy nejen procentní hranice, ale i způsob výpočtu – potřebný podíl se vypočítával ze všech hlasů udělených straně ve volebním obvodu a nikoli jen z hlasů těch voličů, kteří hlasovali v obvodu pro stranu a zároveň využili preferenčního hlasování. Způsob změny výpočtu znamenal, že požadovaný práh se reálně příliš snížil.

3.4.3. Volební systém a preferenční hlasování ve sněmovních volbách v letech 1996 a 1998

Zákonná úprava volebního systému pro volbu Poslanecké sněmovny byla provedena zákonem č. 247/1995 Sb., který platí v novelizovaném znění dodnes. Mandáty se přidělovaly kandidátům podle pořadí na kandidátní listině, které bylo však možné stejně jako v předchozích případech změnit preferenčním hlasováním. I nadále bylo možné udělit maximálně čtyři preferenční hlasy, byly však změněny požadavky, při jejichž naplnění měnily preferenční hlasy pořadí

kandidátů. Možnost preferenčního hlasování musela být využita minimálně 10 % hlasujících pro danou stranu a zároveň musel kandidát získat počet hlasů rovný nebo vyšší 10 % z celkového počtu hlasů odevzdaných pro danou stranu. Logicky z toho vyplývá, že první z podmínek byla irelevantní, jelikož byla absorbována podmínkou druhou. Pokud kandidát uvedenou podmínku splnil, posouval se na první místo kandidátní listiny.

Podoba volebních obvodů zůstala stejná jako v předchozích volbách, nezměněn zůstal i způsob přepočtu hlasů na mandáty. Nadále tedy trval stav, kdy byl vliv preferenčního hlasování byl limitován skutečností, že část mandátů byla rozdělována v rámci druhého skrutinia bez jakéhokoli vlivu preferenčního hlasování.

Ve volbách 1996 nebyl díky preferenčním hlasům zvolen žádný kandidát, v roce 1998 přispěly preferenční hlasy ke zvolení dvou kandidátů (Morkes 2008: 10). Voliči využili zhruba 10 % z celkového počtu preferenčních hlasů, které měli k dispozici (Morkes 2008: 12). Zájem voličů o využití tohoto instrumentu nebyl tedy příliš vysoký. Navíc je třeba upozornit na fakt, že drtivá většina udělených preferenčních hlasů „propadla“. Jako propadlé je třeba chápat hlasy udělené kandidátům, kteří nepřekročili stanovenou 10% hranici pro posun na kandidátní listině. Z tohoto pohledu propadlo ve volbách v roce 1996 90,6 % preferenčních hlasů a v roce 1998 88,1 % hlasů (Morkes 2008: 14). Mimoto velkou část nepropadlých preferenčních hlasů získali kandidáti, kteří se nacházeli na volitelných místech kandidátní listiny. Tyto hlasy nicméně nelze považovat za propadlé – alespoň pokud chápeme preferenční hlasování jako možnost vyjádření nesouhlasu ale i souhlasu s pořadím kandidátů stanoveným politickou stranou.

3.4.4. Volební systém a preferenční hlasování ve sněmovních volbách v letech 2002 a 2006

Vyjednávání o sestavení vlády po volbách v roce 1998 dospěla až k uzavření tzv. opoziční smlouvy. Odpovědnost za nemožnost sestavit vládu opírající se o jasnou většinu v Poslanecké sněmovně byla velkými stranami (ČSSD a ODS) připsána mimo jiné i na vrub volebního systému – nutno podotknout, že neoprávněně,

jelikož čistě matematicky nebylo sestavení většinové vlády složené z jedné z velkých stran v kombinaci s menšími politickými uskupeními žádným problémem (Birch – Millard – Popescu – Williams 2002: 80). Přisouzení odpovědnosti volebnímu systému sloužilo především k odůvodnění následně prosazované reformy.

Po nelehkých vyjednáváních se zástupci ČSSD a ODS dohodli na novelizaci volebního zákona (zákon č. 204/2000 Sb.), který se následně podařilo těmto stranám prosadit v obou komorách parlamentu. Zákon se stal následně předmětem posouzení z hlediska konformity s ústavním pořádkem a nakonec byly některé jeho pasáže Ústavním soudem ČR označeny za protiústavní a zrušeny (více viz Novák, Lebeda a kol. 2004: 347–410; Birch – Millard – Popescu – Williams 2002: 81–84; Kopecký 2004: 350–352). Součástí uvedeného zákona byla i redukce počtu preferenčních hlasů ze čtyř a dva. Jednalo se o logický krok, jelikož mělo dojít k podstatnému zmenšení volebních obvodů (Lebeda 2004: 243) – v kontextu navrhované velikosti volebních obvodů se nejednalo o změnu směřující ke snížení míry personalizace volebního systému. Požadavek na počet preferenčních hlasů ve vztahu k celkovému počtu hlasů pro stranu zůstal zachován v původní výši (tj. 10 %).

Po zrušení podstatných částí zákona 204/2000 Sb. vyvstala potřeba nastavit volební systém pro blížící se volby, jelikož v právní úpravě existovaly po zásahu Ústavního soudu ČR mezery. Situace byla nakonec vyřešena novelizací volebního zákona z roku 1995 zákonem č. 37/2002 Sb. Byl zvýšen počet volebních obvodů na 14, přičemž hranice volebních obvodů odpovídaly hranicím samosprávných krajů a hranicím hlavního města Prahy. Další podstatnou změnou bylo snížení prahu nutného pro posun do čela kandidátní listiny, který byl z 10 % hlasů odevzdaných pro stranu ve volebním obvodu snížen na 7 %. Napříště již nebyl stanoven žádný minimální počet voličů, kteří musejí využít preferenčního hlasování. Zároveň však bylo zachováno snížení počtu preferenčních hlasů ze čtyř na dva, jelikož toto ustanovení částečně zrušené novely nebylo rozhodnutí Ústavního soudu ČR dotčeno. Totožný volební systém byl použit i ve volbách v roce 2006.

Za snížení procentní hranice potřebné k posunu na kandidátní listině v Poslanecké sněmovně nejvíce bojovali poslanci, kteří byli pro nadcházející volby zařazení na nevolitelná místa a právě preferenční hlasování pro ně představovalo jedinou možnost, jak poslanecký mandát ve volbách obhájit (Lebeda 2004: 243).

Počet volebních obvodů se tedy zvýšil z 8 na 14. Průměrná velikost volebního obvodu se snížila na 14,3 (Chytilík – Šedo – Lebeda – Čaloud 2009: 325). Počet mandátů rozdělovaných v jednotlivých volebních obvodech se odvíjí od výpočtu republikového mandátového čísla, není tedy pevně stanoven zákonem. Vzhledem k tomu, že základní proměnnou při výpočtu je počet odevzdaných hlasů ve volebním obvodu, rozdíly v počtech mandátů přidělovaných v jednotlivých krajích jsou výrazné. Ve volbách v roce 2002 se nejvíce mandátů rozdělovalo v Praze (25) a Středočeském kraji, Jihomoravském kraji a Moravskoslezském kraji (23). Naopak nejméně mandátů připadlo Karlovarskému kraji (5) a Libereckému kraji (8). Zmenšení volebních obvodů znamenalo, že kromě čtyř výše uvedených krajů velikost volebních obvodů nepřekračuje Reinwickem a Piletem požadovanou hranici dvaceti mandátů. Ve srovnání s předchozí podobou volebních obvodů se tedy jednalo o změnu přispívající k vyšší míře personalizace volebního systému.

Volby v roce 2002 znamenaly výraznou změnu v trendu využívání preferenčního hlasování. V těchto volbách stoupl podíl využitých preferenčních hlasů na dvojnásobek (na necelých 20 %) a díky preferenčním hlasům bylo obsazeno 12 mandátů (Morkes 2008: 10, 12). Zároveň se výrazně snížil podíl propadlých preferenčních hlasů, který činil ve volbách v roce 2002 72,1 % (Morkes 2008: 14). Bylo by však chybou připisovat výrazné zvýšení zájmu voličů o preferenční hlasování pouze změně nastavení volebních pravidel. Velkou roli v tomto ohledu sehrála vnitrostranická konkurence na kandidátů z KDU-ČSL a US-DEU na kandidátních listinách Koalice. Nicméně k určitému nárůstu zájmu o preferenční hlasování došlo i u ostatních kandidujících subjektů (srov. Morkes 2008: 17).

Ve volbách v roce 2006 přispěly preferenční hlasy k obsazení 6 mandátů, přičemž míra využití preferenčního hlasování byla pouze o dvě procenta nižší

než v roce 2002 (Morkes 2008: 10, 12). Míra propadlých hlasů se zvýšila na 76,1 % (Morkes 2008: 14). Tyto změny lze vysvětlit právě absencí subjektů jako byla Koalice ve volbách v roce 2006.

3.4.5. Volební systém a preferenční hlasování ve sněmovních volbách v letech 2010 a 2013

Po volbách v roce 2006 byl volební systém novelizován zákonem č. 460/2006 Sb. Podstatnou změnou se stalo zvýšení počtu preferenčních hlasů ze dvou na čtyři. Zároveň byla posílena váha preferenčního hlasování, jelikož k posunu na první místo kandidátní listiny nově stačil počet hlasů odpovídající minimálně 5 % počtu hlasů odevzdaných ve volebním obvodu pro stranu. V ostatních relevantních aspektech zůstal volební systém nezměněn. V tomto formátu se volební systém uplatnil ve volbách v letech 2010 a 2013.

Vliv preferenčních hlasů na výsledek voleb byl jedním z podstatných aspektů voleb v roce 2010. Změněná pravidla se přitom nepromítla do chování voličů v tom smyslu, že by začali preferenčního hlasování více využívat, míra použití preferenčních hlasů byla téměř totožná jako ve volbách v roce 2006 (Knebllová 2010: 159). Podstatně rozdílný byl však vliv preferenčního hlasování na volební výsledky. Vzhledem ke snížení procentní hranice nutné k postupu do čela kandidátní listiny došlo k výraznému nárůstu počtu poslanců zvolených díky preferenčnímu hlasování – 46 oproti 6 v roce 2006 (Knebllová 2010: 159).

V roce 2010 se preferenční hlasování stalo nástrojem pro eliminaci neoblíbených politiků z předních příček kandidátních listin. Hranice 5 % nutných pro posun kandidáta v kombinaci s možností udělení čtyř preferenčních hlasů může být v tomto ohledu účinným nástrojem, jak ostatně dokazuje pohled na volební výsledky. Nejcitelněji se propad osob z předních míst kandidátních listin dotkl Občanské demokratické strany – 17 kandidátů bylo na základě preferenčního hlasování odsunuto z volitelných míst na nevolitelná (Knebllová 2010: 173). Signifikantní je v tomto ohledu počet lídrů krajských kandidátních listin, kteří se díky preferenčnímu hlasování propadli na nevolitelná místa – jednalo se celkem o 12 osob, z toho 5 lídrů kandidátních listin ODS.

Volby v roce 2010 naznačovaly nastolení nového trendu ve využívání preferenčního hlasování. Volby v roce však tento trend nepotvrdily. Zatímco ve volbách v roce 2010 bylo uděleno celkem 3715252 preferenčních hlasů, v roce 2013 to bylo pouze 1038040 preferenčních hlasů. Díky preferenčním hlasům bylo zvoleno 29 poslanců. Propad v množství udělených preferenčních hlasů byl tedy více než dvoutřetinový, nicméně preferenční hlasy byly distribuovány efektivněji než v předchozích volbách (kdy více než trojnásobný počet preferenčních hlasů přispěl ke zvolení 46 poslanců. Z 200 zvolených poslanců jich 126 přeskočilo pětiprocentní hranici pro posun na kandidátní listině.

3.4.6. Shrnutí

Z provedené analýzy vyplývá, že ve vývoji volebních systémů pro volbu České národní rady a Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR lze identifikovat směřování k vyšší míře personalizace. V tabulce (viz níže) jsou uvedeny relevantní indikátory, které doznaly ve sledovaných obdobích podstatnějších změn. Z devíti změn zachycených v tabulce lze pouze jednu hodnotit jako změnu směřující ke snížení míry personalizace volebního systému. Jedná se o snížení počtu preferenčních hlasů ze čtyř na dva před volbami v roce 2002. Je však třeba si uvědomit, že tato změna byla součástí reformy dohodnuté a prosazené na přelomu tisíciletí ČSSD a ODS, přičemž v rámci této reformy neměla (vzhledem ke snížení velikosti volebních obvodů) na míru personalizace volebního systému výraznější vliv. Tuto změnu je tudíž třeba chápat spíše jako výsledek souhry okolností než jako cílenou snahu o eliminaci vlivu voličů na podobu kandidátních listin.

Ostatní změny potvrzují trend směřování k vyšší míře personalizace volebního systému. Změna způsobu přepočtu hlasů na mandáty přinesla zrušení druhého skrutinia a tudíž rozšíření potenciálního vlivu preferenčního hlasování na rozdělení všech mandátů (nikoli jen těch přidělovaných v prvním skrutiniu). Odpadnutí podmínky využití preferenčního hlasování minimálně 10 % voličů strany ve volebním obvodu odstranilo jednu z bariér uplatnění preferenčního hlasování, i když v tomto případě bariéru nepříliš významnou. Oproti tomu

několikeré snížení procentní hranice, jejíž překročení znamená posun do čela kandidátní listiny, je pro míru personalizace zásadním ukazatelem. Jako změnu napomáhající vyšší míře personalizace lze chápat i zvýšení počtu volebních obvodů, i když ohledně tohoto indikátoru nepanuje v odborné literatuře shoda (viz výše).

volby	způsob přepočtu hlasů na mandáty; počet mandátů ovlivnitelných pref. hlasováním	počet pref. hlasů, který má volič k dispozici	minimální podíl voličů, kteří musí využít pref. hlasování, aby bylo k pref. hlasům přihlíženo	hranice, jejíž překročení znamená posun na kandidátní listině	počet vol. obvodů, průměrná velikost vol. obvodů
1990	Hagenbach-Bischoff; < 200	4	10 % voličů strany ve volebním obvodu	50 % + 1 hlas voličů, kteří využili pref. hlasování	8, 25
1992	Hagenbach-Bischoff; < 200	4	10 % voličů strany ve volebním obvodu	15 % z hlasů pro stranu ve volebním obvodu	8, 25
1996	Hagenbach-Bischoff; < 200	4	10 % voličů strany ve volebním obvodu	10 % z hlasů pro stranu ve volebním obvodu	8, 25
1998	Hagenbach-Bischoff; < 200	4	10 % voličů strany ve volebním obvodu	10 % z hlasů pro stranu ve volebním obvodu	8, 25
2002	d'Hondt; = 200	2	-	7 % z hlasů pro stranu ve volebním obvodu	14, 14,3
2006	d'Hondt; = 200	2	-	7 % z hlasů pro stranu ve volebním obvodu	14, 14,3
2010	d'Hondt; = 200	4	-	5 % z hlasů pro stranu ve volebním obvodu	14, 14,3
2013	d'Hondt; = 200	4	-	5 % z hlasů pro stranu ve volebním obvodu	14, 14,3

Tabulka 4: Přehled proměnných relevantních z hlediska míry personalizace ve volebních systémech používaných pro volbu Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR a České národní rady v období 1990–2010 (šipka směřující nahoru označuje změnu zvyšující míru personalizace volebního systému, šipka směřující dolů označuje změnu snižující míru personalizace volebního systému)

Zdroj: Vlastní zpracování na základě příslušných znění volebních zákonů.

Vyvozování závěrů ohledně způsobu nakládání s preferenčními hlasy ze strany voličů a hledání trendů v této oblasti je silně limitováno častými změnami pravidel. Doposud neproběhly tři po sobě jdoucí volby podle stejného volebního systému. Nicméně lze konstatovat, že současné nastavení pravidel preferenčního hlasování v kombinaci s konfigurací volebních obvodů a dalšími proměnnými poskytuje voličům určitý potenciál pro zasahování do pořadí kandidátů navrhovaného politickou stranou. Míra efektivity využití tohoto potenciálu by měla růst společně s tím, jak si budou voliči na pravidla přivykat. V tomto ohledu by bylo žádoucí, aby do budoucna nedocházelo k tak častým změnám v nastavení volebního systému. Tyto změny sice nejsou z perspektivy voliče nikterak výrazné, ale jejich dopad na volební výsledky může být poměrně podstatný.

Volební systém v současnosti používaný pro volbu Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR přes výše zmíněný trend zůstává systémem náležejícím do kategorie volebních systémů orientovaných primárně na politické strany. Nicméně proces personalizace volebního systému by neměl být podceňován, jelikož se může do budoucna stát jedním ze zdrojů společenské poptávky po stále podstatnější úloze kandidátů v rámci volebního procesu, což může v konečném důsledku při shodě dalších okolností vyústit v major reform volebního systému. Tento scénář je však pouze jednou z možných vývojových linií (a nikoli tou nejpravděpodobnější).

3.5. Personalizace české exekutivy

Koncept prezidencializace vzbuzuje v konceptuální rovině značné pochybnosti, stejně jako dosavadní pokusy o empirickou analýzu (viz kapitolu 2.5.2.). Přesto však má smysl věnovat pozornost některým jeho částem, konkrétně předpokládaným personalizačním projevům na půdě ústavních institucí. Obsahem této kapitoly je analýza personalizace české exekutivy ve dvojí rovině – roli premiéra v rámci exekutivy a jeho mediální expozice. Mimoto se v případě českého politického systému nabízí zamyslet se nad potenciálem hlavy státu, s nímž prezidencializační koncepty v podmínkách sice nepočítají, český případ však ukazuje, že i osoba prezidenta bez zásadních exekutivních pravomocí může v politickém systému sehrávat podstatnou úlohu. I v případě prezidenta nastíníme potenciální vliv a mediální expozici.

3.5.1. Postavení premiérů v rámci politického systému a v rámci vlád

Otázku potenciální role premiéra lze posuzovat ve dvou rovinách. Jedná se o rovinu exekutivně-legislativních vztahů, která má výrazný vliv na postavení a vliv premiéra v rámci politického systému, a o rovinu vnitro-exekutivní, tj. o otázku postavení ministerského předsedy v rámci exekutivy.

Ohledně legislativně-exekutivní roviny v podmínkách parlamentního režimu (navzdory možným změnám v behaviorální sféře) platí princip odpovědnosti

vlády legislativní složce moci. Nabízí se tedy posoudit, nakolik jsou vlády ve vztahu k parlamentu silné či slabé, resp. nakolik je postavení vlády v čele s ministerským předsedou ohrožováno nestabilitou parlamentní většiny. Lze předpokládat, že stabilní pozice vlády v parlamentu je předpokladem pro uplatňování výrazného vlivu premiéra. Jinými slovy – ze slabé vlády nevzejde ministerský předseda dominující politickému systému.

Vládnutí v České republice se v otázce stability potýká se značnou nestabilitou. Pouze ve dvou volebních obdobích (1992–1996 a 1998–2002) nedošlo k předčasnému ukončení mandátu vlády (viz tabulku 5). Zejména v období menšinové vlády Miloše Zemana se přitom udržení vlády neobešlo bez určitých ústupků vůči opozici. V ostatních volebních obdobích vždy došlo minimálně jednou k předčasnému ukončení vlády.

nástup	konec	premiér	počet dnů	důvod zániku	formát vlády
1. 1. 1993	1. 6. 1996	Václav Klaus	1 248 (33)	volby	minimální vítězná koalice
5. 7. 1996	30. 11. 1997	Václav Klaus	1 428 (64)	rezignace předsedy	menšinová koalice
2. 1. 1998	20. 6. 1998	Josef Tošovský (nestr.)	168 (30)	volby	x
22. 7. 1998	15. 7. 2002	Miloš Zeman	1 425 (29)	volby	menšinová jednostranická koalice
15. 7. 2002	1. 7. 2004	Vladimír Špidla	718 (33)	rezignace předsedy	minimální vítězná koalice
4. 8. 2004	30. 3. 2005	Stanislav Gross	239 (0)	změna stranického složení vlády	minimální vítězná koalice
31. 3. 2005	25. 4. 2005	Stanislav Gross	26 (0)	rezignace předsedy	menšinová koalice
26. 4. 2005	3. 6. 2006	Jiří Paroubek	404 (92)	volby	minimální vítězná koalice
4. 9. 2006	4. 10. 2006	Mirek Topolánek	31 (96)	nevyslovení důvěry	menšinová jednostranická koalice
9. 1. 2007	24. 3. 2009	Mirek Topolánek	805 (43)	vyslovení nedůvěry	menšinová koalice
8. 5. 2009	29. 5. 2010	Jan Fischer (nestr.)	386 (43)	volby	x
13. 7. 2010	17. 6. 2013	Petr Nečas	1070 (22)	rezignace předsedy	minimální vítězná koalice
10. 7. 2013	13. 8. 2013	Jiří Rusnok	31 ¹⁰⁷ (169)	nevyslovení důvěry	x
29. 1. 2014	-	Bohuslav Sobotka	-	-	minimální vítězná koalice

Tabulka 5: Délka fungování, typ a důvody zániku českých vlád v období 1990–2014

Zdroj: Cabada – Hloušek – Jurek 2013 (upraveno a aktualizováno).

Lze tedy konstatovat, že pozice ministerských předsedů v exekutivně-legislativních vztazích rozhodně nesvědčí o personalizačním trendu. Nedochozí k posilování institucionální stability českých vlád, na jejímž základě by mohlo

¹⁰⁷ Vládě nebyla vyslovena důvěra.

docházet k nárůstu vlivu ministerského předsedy napříč politickým systémem. Čeští ministerští předsedové jsou limitováni povětšinou slabým a nestabilním postavením svých vlád v Poslanecké sněmovně.

nástup	konec	premiér	podíl strany ve vládě v procentech	podíl strany v parlamentu v procentech
1. 1. 1993	1. 6. 1996	Václav Klaus (ODS)	ODS+KDS 63,2 KDU-ČSL 21 ODA 15,8	ODS+KDS 39 KDU-ČSL 7,5 ODA 7 celkem 53,5
5. 7. 1996	30. 11. 1997	Václav Klaus (ODS)	ODS 50 KDU-ČSL 25 ODA 25	ODS 34 KDU-ČSL 9 ODA 6,5 celkem 49,5
2. 1. 1998	20. 6. 1998	Josef Tošovský (nestr.)	x	x
22. 7. 1998	15. 6. 2002	Miloš Zeman (ČSSD)	ČSSD 100	ČSSD 37 celkem 37
15. 7. 2002	1. 7. 2004	Vladimír Špidla (ČSSD)	ČSSD 64,7 KDU-ČSL 17,6 US-DEU 17,6	ČSSD 35 KDU-ČSL 11 US-DEU 4,5 celkem 50,5
4. 8. 2004	30. 13. 2005	Stanislav Gross (ČSSD)	ČSSD 66,7 KDU-ČSL 16,7 US-DEU 16,7	ČSSD 35 KDU-ČSL 10,5 US-DEU 5 celkem 50,5
31. 3. 2005	25. 4. 2005	Stanislav Gross (ČSSD)	ČSSD 66,7 US-DEU 16,7 ¹⁰⁸	ČSSD 35 US-DEU 5 celkem 40
26. 4. 2005	3. 6. 2006	Jiří Paroubek (ČSSD)	ČSSD 66,7 KDU-ČSL 16,7 US-DEU 16,6	ČSSD 35 KDU-ČSL 10,5 US-DEU 5 celkem 50,5
4. 9. 2006	4. 10. 2006	Mirek Topolánek (ODS)	ODS 60	ODS 40,5 celkem 40,5
9. 1. 2007	24. 3. 2009	Mirek Topolánek (ODS)	ODS 50 KDU-ČSL 22,2 SZ 16,7	ODS 40,5 KDU-ČSL 6,5 SZ 3 celkem 50
8. 5. 2009	29. 5. 2010	Jan Fischer (nestr.)	x	x
13. 8. 2010	-	Petr Nečas (ODS)	ODS 40 TOP09 33,3 VV 26,7	ODS 26,5 TOP09 20,5 VV 12 celkem 59
		Jiří Rusnok	x	x
		Bohuslav Sobotka (ČSSD)	ČSSD 47,1 ANO 35,2 KDU-ČSL 17,7	ČSSD 25 ANO 23,5 KDU-ČSL 7 celkem 55,5

Tabulka 6: Zastoupení politických stran ve vládách a vládních stran v Poslanecké sněmovně
Zdroj: Cabada – Hloušek – Jurek 2013 (upraveno a aktualizováno).

Většina dosavadních vlád měla formát minimální vítězné koalice. Jedná se o formát, kdy velkou úlohu ve vnitro-exekutivních vztazích hrají předsedové jednotlivých koaličních stran. Ti většinou tvoří (v českém případě klasicky

¹⁰⁸ KDU-ČSL vypověděla koaliční smlouvu, nicméně její ministři zůstali v úřadě a k plánované rekonstrukci vlády již kvůli rezignaci ministerského předsedy Stanislava Grosse nedošlo.

tříčlenné) jádro exekutivy, které limituje potenciál pro samostatné působení ministerského předsedy.

Svou roli samozřejmě sehrává i pozice ministerského předsedy ve straně, která mu případně umožňuje prosazovat své náhledy a svá řešení na úkor stranicky podřízených ministrů.

V otázce vnitro-exekutivních vztahů je potenciál ministerského předsedy omezován v první řadě stranickým složením vlády. Potenciál pro uplatňování vlivu lídra v rámci vlády roste v momentě, kdy většina ministrů pochází ze stejné strany jako ministerský předseda. Největší potenciál mají v tomto ohledu ministerští předsedové jednobarevných vlád. Tento typ vlády byl v České republice instalován pouze jednou a lze usuzovat, že premiérství Miloše Zemana v období 1998–2002 bylo skutečně poměrně silné. Předsedovi vlády se mimo jiné dařilo provádět změny ve vládě dle svého uvážení. Potenciál premiéra mimo exekutivu byl nicméně limitován skutečností, že se jednalo o vládu menšinovou. Vlády sociálnědemokratických premiérů v období 2002–2006 byly z hlediska distribuce mandátů nastaveny pro premiéra příznivě, jelikož ČSSD v daných vládách disponovala téměř dvoutřetinovou většinou ministrů. Toho dokázal využít zejména Jiří Paroubek, který se při svém jednání často příliš neohlížel na kritické hlasy koaličních partnerů.¹⁰⁹ Na tomto příkladu lze ukázat, že na zde zmiňovaných institucionálních limitech skutečně záleží.

V rámci legislativně-exekutivních ani vnitro-exekutivních vztahů tedy nelze vysledovat nárůst personalizačního potenciálu v průběhu času. Ve vztazích mezi zákonodárnou a výkonnou mocí je vliv lídra limitován slabou a nestabilní podporou vlády v řadách poslanců. V rámci vlády je pak pozice ministerského předsedy limitována výraznou přítomností ministrů z jiných politických stran ve vládním kolektivu. Dochází zde především ke konkurenci mezi ministerským předsedou a předsedy ostatních koaličních stran.

¹⁰⁹ Na parlamentní půdě byla často využívána hlasovací koalice ČSSD – KSČM.

3.5.2. Premiéři v médiích

U ministerských předsedů lze vedle mocenského potenciálu daného institucionálním prostředím vyhodnotit též mediální expozici. Ta může napomoci ilustrovat přítomnost případného personalizačního trendu. Při zpracování této analýzy bylo postupováno obdobným způsobem jako při hodnocení mediální expozice stranických lídrů.¹¹⁰

Z analýzy vyplývá, že míra mediální expozice se ve sledovaném období (od ledna 1996 do března 2014) nevykazuje přesvědčivý personalizační trend. Průměrná expozice v jednotlivých měsících poměrně výrazně kolísá¹¹¹, v dlouhodobé perspektivě však k nárůstu expozice nedochází.¹¹² Zároveň nelze ani pozorovat výrazně rozdíly v míře mediální expozice v návaznosti na typ, stranické složení vlády či zastoupení jednotlivých stran ve vládě.

Průměrná mediální expozice ministerských předsedů za jednotlivá funkční sice nevykazuje žádný výrazný trend, nicméně mezi jednotlivými ministerskými předsedy existují podstatné rozdíly (viz graf 26). Průměrně nejnižší míru mediální expozice vykazují premiéři tzv. úřednických a polopolitických vlád¹¹³ (Tošovský, Fisher a Rusnok). Opačným směrem pak vyčnívá především ministerský předseda Jiří Paroubek, který ve všech sledovaných médiích výrazně předčil průměr ostatních ministerských předsedů. Rozdíly mezi ostatními případy nejsou příliš výrazné.¹¹⁴

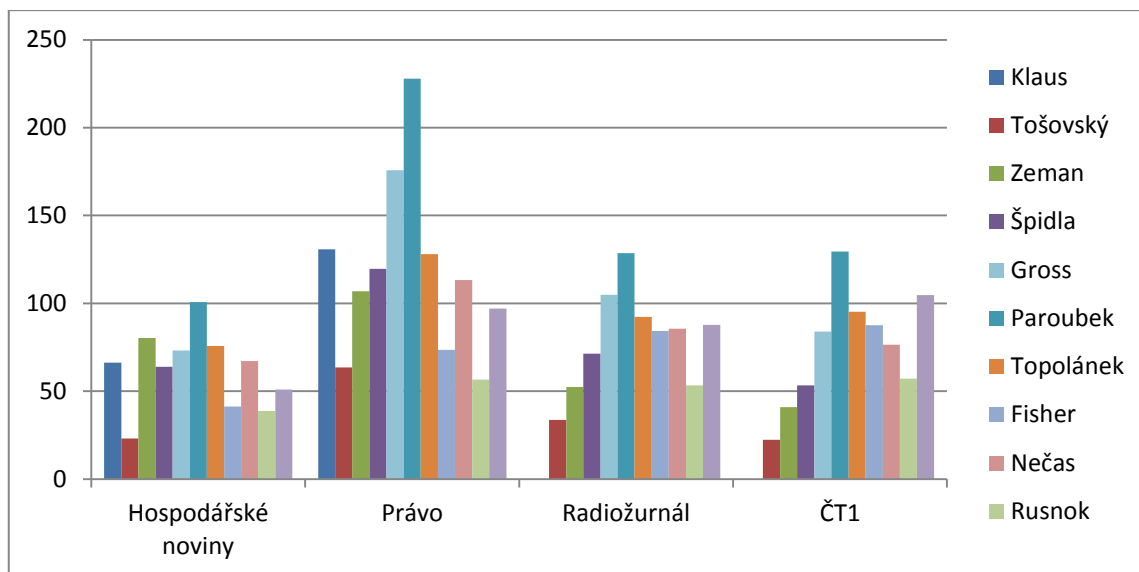
¹¹⁰ Viz kapitolu 3.2.1.

¹¹¹ Typický je například každoroční propad v letním období.

¹¹² Pro grafickou ilustraci viz graf č. 16 v příloze č. 5.

¹¹³ K fenoménu nepolitických a polopolitických vlád viz např. (Cabada – Hloušek – Jurek 2014: 157, 161–163).

¹¹⁴ Relativně vysokou míru mediální expozice vykázal ještě ministerský předseda Stanislav Gross. Za průměrně vysokými hodnotami u Stanislava Grosse však stojí výrazně medializovaný skandál s financováním Grosseva bytu, který byl rovněž příčinnou premiérova odstoupení. Před vypuknutím daného skandálu vykazovala expozice premiéra Grosse hodnoty odpovídající celkovému průměru.

Graf 26: Průměrná měsíční mediální expozice českých ministerských předsedů ve sledovaném období

Zdroj: Vlastní zpracování na základě analýzy obsahu médií s využitím databáze Anopress.

3.5.3. Prezident jako element personalizující českou politiku?

S institucí prezidenta většina personalizačních konceptů nepočítá. Paradoxně ani koncepty prezidencializace, které mají základ slova prezident dokonce v názvu, se o instituci hlavy státu v parlamentních režimech většinou vůbec nezmiňují.¹¹⁵ Přesto však může za určitých okolností instituce prezidenta v parlamentním režimu nabývat na významu překračujícím obecnou představu o ceremoniální hlavě státu v parlamentním režimu. Česká republika budiž příkladem tohoto fenoménu.

Prezident hraje v českém politickém systému od jeho vzniku v roce 1993 nezanedbatelnou úlohu. Lubomír Kopeček a Josef Mlejnek poukazují v této souvislosti na dva klíčové aspekty, které Václavu Havlovi a Václavu Klausovi pomohly získávat v politickém systému určitý vliv. Instituce českého prezidenta je v Ústavě České republiky vymezena v dosti obecné rovině, Kopeček a Mlejnek hovoří dokonce o vágnosti příslušných ústavních článků (Kopeček – Mlejnek 2013: 74). Potenciál daný obecně vymezeným postavením dokázali prezidenti využívat hlavně v časech politických krizí. V tomto ohledu platí, že

¹¹⁵ Srov. kapitoly 2.5.1. a 2.5.2.

„čím více rozdělená a slabá vládní většina, tím silnější prezident – a naopak“ (Kopeček – Mlejnek 2013: 73).

Mimo soudobého ústavního vymezení prezidentské funkce lze vysvětlení specifického postavení českých prezidentů hledat také v historii. Vnímání prezidentského úřadu a očekávání s ním spojená výrazně ovlivnilo působení prvního československého prezidenta T. G. Masaryka, který dokázal – ústavě navzdory – získat v prvorepublikovém politickém systému zásadní úlohu. I přes následný diskontinuitní vývoj lze podle Kopečka a Mlejníka (2013: 72) usoudit, že jakási pomyslná aura vytvořená kolem prezidentského úřadu Masarykem dosud do jisté míry přetrvává.¹¹⁶

V roce 2013 přibyl ke dvěma uvedeným důvodům ještě důvod třetí – poprvé byl český prezident volen v přímých volbách. Tento fakt nově propůjčuje prezidentovi značnou legitimitu a značí, že by do budoucna mohla funkce prezidenta do české politiky promlouvat ještě mnohem častěji než za úřadování Václava Havla a Václava Klause. V tomto ohledu je však na soudy ještě brzy.

Prezidentský úřad je v českém prostředí vnímán jako nestraničká funkce, od prezidentů se očekává nestraničský přístup k výkonu funkce. Všichni dosud úřadující prezidenti zdůrazňovali při nástupu do funkce i v rámci následného působení ve funkci, že při výkonu funkce nerepresentují názory žádné politické strany. Lze se sice domnívat, že se konkrétním prezidentům stále méně daří tyto deklarace naplňovat, přesto platí, že dosavadní prezidenti nebyli institucionálně reprezentanty žádné politické strany a jejich působení lze tedy chápat jako působení autonomního jednotlivce a nikoli jako reprezentanta politické strany. V tomto ohledu lze tedy aktivitu prezidentů v každodenní politice označit za prvek personifikující českou politiku.

¹¹⁶ Tato skutečnost se odráží i na postojích veřejnosti k osobě prezidenta. Prezident je dlouhodobě nejrespektovanější ústavní instituce v České republice (srov. Vodička – Cabada 2007: 251). Otevřenou otázkou zůstává, nakolik se vnímání prezidentského úřadu promění pod vlivem působení prezidenta Miloše Zemana. Dosavadní průzkumy veřejného mínění naznačují pokles důvěry občanů v prezidentský úřad (srov. např. STEM 2014).

Otázka, zda a do jaké míry se prezidenti podílejí na personalizaci české politiky, je obtížně zodpověditelná. Při pohledu na mediální expozici prezidentů lze pozorovat mírný nárůst mediální expozice v průběhu sledovaného období.¹¹⁷ Není však možné v tomto ohledu usuzovat na existenci nějakého trendu působícího v systémové rovině, a to ze dvou důvodů. Prvním důvodem je dosavadní malý počet prezidentů a tudíž příliš vliv jejich osobnostních specifíků promítající se mimo jiné i do jejich mediální expozice. Problému odloučení charakteristik daných osobností konkrétního politika od systémového trendu sice při výzkumu role individuálních aktérů čelíme vždy, nicméně vyvozování závěrů v systémové rovině je v zásadě nemožné v situaci, kdy máme k dispozici údaje o expozici tří prezidentů, přičemž u jednoho má na výsledky výrazný vliv změna institucionálního rámce a navíc jsou v tomto případě k dispozici údaje pouze za zhruba jeden rok.

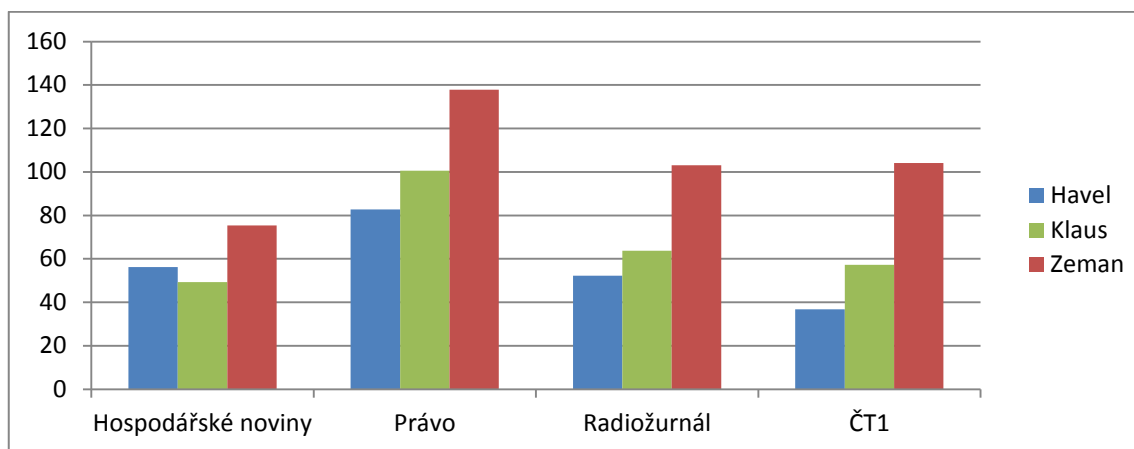
Druhým důvodem nemožnosti konstatovat personalizační trend je nerovnoměrné rozložení výskytů v čase. Celkově rostoucí míra expozice prezidentů je dána především několika obdobími, kdy Václav Klaus vstupoval do politiky se svými kritickými náhledy na evropskou integraci. Jednalo se zejména o diskusi o ratifikaci Smlouvy o Ústavě pro Evropu na začátku roku 2005 a ratifikaci Reformní smlouvy na podzim 2009.

Po nástupu Miloše Zemana do úřadu prezidenta České republiky lze zaznamenat ve všech médiích výrazný nárůst mediální expozice osoby prezidenta. Markantní je to zejména ve srovnání s mírou expozice předsedů vlády v daném období.¹¹⁸ Miloš Zeman dosáhl od svého nástupu do funkce až do ledna 2014 ve všech měsících vyšší průměrné expozice než předseda vlády. Poslední dva měsíce naznačují určitý pokles mediální expozice, nicméně zůstává otázkou, zda se nejedná pouze o důsledek onemocnění a úrazu prezidenta Zemana. Usuzovat v tomto krátkém období na nástup nového trendu je však předčasné, může se

¹¹⁷ Viz graf 17 v příloze č. 5.

¹¹⁸ Srov. grafy 16 a 17 v příloze č. 5.

samozřejmě jednat o jakousi fázi adaptace na institucionální prostředí pozměněné zavedením přímé volby prezidenta.

Graf 27: Průměrná měsíční mediální expozice českých prezidentů během jejich funkčních období od ledna 1996 do března 2014

Zdroj: Vlastní zpracování na základě analýzy obsahu médií s využitím databáze Anopress.

3.5.4. Shrnutí

V české exekutivě nelze identifikovat přesvědčivý personalizační trend, až už ve smyslu koncentrace vlivu v rukách lídra exekutivy, nebo v podobě posilující mediální expozice ministerského předsedy.

Důvody lze spatřovat především v působení institucionálního prostředí. Kombinace poměrně silně fragmentovaného prostředí a strukturální nestability stranického systému je prostředím, které nepřispívá k budování stabilních vládních aliancí s výraznou osobností v čele.

Otázka působení prezidenta v českém politickém systému zůstává do budoucna otevřená. Obecně lze přímo voleného prezidenta nespojeného s žádnou z parlamentních politických stran označit za element s výrazným potenciálem k personalizaci české exekutivy. Otázkou je, nakolik budou konkrétní osoby zastávající prezidentský úřad tohoto potenciálu využívat. Zároveň je otázkou, zda se do budoucna nepodaří politickým stranám sehrávat v prezidentské volbě významnější úlohu. To by sice potenciál vlivu přímo voleného prezidenta samo o sobě neeliminovalo, nicméně strany by v tomto ohledu mohly sehrát jistou regulační úlohu.

4. Závěr

Záměrem této práce bylo ověřit určité předpoklady týkající se konceptů personalizace politiky a prezidencializace politických systémů a provést analýzu personalizace české politiky. V rámci závěru tedy budeme nejprve reflektovat způsob naplnění záměrů v teoretické rovině a následně shrneme výsledky analýzy personalizace české politiky. Na konci pak budou nastíněny některé podstatné otázky a výzvy do budoucna, na které tato studie upozornila.

V první řadě připomeňme, že cílem práce bylo v teoretické rovině ověřit platnost tří předpokladů vztahujících se ke konceptuálnímu vymezení personalizace politiky a prezidencializace politických systémů. Předpoklady připomínáme v rámečcích, pod nimi následuje souhrnný komentář.

I. Koncepty personalizace opomíjejí rovinu politického stranictví a při empirickém ověřování koncipovaných procesů se pohybují na úrovni politického systému. To může snižovat míru spolehlivosti vyvozených závěrů.

Bylo ukázáno, že personalizační trendy jsou jednotlivými badateli koncipovány jako systémové a mechanismy jejich ověřování s diverzitou v rovině politického stranictví nepočítají. Strany jsou vnímány jako *like-units*. Se zakotveností individuálních aktérů ve stranách se vesměs nepočítá, koncepty jsou povětšinou založeny na logice hry s nulovým součtem – když získávají individuální aktéři, tak automaticky ztrácejí aktéři kolektivní.

Příčinu lze hledat především v zaměření badatelů na poměrně úzkou skupinu politických systémů, v nichž byla personalizace ověřována (Spojené státy americké, Spojené království, Austrálie, Nový Zéland, Kanada či Francie). Společným rysem těchto systémů je nízká míra fragmentace stranických systémů¹¹⁹ a jejich značná stabilita. V podmínkách bipartismu či alespoň zřetelného bipolárního směřování systému je množství rolí a pozic stran v systému připadajících v úvahu značně omezené a strany, což se promítá i do obdobné rolí jejich lídrů. Situace je však v tomto ohledu výrazně odlišná ve více

¹¹⁹ Ponecháváme nyní stranou specifický charakter amerického politického stranictví.

fragmentovaných a podstatně méně stabilních postkomunistických stranických systémech, což je nutné při výzkumu personalizace politiky zohlednit.

Ve snaze o korekci uvedeného nedostatku personalizačních konceptů, který výrazně limituje možnosti výzkumu personalizace v méně stabilním a více fragmentovaném prostředí (ve srovnání s etablovanými demokraciemi), bylo navrženo typologické schéma využitelné k identifikaci personifikačního potenciálu lídrů politických stran. Typologické schéma je založeno na kombinaci kritéria premiérského potenciálu a typu politické strany a jeho smyslem je identifikovat podle těchto dvou kritérií stranické lídry s vyšším či nižším personifikačním potenciálem.

II. Koncept prezidencializace v podání Thomase Poguntkeho a Paula Webba je postaven na chybném konceptuálním i pojmovém základě a není tudíž využitelný jako základ empirické analýzy.

Dva nejznámější koncepty prezidencializace byly podrobeny zevrubné konceptuální kritice. Prezidencializace podle A. Mughana se z hlediska způsobu ověřování předpokládaných trendů téměř neliší od konceptů personalizace zaměřených na efekt lídra ve volbách. Rozdíl je pouze v tom, že Mughan na základě zjištění významného efektu lídra ve specifickém kontextu britské politiky usuzuje na proměnu role ministerských předsedů (jako logické konsekvence významu stranických lídrů v rámci volebního procesu). Mughanův koncept by tedy bylo vhodné zbavit nálepky prezidencializace a nahradit jí souslovím personalizace exekutivy (jako důsledek posilující role stranických lídrů ve volbách).

Koncept Poguntkeho a Webba se od personalizačních konceptů odlišuje výrazněji a možná o to spornější je jeho vyznění. Za klíčový problém tohoto konceptu lze označit skutečnost, že parlamentní systémy se mají prezidencializovat ve smyslu přibližování se typickým vzorcům fungování politiky v podmínkách prezidentského režimu. Takové vzorce typického fungování však nelze odvozovat pouze od strukturálních charakteristik prezidentské formy vlády. Neexistuje žádné „typické fungování“

prezidencialismu v praxi. Pokud neznáme kontext (zejména stranický), který dodává strukturám určité formy vlády obsah, lze o jeho předpokládaném fungování říci jen velmi málo. Autoři se zde nechali inspirovat americkým politickým systémem, což ale vyvolává pochybnosti kvůli zásadně odlišnému kontextu, v němž se americká politika ve srovnání s jakýmkoli jiným politickým systémem odehrává.

Dalším výrazným problémem Poguntkeho a Webbova pojetí prezidencializace je metodologie. Autoři založili výzkum svého badatelského týmu na vágně definovaných indikátorech, některé z nich dokonce vůbec neoperacionalizovali. V důsledku pak docházejí Poguntke a Webb k potvrzení svých tezí na základě případových studií, které jsou založeny na různorodé metodologii a zaměřeny na různé otázky specifické v jednotlivých zkoumaných systémech.

Dalším problémovým aspektem Poguntkeho a Webbova konceptu je samotný pojem prezidencializace. Z hlediska reálného obsahu by měl být Poguntkeho a Webbův koncept označován spíše pojmem amerikanizace (ve smyslu přibližování se praxi politického systému Spojených států amerických). Na konceptuální spornosti by se sice nic nezměnilo, nedocházelo by však k matení pojmů. Koncepty prezidencializace mají společné jádro tvořené zájmem o dopady personalizačních procesů na exekutivu. V tom lze spatřovat jejich hlavní přínos. Možná by s ohledem na to bylo z pojmového hlediska nejkorektnější hovořit o personalizaci exekutivy.

III. Koncepty personalizace – vytvořené na základě empirické analýzy tzv. západních demokracií – lze využít jako konceptuální východisko pro analýzu předmětných vývojových trendů v prostředí postkomunistických politických systémů.

Pomocí rozboru konceptuálních vymezení a metodologických aspektů výzkumu personalizace bylo doloženo, že koncepty personalizace mohou být využity pro účely interpretativního výzkumu v postkomunistickém prostředí. Výzkum sice naráží na určité praktické obtíže, principiálně nicméně možný je. Časový horizont dvou dekad, v jehož rámci lze personalizaci v postkomunistickém

prostředí zkoumat, se jeví při splnění předpokladu institucionalizace ústavně-politického a stranického systému jako dostačující.

Explanační výzkum postkomunistického prostředí s využitím stávajících konceptů personalizace je na rozdíl od výzkumu interpretativního vyloučen. Důvodem je neuplatnitelnost kauzálních schémat v prostředí tzv. nových demokracií. Faktem nicméně zůstává, že explanační výzkum personalizace politiky je v současnosti ojedinělý, badatelé se soustředí spíše na exploraci a interpretaci trendů.

Pro účely případové studie byly personalizační koncepty roztrženy do čtyř kategorií, resp. byly vymezeny čtyři oblasti, kde byla následně existence personalizačních trendů posuzována. Jedná se o mediální expozici stranických lídrů, vliv lídrů na voličské chování, posuny v nastavení volebního systému a s tím související role kandidátů ve volbách a role individuálních politických aktérů v exekutivě. V návaznosti na toto rozlišení byla druhá část práce věnována případové studii personalizace politiky v České republice v systémové rovině a v rovině politického stranictví. Ve vztahu k analýze personalizace české politiky byly v úvodu položeny dvě sady otázek. Opět je rekapitulujeme v rámečcích a připojujeme komentář.

I. Dochází k personalizaci politiky v podmínkách českého politického systému? Lze vysledovat trend rostoucí mediální expozice lídrů ve volbách, zvyšující se vliv lídrů na rozhodování voličů, sílící roli osobností kandidátů ve volbách či nárůst vlivu individuálních politických aktérů v rámci exekutivy?

Na základě analýzy jednotlivých rovin české politiky lze konstatovat, že k personalizaci podle měřítek stanovených předmětnými koncepty nedochází. Tento závěr se opírá o zjištění, že nedochází k nárůstu mediální expozice lídrů politických stran, a to v absolutních hodnotách ani relativně vzhledem k expozici politických stran. Neexistenci personalizačního trendu lze argumentačně opřít i o zjištění, že lídři politických stran mají pouze omezený potenciál pro přímý vliv na volební výsledky. Nelze zaznamenat ani sílící pozici ministerského předsedy v rámci exekutivy. Vzhledem ke specifickému postavení prezidenta v českém

politickém systému lze předpokládat, že posílení legitimacy prezidentské funkce zavedením přímé volby se v dlouhodobé perspektivě promítne zvýšením jeho vlivu. Analýza mediální expozice současného prezidenta takový trend naznačuje, na závěry v tomto ohledu je však příliš brzy. Oproti tomu volební systém prochází postupnou personalizací. Děje se tak ale z popudu politických stran a pouze ve formě úprav pravidel preferenčního hlasování, případně velikosti volebních obvodů.

Případová studie zaměřená na personalizaci české politiky tedy potvrdila skepsi části badatelské komunity, která polemizuje se samou podstatou konceptu personalizace a tvrdí, že strany svou roli neztratily, jen momentálně používají při jejím naplňování jiné strategie než v minulosti.

II. Liší se pozice a role stranických lídrů v závislosti na postavení strany ve stranickém systému či vnitřním uspořádání politické strany? Lze v případě sledovaných indikátorů pozorovat různé trendy a dynamiku procesů u lídrů z různých typů politických stran?

V rámci případové studie personalizace české politiky se projevil potenciál navrženého typologického schématu. Politické strany nacházející se v rámci typologického schématu v různých pozicích vykazovaly ve sledovaných indikátorech četné rozdíly. Lídři stran s premiérským potenciálem jsou výrazně exponovanější než ostatní. Zároveň mají vyšší potenciál ovlivnit rozhodování voličů ve volbách (pozitivně či negativně). Lídři podnikatelských stran naopak dominují v komunikačních strategiích své strany a obdobně si stojí i v médiích.

Analýza dále ukázala, že česká média reflektují pozici politických stran a jejich charakter. Strany bez premiérského potenciálu vykazují setrvale řádově nižší míru mediální expozice a to i ve srovnání se stranami s premiérským potenciálem, které jsou v opozici. Platí to pro mimovolební období, ale také pro klíčové období pro demokratickou politiku – období volební kampaně. Vystává tudíž otázka ohledně jakési strukturální nespravedlnosti, kdy strany bez premiérského potenciálu nemají dle dosavadních zkušeností naději dosáhnout na stejnou míru mediální expozice jako strany s premiérským potenciálem.

Do budoucna lze doporučit, aby identifikace personalizačních trendů týkajících se stranických lídrů či kandidátů probíhala přednostně v rovině jednotlivých politických stran a s ohledem na jejich různorodou pozici ve stranickém systému a vnitřní charakter. Teprve v případě, že lze u jednotlivých typů subjektů identifikovat obdobné trendy, je namístě usuzovat na systémový trend. V případě natolik fragmentovaných a z hlediska charakteru stran různorodých stranických systémů, jako je ten český, se takový přístup jeví přímo jako nezbytný.

Do budoucna se jeví jako užitečné doplnit povětšinou kvantitativně pojatou analýzu o výraznější kvalitativní prvky. Zejména v oblasti mediální expozice politických osobností by bylo vhodné při provádění analýzy rozlišovat minimálně mezi pozitivními, neutrálními a negativními zmínkami. Obzvláště v českém případě, kde lze v posledních letech sledovat určitý negativizační trend (v kampaních, zřejmě i ve medializaci), se tento směr výzkumu jeví jako velmi perspektivní.

Mezi výzvy, s nimiž se bude muset v budoucnosti politická věda utkat, patří bezesporu i konceptuální a pojmová nejasnost celé oblasti výzkumu individuálních politických aktérů. V první řadě by bylo prospěšné nepoužívat stejné slovní označení pro personalizaci ve smyslu trendu a pro personalizaci ve smyslu určité míry či aktuálního stavu. Bez tohoto rozlišení bude pojmový aparát, s nímž badatelé zabývající se personalizací pracují, i nadále nejasný a bude těžké se v něm orientovat.

Bibliografie

- Aelst, P. Van – Sheaffer, T. – Stanyer, J. (2011): The Personalization of Mediated Political Communication: A Review of Concepts, Operationalizations and Key Findings. *Journalism* 13 (2), s. 1–18.
- Ágh, Attila (1998): *The Politics of Central Europe* (London-Thousand Oaks & New Delhi: SAGE).
- Aldrich, J. H. (2006): Political Parties in and out of Legislatures. In: Rhodes, R. A. W. – Binder, S. A. – Rockman, B. A. (eds.), *The Oxford Handbook of Political Institutions* (Oxford & New York: Oxford University Press), s. 555–576.
- ANO (2013): *Priority* [volební program ANO pro volby do PSP ČR v roce 2013] (<http://www.anobudeliz.cz/cs/o-nas/program/volby-2013>, 12. 11. 2013).
- Anopress (2014): *Databáze českých médií* [zpoplatněná databáze] (<http://muj.anopress.cz/Search/PagesFree/Home.aspx>, 15. 4. 2014).
- Aylott, N. (2005): ‘President Persson’ – How Did Sweden Get Him? In: Poguntke, T. – Webb, P. (eds.), *The Presidentialization of Politics. A Comparative Study of Modern democracies* (Oxford & New York: Oxford University Press), s. 176–198.
- Beyme, K. von (1985): *Political Parties in Western Democracies* (Aldershot: Gower).
- Bielasiak, Jack (2002): The Institutionalization of Electoral and Party Systems in Postcommunist States. *Comparative Politics* 34 (2), 189–210.
- Birch, Sarah – Millard, Frances – Popescu, Marina – Williams, Kieran (2002): *Embodying Democracy. Electoral System Design in Post-Communist Europe* (New York: Palgrave Macmillan).
- Birch, Sarah (2001): *Electoral Systems and Party Systems Stability in Post-Communist Europe* [conference paper] (<http://www2.essex.ac.uk/elect/database/papers/SBvolatility.pdf>, 12. 11. 2012).
- Bittner, Amanda (2011): *Platform or Personality? The Role of Party Leaders in Elections* (Oxford & New York: Oxford University Press).
- Blondel, J. – Müller-Rommel, F. (2007): Political Elites. In: Dalton, R. – Klingemann, H. D., *The Oxford Handbook of Political Behavior* (Oxford & New York: Oxford University Press), s. 818–832.
- Blondel, J. – Thiébault, J.-L. et al. (2010): *Political Leadership, Parties and Citizens. The Personalization of Leadership* (Oxon & New York: Routledge).
- Bolleyer, N. (2009): Inside the Cartel Party: Party Organisation in Government and Opposition. *Political Studies* 57 (3), s. 559–579.
- Boumans, J. W. – Boomgaarden, H. G. – Vliegenthart, R. (2013): Media Personalisation in Context: A Cross-National Comparison between the UK and the Netherlands, 1992–2007. *Political Studies* 61 (S1), s. 44–62.

- Bradová, E. – Šaradín, P. (2006): Volební kampaně v ČR a volby 2006: Amerikanizace kampaní? In: Dančák, B. – Hloušek, V. (eds.), *Parlamentní volby 2006 a česká politika* (Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity), s. 228–250.
- Cabada, L. – Hloušek, V. – Jurek, P. (2013): *Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě* (Brno: MUNI Press).
- Caprara, G. V. (2007): The Personalization of Modern Politics. *European Review* 15 (2), s. 151–164.
- Carey, John M. – Shugart, Matthew S. (1995): Incentives to Cultivate a Personal Vote: a Rank Ordering of Electoral Formulas. *Electoral Studies* 14 (4), s. 417–439.
- Cassinelli, C. W. (1953): The Law of Oligarchy. *The American Political Science Review* 47 (3), s. 773–784.
- Česká televize (2014): *Historie televizního vysílání* (<http://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/historie/ceskoslovenska-televize/prehistorie>, 11. 2. 2014).
- Cheubib, A. (2007): *Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy* (Cambridge & New York: Cambridge University Press).
- Chytilík, Roman – Šedo, Jakub – Lebeda, Tomáš – Čaloud, Dalibor (2009): *Volební systémy* (Praha: Portál).
- Clarke, H. D. – Stewart, M. C. (1998): The Decline of Parties in the Minds of Citizens. *Annual Review of Political Science* 1 (1), s. 357–378.
- Colomer, J. (2011) ed.: *Personal Representation: The Neglected Dimension of Electoral System* (Colchester: ECPR Press).
- Cross, W. P. – Blais, A. (2012): *Politics at the Centre: The Selection and Removal of Party Leaders in the Anglo Parliamentary Democracies* (Oxford & New York: Oxford University Press).
- CSES (2003): *The Comparative Study of Electoral Systems. Module 1 Full Release [Dataset]*. August 4, 2003 version (<http://www.cses.org/datacenter/module1/module1.htm>, 13. 2. 2014).
- CSES (2007): *The comparative Study of Electoral Systems. Module 2 Full Release [Dataset]*. June 27, 2007 version (<http://www.cses.org/datacenter/module2/module2.htm>, 13. 2. 2014).
- CSES (2013): *The Comparative Study of Electoral Systems. Module 3 Full Release [Dataset]*. March 27, 2013 version (<http://www.cses.org/datacenter/module3/module3.htm>, 13. 2. 2014).
- CSES (2014): The Comparative Study of Electoral Systems. About CSES (<http://www.cses.org/about.htm>, 13. 2. 2014).
- ČSSD (2013): *Prosadíme dobře fungující stat.* Volební program ČSSD pro volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky 2013

- (<http://www.cssd.cz/program/volby-2013-prosadime-dobre-fungujici-stat/>, 12. 11. 2013).
- ČSÚ (2014): Volby.cz. Volební portál Českého statistického úřadu (<http://www.volby.cz/>, 12. 1. 2014).
- Dalton, R. J. – McAllister, I. – Wattenberg, M.P. (2000): The Consequences of Partisan Dealignment. In: Dalton, R. J. – Wattenberg, M. P. (eds.), *Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies* (Oxford: Oxford University Press), s. 37–63.
- Dalton, R. J. – Wattenberg, M. P. (eds.) (2000): *Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies* (Oxford: Oxford University Press).
- Dassoneville, Ruth – Hoogh, Marc (2011): *Mapping Electoral Volatility in Europe. An analysis of trends in electoral volatility in European democracies since 1945*. [conference paper] 1st European Conference on Comparative Electoral Research (Sofia, 1.–3. 12. 2011).
- Dijk, J. van (2005): *The Network Society: Social Aspects of the New Media* (London: Sage).
- Dowding, K. (2013a): Beneath the Surface: Replies to Three Critics. *Parliamentary Affairs* 66 (3), s. 663–672.
- Dowding, K. (2013b): The Prime Ministerialization of the British Prime Minister. *Parliamentary Affairs* 66 (3), s. 617–635.
- Eibl, O. (2010): *Volební programy*. In: Balík, S. a kol., *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010* (Brno: CDK), s. 69–96.
- Elderswelt, S. J. (1982): *Political Parties in American Society* (New York: Basic Books).
- Ersson, Svante (2012): *Electoral volatility in Europe: Assessment and potential explanation for estimate differences* [conference paper] Elections, Public and Parties (EPOP) Conference (Oxford University, 7.–9. 9. 2012).
- Everson, D. H. (1982): The decline of Political Parties. *Proceedings of the Academy of Political Science* 34 (4), s. 49–60.
- Fabbrini, S. (2005): The Semi-Sovereign American Prince: The Dilemma of an Independent President in Presidential Government. In: Poguntke, T. – Webb, P. (eds.), *The Presidentialization of Politics. A Comparative Study of Modern Democracies* (Oxford & New York: Oxford University Press), s. 313–335.
- Farrell, D. M. – McAllister, I. (2006a): *The Australian Electoral System. Origins, Variations and Consequences* (University of New South Wales Press).
- Farrell, D. M. – McAllister, I. (2006b): Voter satisfaction and electoral systems: Does preferential voting in candidate-centered systems make a difference? *European Journal of Political research* 45 (5), s. 723–749.

- Fiala, P. – Strmiska, M. (2009): *Teorie politických stran* (Brno: Barrister & Principal).
- Filip, J. (2004): Volební inženýrství v ČSFR a ČR v letech 1990 až 1992. In: Novák, M. – Lebeda, T. a kol., *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání* (Plzeň: Aleš Čeněk), s. 197–230.
- Foley, M. (1993): *The Rise of British Presidency* (Manchester: University of Manchester Press).
- Foley, M. (2013): Prime Ministerialisation and Presidential Analogies: A Certain Difference in Interpretative Evolution. *Parliamentary Affairs* 66 (3), s. 655–662.
- Gallagher, M. (2014) *Election indices dataset* (http://www.tcd.ie/Political_Science/staff/michael_gallagher/ElSystems/index.php (15. 2. 2014)).
- Gallagher, M. – Mitchell, P. (2005): Appendix B: Indices of Fragmentation and Disproportionality. In: Gallagher, Michael – Mitchell, Paul (eds.): *The Politics of Electoral Systems* (Oxford & New York: Oxford University Press), s. 598–606.
- Garzia, D. (2012): Party and Leader Effects in Parliamentary Elections: Towards a Reassessment. *Politics* 32 (3), s. 175–185.
- Garzia, D. (2013a): Changing Parties, Changing Partisans: The Personalization of Partisan Attachments in Western Europe. *Political Psychology* 34 (1), s. 67–89.
- Garzia, D. (2013b): The Rise of Party/Leader Identification In Western Europe. *Political Research Quarterly* 66 (3), s. 533–544.
- Grunberg, G. – Haegel, F. (2007): *La France vers le bipartisme? La présidentialisation du PS et de l'UMP* (Paris: Presses de Sciences Po).
- Gunther, R. – Diamond, L. (2003): Species of Political Parties. A New Typology. *Party Politics* 9 (2), s. 167–199.
- Hands, G. (1971): Roberto Michels and the Study of Political Parties. *British Journal of Political Science* 1 (2), s. 155–172.
- Hazan, R. Y. – Rahat, G. (2006): Candidate selection: Methods and consequences. In: Katz, R. S. – Crotty, W. (eds.), *Handbook of Party Politics* (London: Sage), s. 109–121.
- Hazan, R. Y. – Rahat, G. (2010): *Democracy within Parties. Candidate Selection Methods and Their Political Consequences* (Oxford & New York: Oxford University Press).
- Hazan, R. Y. (2005): The Failure of Presidential Parliamentarism: Constitutional versus Structural Presidentialization. In: Poguntke, T. – Webb, P. (eds.), *The Presidentialization of Politics. A Comparative Study of Modern Democracies* (Oxford & New York: Oxford University Press), s. 289–312.
- Heffernan, R. (2006): The Prime Minister and the News Media: Political Communication as a Leadership Resource. *Parliamentary Affairs* 59 (4), s. 582–598.

- Heffernan, R. (2013): There's No Need for the '-isation': The Prime Minister Is Merely Prime Ministerial. *Parliamentary Affairs* 66 (3), s. 636–645.
- Helms, L. (2005): *Presidents, Prime Ministers and Chancellors. Executive Leadership in Western Democracies* (Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan).
- Hershey, M. R. (2006): Political Parties as Mechanisms of Social Choice. In: Katz, R. S. – Crotty, W. (eds.), *Handbook of Party Politics* (London: Sage), s. 75–88.
- Hloušek, V. – Kopeček, L. – Šedo, J. (2011): *Politické systémy* (Brno: Barrister & Principal).
- Holtz-Bacha, Ch. (2004): Germany: How the Private Life of Politicians got into the Media. *Parliamentary Affairs* 57 (1), s. 41–52.
- Hopkin, J. – Paolucci, C. (1999): The Business Firm Model of Party Organisation: Cases from Spain and Italy. *European Journal of Political Research* 35 (3), s. 307–339.
- iDnes.cz (2013a): *Druhý muž vysočinské kandidátky opustil ANO. Tajil minulost politruka* (http://jihlava.idnes.cz/dvojka-kandidatky-ano-na-vysocine-rezignovala-byl-politruk-p49-/jihlava-zpravy.aspx?c=A131025_120652_jihlava-zpravy_mkk, 15. 10. 2013).
- iDnes.cz (2013b): *Lídr ANO ve středních Čechách odstoupil a Babiš se opřel do TOP 09* (http://praha.idnes.cz/podnikatel-tomas-brezina-odesel-z-postu-lidra-kandidatky-hnuti-ano-1fi-/praha-zpravy.aspx?c=A130926_161111_praha-zpravy_jav, 22. 11. 2013).
- Jungerstram-Mulders, S. (2006): *Post-Communist EU Member States. Parties and Party Systems* (Aldershot: Ashgate).
- Jurek, P. (2010): Institutionalization of Party Systems: Bulgaria, Romania, Croatia and Slovenia in a Comparative Perspective. *Politics in Central Europe* 6 (1), s. 110–123.
- Jurek, P. (2012): Personalizace volebního systému – případ Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR. *Politics in Central Europe* 8 (2), s. 124–140.
- Jurek, P. a kol. [v tisku]: *Modely politického stranictví ve střední Evropě* (Praha: Sociologické nakladatelství).
- Kaase, H. (1994): Is there Personalization in Politics? Candidates and Voting Behavior in Germany. *International Political Science Review* 15 (3), s. 211–230.
- Kane, J. – Patapan, H. – Hart, P. t' (2009): *Dispersed Democratic Leadership. Origins, Dynamics, & Implications* (Oxford & New York: Oxford University Press).
- Karvonen, L. (2010): *The Personalization of Politics. A Study of Parliamentary Democracies* (Colchester: ECPR Press).
- Katz, R. S. – Mair, P. (1995): Changing Model of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of Cartel Party. *Party Politics* 1 (1), s. 5–28.
- Katz, R. S. – Mair, P. (1996): Cadre, Catch-all or Cartel? A Rejoinder. *Party Politics* 2 (4), s. 525–534.

- Katz, R. S. (2005): Why are There so Many (or so Few) Electoral Reforms? In: Gallagher, M. – Mitchell, P., *The Politics of Electoral Systems* (Oxford University Press), s. 57–76.
- KDU-ČSL (2013): *Dáme zemi do pořádku. Volební program KDU-ČSL 2013-2017* (<http://volby.kdu.cz/getmedia/0bb4631e-0fb2-478e-9d17-eea3ffd840df/KDU-CSL---Volebni-program-2013-2017.pdf.aspx>, 12. 11. 2013).
- King, A. (2002): Conclusions and Implications. In: King, A. ed., *Leaders' Personalities and the Outcomes of Democratic Elections* (Oxford: Oxford University Press), s. 210–221.
- King, A. ed. (2002): *Leaders' Personalities and the Outcomes of Democratic Elections* (Oxford: Oxford University Press).
- Kiousis, S. (2002): Interactivity: A Concept Explication. *New Media & Society* 4 (3), s. 355–383.
- Kirchheimer, O. (1966): The Transformation of Western European Party Systems. In: La Palombara, J. – Weiner, M. (eds.), *Political Parties and Political Development* (Princeton: Princeton University Press), s. 177–200.
- Klíma, M. (1996): Strana kartelového typu. *Politologický časopis* 1 (2), s. 4–11.
- Knebllová, E. (2010): Využívání preferenčních hlasů. In: Balík, S. a kol., *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010* (Brno: CDK), s. 159–184.
- Kopeček, L. – Mlejnek, J. (2013): Different Confessions, Same Signs? Václav Havel and Václav Klaus as Czech Presidents. In: Hloušek, V. et al., *Presidents Above Parties? Presidents in Central and Eastern Europe, Their Formal Competencies and Informal Power* (Brno: MUNI Press).
- Kopecký, P. (2004): The Czech Republic: Entrenching Proportional Representation. In Colomer, J. M. – Grofman, B. (eds.), *Handbook of Electoral System Choice* (New York: Palgrave Macmillan).
- Kriesi, H. (2008): Political Mobilisation, Political Participation and the Power of the Vote. *West European Politics* 31: 1, s. 147–168.
- Krouwel, A. (2006): Party Models. In: Katz, R. S. – Crotty, W. (eds.), *Handbook of Party Politics* (London: Sage), s. 249–269.
- KSČM (2013): Program pro budoucnost [volební program KSČM pro volby do PSP ČR v roce 2013] (<http://www.kscm.cz/viewDocument.asp?document=6329>, 12. 11. 2013).
- Kubát (2013): *Současná česká politika. Co s neefektivním režimem?* (Brno: Barrister & Principal).
- Kubát, M. (2010): *Politická opozice v teorii a střeoevropské praxi (vybrané otázky)* (Praha: Dokořán).
- Kyloušek, J. (2006): Osobnostní rozměr parlamentních voleb (kandidátní listiny, preferenční hlasy a základní charakteristika zvolených poslanců). In: Čaloud, D. –

- Foltýn, T. – Havlík, V. – Matušková, A. (eds.), *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006* (Brno: CDK), s.108–122.
- Laakso, Markku – Taagepera, Rein (1979): “Effective” Number of Parties: A Measure With Application to West Europe. *Comparative Political Studies* 12 (1), s. 3–27.
- Langer, A. I. (2007): A Historical Exploration of the Personalization of Politics in the Print Media: The British Prime Ministers (1945–1999). *Parliamentary Affairs* 60 (3), s. 371–387.
- Leach, D. K. (2005): The Iron Law of What? Conceptualizing Oligarchy across Organizational Forms. *Sociological Theory* 23 (3), s. 312–337.
- Lebeda, T. (2004): Konečná podoba volebního systému pro Poslaneckou sněmovnu. Otazníky nad vynucenou úpravou z roku 2002. In Novák, M. – Lebeda, T. a kol., *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání* (Plzeň: Aleš Čeněk), s. 231–249.
- Lessinger, E. M. – Holtz-Bacha, C. (2003): *Party Electoral Advertising in Germany. Trends in Content and Style from 1957 to 2002* [conference paper]. ECPR General Conference (Marburg, 18.–21. 9. 2003).
- Lewis, P. (2000): *Political Parties in Post-Communist Eastern Europe* (London & New York: Routledge).
- Lidovky.cz (2010): *Paroubek se rozhodl bojkotovat české deníky včetně LN. Prý jen škodí* (http://www.lidovky.cz/paroubek-se-rozhodl-bojkotovat-ceske-deniky-vcetne-ln-pry-jen-skodi-110-/media.aspx?c=A100506_160231_In_domov_mev, 15. 10. 2013).
- Lijphart, A. (1999): *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries* (New Haven & London: Yale University Press).
- Linek, L. (2012a): Předmluva. In: Linek, L. ed., *Voliči a volby 2010* (Praha: Sociologické nakladatelství & Sociologický ústav AV ČR), s. 10–11.
- Linek, L. (2012b): Volba strany: vliv tematického hlasování a lídrů stran. In: Linek, L. ed., *Voliči a volby 2010* (Praha: Sociologické nakladatelství & Sociologický ústav AV ČR), s. 189–208.
- Linz, J. J. (1992): The Perils of Presidentialism. In: Lijphart, A. ed., *Parliamentary versus Presidential Government* (Oxford & New York: Oxford University Press), s. 118–127.
- Linz, J. J. (1994): Presidential or Parliamentary democracy: Does it Make a Difference? In: Linz, J. J., Valenzuela, A. (eds.), *The Failure of Presidential Democracy: The Case of Latin America* (Baltimore: John Hopkins University Press), s. 3–90.
- Lister, M. (2009): *New Media: A Critical Introduction* (New York: Routledge).
- Livak, L. – Lev-On, A. – Doron, G. (2011): MK websites and the personalization of Israeli Politics. *Israel Affairs* 17 (3), s. 445–466.

- Lyons, P. – Linek, L. (2007a): Povaha a zdroje stranické identifikace. In: Lebeda, T – Linek, L. – Lyons, P. – Vlachová, K. et al., *Voliči a volby 2006* (Praha: Sociologický ústav AV ČR), s. 147–176.
- Lyons, P. – Linek, L. (2007b): Tematické hlasování, vliv lídrů a stranictví ve volbách. In: Lebeda, T – Linek, L. – Lyons, P. – Vlachová, K. et al., *Voliči a volby 2006* (Praha: Sociologický ústav AV ČR), s. 177–202.
- Mainwaring, S. – Torcal, M. (2006): Party System Institutionalization and Party System Theory after the Third Wave of Democratization. In: Katz, R. S. – Crotty, W. (eds.): *Handbook of Party Politics* (London & Thousand Oaks: Sage), s. 204–227.
- Mair, P. (2008): The Challenge to Party Government. *West European Politics* 31 (1), s. 211–234.
- Mair, Peter (1997): *Party System Change: Approaches and Interpretations* (Oxford & New York: Oxford University Press).
- Mancini, P. – Swanson, D. L. (1996): Politics, Media, and Modern democracy: Introduction. In: Swanson, D. L. – Mancini, P. (eds.), *Politics, media, and Modern Democracy. International Study of Innovations in Electoral Campaigning and Their Consequences* (Westport: Praeger), s. 1–26.
- Manin, B. (1997): *The Principles of Representative Government* (Cambridge: Cambridge University Press).
- March, J. G. – Olsen, J. P. (2006): Elaborating the “New Institutionalism”. In: Rhodes, R. A. W. – Binder, S. A. – Rockman, B. A. (eds.), *The Oxford Handbook of Political Institutions* (Oxford & New York: Oxford University Press), s. 3–20.
- Matušková, A. (2006a): Politický marketing a české politické strany. In: Dančák, B. – Hloušek, V. (eds.), *Parlamentní volby 2006 a česká politika* (Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity), s. 212–227.
- Matušková, A. (2006b): Volební kampaň 2006: nástup politického marketingu do České republiky. In: Čaloud, D. – Foltýn, T. – Havlík, V. – Matušková, A. (eds.), *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006* (Brno: CDK), s.62–88.
- Matušková, A. (2010): Volební kampaně. In: Balík, Stanislav a kol., *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010* (Brno: CDK), s. 97–116.
- McAllister, I. (2007): The Personalization of Politics. In: Dalton, R. – Klingemann, H. D., *The Oxford Handbook of Political Behavior* (Oxford & New York: Oxford University Press), s. 571–588.
- McAllister, I. (2012): Lauri Karvonen, The Personalization of Politics: A study of Parliamentary Democracies [Book Review]. *Australian Journal of Political Science* 47 (3), s. 523–524.
- Mediaguru (2013): *Pravicové deníky podpořily Schwarzenberga* (http://www.mediaguru.cz/2013/01/pravicove-deniky-podporily-schwarzenberga/#.U1jaH1V_v9w, 22. 11. 2013).

- Michels, R. (2001/1915): *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy* (Kitchener: Batoche Books).
- Morkes, J. (2008): Analýza preferenčního hlasování ve volbách do PSP ČR. *European Electoral Studies* 3 (1), s. 1–33.
- Mughan, A. (2000): *Media and the Presidentialization of Parliamentary Elections* (New York: Palgrave).
- Novák, M. (2006): Je konsensuální demokracie pro Českou republiku fatalitou? In: Dančák, B. – Hloušek, V. (eds.), *Parlamentní volby 2006 a česká politika* (Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity), s. 69–87.
- Novák, M. – Lebeda, T. a kol. (2004): *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání* (Plzeň: Aleš Čeněk).
- ODS (2013): *Volím pravici* [volební program ODS pro volby do PSP ČR v roce 2013] (<http://www.ods.cz/docs/programy/volebni-program-2013.pdf>, 12. 11. 2013).
- Ohr, D. (2011): Changing Patterns in Political Communication. In: Aarts, K. – Blais, A. – Schmitt, H. (eds.), *Political Leaders and Democratic Elections* (Oxford & New York: Oxford University Press), s. 11–34.
- Orum, A. M. – Dale, J. G. (2009): *Political Sociology. Power and Participation in the Modern World* (Oxford & New York: Oxford University Press).
- Paloheimo, H. (2005): Finland: Let the Force Be with the Leader – But Who is the Leader? In: Poguntke, T. – Webb, P. (eds.), *The Presidentialization of Politics. A Comparative Study of Modern Democracies* (Oxford & New York: Oxford University Press), s. 246–268.
- Panebianco, A. (1988): *Political Parties: Organization and Power* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Pecháček, Š. (2013): Personalizace politiky v České republice *Politologická revue* 2/2013, s. 93–109.
- Pedersen, M. (1983): Changing patterns of electoral volatility in European party systems: Explorations in explanation. In: Daalder, Hans – Mair, Peter (eds.): *Western European Party Systems: Continuity and Change* (London: Sage), s. 29–66.
- Pekonen, K. (1995): Finnish Voters and the Personification of Politics. In: Borg, S. – Sänkiaho, R. (eds.), *The Finnish Voter* (Tampere: The Finnish Political Science Association), s. 187–207.
- Petrová, B. (2006): Volební kampaň v médiích. In: Čaloud, D. – Foltýn, T. – Havlík, V. – Matušková, A. (eds.), *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006* (Brno: CDK), s. 42–61.
- Petrová, B. (2010): Média a volební kampaň. In: Balík, Stanislav a kol., *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010* (Brno: CDK), s. 117–134.

- Poguntke, T. – Webb, P. (2005b): The Presidentialization of Politics in Democratic Societies: A Framework for Analysis. In: Poguntke, T. – Webb, P. (eds.), *The Presidentialization of Politics. A comparative Study of Modern Democracies* (Oxford & New York: Oxford University Press), s. 1–25.
- Poguntke, T. – Webb, P. (eds.) (2005a): *The Presidentialization of Politics. A comparative Study of Modern Democracies* (Oxford & New York: Oxford University Press).
- Poguntke, T. (2000): *The Presidentialization of Parliamentary Democracies: A Contradiction in Terms?* [Conference Paper] ECPR Workshop The Presidentialization of Parliamentary Democracies (2. 4. 2000).
- Polášek, M. – Novotný, V. – Perottino, M. (2013): *Mezi masovou a kartelovou stranou. Možnosti teorie při výkladu vývoje ČSSD a KSČM v letech 2000–2010* (Praha: Sociologické nakladatelství).
- Powel, E. N. – Tucker, J. A. (2013): Revisiting Electoral Volatility in Post-Communist Countries: New Data, New Results and New Approaches. *British Journal of Political Science* [First View Article] 1, s. 1–25.
- Pütz, Ch. (2007): La Presidentialisation de partis Français. In: Haegel, F. (ed.), *Partis politique et système partisan en France* (Paris: Presses de Sciences Po), s. 321–358.
- Rahat, G. – Sheaffer, T. (2007): *The Personalization(s) of Politics: Israel 1949–2003* (<http://eshkol.huji.ac.il/doc/Gideon%20Rahat-Tamir%20SheafferThe%20Personalization%20of%20Politics%20Israel%201949-2003.pdf>, 12. 2. 2014).
- Reich, B. (2007): State of Israel. In: Long, D. E. – Reich, B. – Gasiorowski, M. (eds.), *The Government and Politics of the Middle East and North Africa*. Fifth Edition (Boulder: Westview Press), s. 315–368.
- Reinwick, Alan – Pilet, Jean-Benoit (2011): *The Personalization of Electoral Systems: Theory and European Evidence*. [conference paper] ECPR General Conference, University of Reykjavik (25.–27. 8. 2011).
- Rhodes, R. A. W. (2006): Executives in Parliamentary Government. In: Rhodes, R. A. W. – Binder, S. A. – Rockman, B. A. (eds.), *The Oxford Handbook of Political Institutions* (Oxford & New York: Oxford University Press), s. 323–343.
- Roncarolo, F. (2004): Mediation of Italian Politics and the Marketing of Leaders' Private Lives. *Parliamentary Affairs* 57 (1), s. 108–117.
- Rozhlas.cz (2013): *Babiš sliboval, že se novinářům z Mafry nebude plést do práce. Vydrželo mu to pár hodin* (http://www.rozhlas.cz/zpravy/politika/_zprava/babis-sliboval-ze-se-novinarum-z-mafry-nebude-plest-do-prace-vydrzelo-mu-to-par-hodin-1230075, 11. 12. 2013)

- Samuels, D. J. – Shugart, M. S. (2010): *Presidents, Parties, and Prime Ministers. How the Separation of Powers Affects Party Organization and Behavior* (New York: Cambridge University Press).
- Šaradín, P. a kol. (2002): *Analýza programů a výsledků ve volbách do Poslanecké sněmovny* (Praha: Periplum).
- Sartori, G. (1993): *Teória demokracie* (Bratislava: Archa).
- Sartori, G. (2001): *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků* (Praha: Sociologické nakladatelství).
- Sartori, G. (2005): *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu* (Brno: CDK).
- Schattschneider, E. E. (1942): *Party Government* (New York: Rinehart).
- Schmitt-Beck, R. (2007): New Modes of Campaigning. In: Dalton, R. – Klingemann, H. D. (eds.), *The Oxford Handbook of Political Behavior* (Oxford & New York: Oxford University Press), s. 744–764.
- Schmitter, P. (2008): The Changing Politics of Organised Interests. *West European Politics* 31: 1, s. 195–210.
- Šedo, J. (2009): Reforma volebního systému v ČR – 20 let diskusí. *European Electoral Studies* 4 (2), s. 142–153.
- Sikk, Allan (2005): How Unstable? Volatility and the Genuinely New Parties in Eastern Europe. *European Journal of Political Research* 44 (3), s. 391–412.
- STEM (2014): *Trendy 3/2014* (<http://www.stem.cz/clanek/2923>, 12.4. 2014).
- Stubager, Rune (2003): Preference Shaping: an Empirical Test. *Political Studies* 51 (2), s. 241–261.
- Swanson, D. L. – Mancini, P. (1996): Patterns of Modern Electoral Campaigning and Their Consequences. In: Swanson, D. L. – Mancini, P. (eds.), *Politics, media, and Modern Democracy. International Study of Innovations in Electoral Campaigning and Their Consequences* (Westport: Praeger), s. 247–275.
- Tabery, P. – Šamanová, G. (2012): Vnímání volební kampaně: příznivý, či nepříznivý dojem. In: Linek, L. ed., *Voliči a volby 2010* (Praha: Sociologické nakladatelství & Sociologický ústav AV ČR), s. 30–48.
- TOP09 (2013): *Víme, kam jdeme* [volební program TOP09 pro volby do PSP ČR v roce 2013] (http://www.top09.cz/files/soubory/volebni-program-2013-do-poslanecke-snemovny_894.pdf, 12. 11. 2013).
- ÚPD (2013): *Program hnutí* [obecný program a zároveň volební program ÚPD pro volby do PSP ČR v roce 2013] <http://www.hnutiusvit.cz/program-hnuti/>
- Vodička, K. – Cabada, L. (2007): *Politický systém České republiky. Historie a současnost*. 2. aktualizované a rozšířené vydání (Praha: Portál).

Washbourne, N. (2010): *Mediating Politics. Newspapers, Radio, Television and the Internet* (Maidenhead: Open University Press).

Wattenberg, M. P. (1998): *The Decline of American Political Parties, 1952–1992* (Cambridge: Harvard University Press).

Webb, P. – Poguntke, T. (2005): The Presidentialization of Contemporary Democratic Politics: Evidence, Causes and Consequences. Poguntke, T. – Webb, P. (eds.), *The Presidentialization of Politics. A comparative Study of Modern democracies* (Oxford & New York: Oxford University Press), s. 336–356.

Webb, P. – Poguntke, T. (2013): The Presidentialisation of Politics Thesis Defended. *Parliamentary Affairs* 66 (3), s. 646–654.

Webb, P. – White, S. (2007): Conceptualizing the Institutionalization and Performance of Political Parties in New Democracies. In: Webb, P. – White, S. (eds.), *Party Politics in New Democracies* (Oxford & new York: Oxford University Press), s. 1–20.

Webb, Paul – White, S. (eds.): *Party Politics in New Democracies* (Oxford & New York: Oxford University Press).

Whitney, P. F. (2011): Is the party over? The decline of party activism and membership across the democratic world. *Party Politics* 17 (1), s. 21–44.

Wijs, S. de (2008): *Presidentialization of a Parliamentary Democracy. The Elevated Position of the German Chancellor as a Result of the Mediatization of Politics* (Saarbrücken: VDM Verlag).

Zákon č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon ČNR č. 54/1990 Sb., o volbách do České národní rady, ve znění pozdějších předpisů.

Summary

The dissertation thesis deals with the personalization and presidentialization of political systems. Both concepts focus on the changing importance of political actors being of collective and individual character, and in particular on the rising influence of individual actors to the prejudice of collective actors. Concepts of personalization and presidentialization aim to reflect, in scientific terms, a phenomenon that is being identified even by ordinary citizens, media and public officials across democratic systems. The most distinctive feature of this phenomenon relates to the greater emphasis placed on the individuality of politicians, their characteristics and capabilities. Some political scientists conclude that this growing emphasis on individual leadership is inevitably accompanied with the increasing influence of political leaders in everyday political life.

Both personalization and presidentialization represent concepts embedded in time and space – they reflect the reality in the so-called Western democracies in the second half of the twentieth century. By contrast, the third concept mentioned in the title of the thesis, i.e. oligarchization, is viewed as operating within a sort of atemporal logic in terms of the functioning of political organizations. In that vein, it represents the famous iron law originally formulated by Robert Michels in the second decade of the twentieth century, thus constituting a research contribution accentuating the importance of political organizations in which individual political actors are embedded. The oligarchization refers to the closely-tight nature of the relationship between individual actors (political leaders, candidates running for an elective office, mandate holders) and collective actors (political parties) and it therefore implies a certain counterbalance to the concepts of personalization.

We disagree with a proposition asserted by a vast array of academicians dealing with the personalization of politics as regards the alleged opposition of individual and collective actors as far as the personalization of politics is concerned. In our view, it holds true that politicians embedded in political parties are a fundamental

feature of contemporary parliamentary democracies. When speaking of the concepts of personalization and presidentialization, we embark on the assumption that political parties remain the primary actors organizing the politics within a parliamentary regime. The essential base of influence and power of political leaders or ordinary politicians within a parliamentary regime is thus represented by a party organization. Parties constitute the crucial and supporting elements enabling politicians to build and consolidate their positions in a political system. In brief, when thinking about the personalization of politics and possibly the presidentialization of political systems the political partisanship should be taken into account and its interpretation as a sort of “rival” of individuality in politics should be avoided.

The aim of this thesis is to provide a critical assessment of the role of political partisanship within the frame of the concepts of the personalisation of politics and the presidentialization of political systems. Furthermore, the thesis discusses the perspectives and limits concerning the use of the given concepts for the analysis of politics in post-communist political systems. On empirical level, the thesis focuses on the analysis of the personalization of politics in the Czech political system.

In line with these objectives the thesis is divided into two parts. The first part introduces various ways of depicting the concepts of personalization and presidentialization, specifies the casual relationships within particular concepts and suggests the methodological limits of the research. This part also presents a proposal of a typological scheme of political partisanship reflecting different levels of personification potential. The typology is based on the combination of two criteria – premiership potential of a political party and a type of a political party (catch-all party, cartel party, business-firm party).

The second part of the thesis includes a case study addressing the personalization of Czech politics. A brief outline of the party system is followed by the analysis of the media exposition of political party leaders, leadership effect in parliamentary elections, personalization of the voting system, influence of

candidates' personalities on election results and the role of individual actors in the executive.

Based on the critical analysis of the given concepts and the case study focusing on the personalization of Czech politics, the following five key conclusions were reached:

- Concepts of personalization fail to pay attention to the level of political partisanship and operate instead only on the level of a political system when verifying in empirical terms the processes conceived. However, this approach can reduce the reliability of the made conclusions.
- The concept of presidentialization as conceived by Thomas Poguntke and Paul Webb is construed on a false conceptual, notional as well as methodological basis and it is not therefore usable as a basis for an empirical analysis.
- Concepts of personalization – construed upon the empirical analysis of the so-called Western democracies – can be used as a conceptual basis for the analysis of the given development trends in post-communist political systems. Their usage, however, is limited only for the purposes of an interpretative research. In the context of post-communist political systems, they provide no explanatory potential.
- In Czech politics, none of the levels of the political system being subject to the research gives evidence of any significant personalization trend.
- The level of personification potential of Czech political party leaders differs with respect to the premiership potential of political parties and the type of a political party.

Příloha č. 1: Profily lídrů politických stran v České republice

Zdroj: Internetové stránky jednotlivých politických stran a jednotlivých politiků; v případě chybějících údajů emailová korespondence se zaměstnanci sekretariátů politických stran

strana předseda	členství ve straně od předsedou od	předchozí funkce ve straně	předchozí funkce, zaměstnání	vzdělání
ANO Andrej Babiš	květen 2012 ¹²⁰	-	podnikatel	vysokoškolské magisterské (VŠE v Praze, zahraniční obchod)
ČSSD Miloš Zeman	1992 únor 1993	předseda městského výboru v Praze	poslanec Sněmovny lidu Federálního shromáždění ČSFR	vysokoškolské magisterské (VŠE v Praze, národohospodář ské plánování)
ČSSD Vladimír Špidla	1989 duben 2001	člen předsednictva, statutární místopředseda	poslanec PČR, místopředseda vlády a ministr	vysokoškolské magisterské (FF UK v Praze, historie a archeologie)
ČSSD Stanislav Gross	1989 duben 2004	ústřední tajemník Mladých sociálních demokratů, předseda poslaneckého klubu strany, statutární místopředseda	poslanec České národní rady, poslanec PČR místopředseda Poslanecké sněmovny PČR, ministr a místopředseda vlády	vysokoškolské magisterské (UK v Praze, právo)
ČSSD Jiří Paroubek	1989 květen 2006	člen výkonného výboru, člen předsednictva	zastupitel hl. města Prahy, náměstek primátora, ministr, předseda vlády	vysokoškolské magisterské (VŠE v Praze, obchod)
ČSSD Bohuslav Sobotka	1989 <i>září 2005</i> ¹²¹ květen 2010	člen Mladých sociálních demokratů, předseda poslaneckého klubu, statutární místopředseda	obecní zastupitel ve Slavkově u Brna, poslanec PČR, ministr, místopředseda vlády	vysokoškolské magisterské (MU v Brně, právo)
KDU-ČSL Josef Lux	1982 září 1990 ¹²²	člen Masarykova demokratického hnutí	poslanec Sněmovny národů Federálního shromáždění ČSFR	vysokoškolské magisterské (Vysoká škola zemědělská v Brně)
KDU-ČSL Jan Kasal	1986 ¹²³ <i>září 1998</i> ¹²⁴ květen 1999 <i>srpen 2006</i> ¹²⁵	předseda Městské organizace ČSL ve Žďáře nad Sázavou, člen ÚV ČSL	poslanec České národní rady, poslanec PČR	vysokoškolské magisterské (ČVUT v Praze)
KDU-ČSL Miroslav	1984 ¹²⁶ listopad 2003	místopředseda	odborný poradce místopředsedy vlády ČSFR,	vysokoškolské magisterské

¹²⁰ Členem a předsedou od vzniku.

¹²¹ Pověřen vedením strany.

¹²² Členem a později předsedou tehdejší ČSL, v KDU-ČSL členem i předsedou od vzniku.

¹²³ Členem tehdejší ČSL, členem KDU-ČSL od jejího vzniku.

¹²⁴ Pověřen vedením strany.

¹²⁵ Pověřen vedením strany.

¹²⁶ Členem tehdejší ČSL, členem KDU-ČSL od jejího vzniku.

Kalousek			ředitel odboru poradců místopředsedy vlády ČSFR, náměstek ministra, poslanec PČR	(Vysoká škola chemicko- technologická v Praze)
KDU-ČSL Cyril Svoboda	1995 květen 2001 květen 2009	1. místopředseda	náměstek ministra, ministr, poslanec PČR	vysokoškolské magisterské (UK v Praze, právo)
KDU-ČSL Jiří Čunek	1990 ¹²⁷ prosinec 2006	předseda okresní organizace	zastupitel, místostarosta a starosta města Vsetína, zastupitel Zlínského kraje, senátor)	středoškolské s maturitou
KDU-ČSL Michaela Šojdrová	1989 ¹²⁸ <i>červen 2010</i> ¹²⁹	místopředsedkyně okresního výboru, členka krajského výboru, členka celostátního výboru, 1. místopředsedkyně	podnikatelka, poslankyně PČR	vysokoškolské magisterské (Vysoká škola zemědělská v Brně)
KDU-ČSL Pavel Bělobrádek	2004 listopad 2010	člen výboru (později předseda) místní organizace, místopředseda (později předseda) okresního výboru, člen (později člen předsednictva) krajského výboru, místopředseda Mladých křesťanských demokratů	zaměstnanec Krajské veterinární správy pro Královéhradecký kraj, zastupitel města Náchod	vysokoškolské doktorské (Veterinární a farmaceutická univerzita v Brně)
KSČM Jiří Svoboda	1975 ¹³⁰ říjen 1990		scénárista, režisér, poslanec Federálního shromáždění ČSFR, člen předsednictva Federálního shromáždění ČSFR	vysokoškolské profesor
KSČM Miroslav Grebeneček	1975 ¹³¹ červen 1993	předseda Rady Federace KSČM a SDE., člen okresního výboru KSČM, předseda poslaneckého klubu strany	pedagog, akademický pracovník, poslanec Federálního shromáždění ČSFR	vysokoškolské docent
KSČM Vojtěch Filip	1983 ¹³² říjen 2005	člen Ústřední revizní komise KSČM, předseda okresního výboru KSČM, člen ÚV KSČM, člen VV ÚV KSČM, místopředseda	poslanec Federálního shromáždění, poslanec PČR, místopředseda PS PČR	vysokoškolské magisterské (MU/UJEP ¹³³ v Brně, právo)
ODS Václav Klaus	duben 1991 ¹³⁴	-	ministr, poslanec Federálního shromáždění ČSFR, guvernér Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj	vysokoškolské profesor

¹²⁷ Členem tehdejší ČSL, členem KDU-ČSL od jejího vzniku.

¹²⁸ Členem tehdejší ČSL, členem KDU-ČSL od jejího vzniku.

¹²⁹ Pověřena vedením strany.

¹³⁰ Členem tehdejší KSČ

¹³¹ Členem tehdejší KSČ

¹³² Členem tehdejší KSČ

¹³³ Universita Jana Amose Komenského – označení Masarykovy univerzity v letech 1960-1990.

¹³⁴ Členem i předsedou od vzniku.

ODS Mírek Topolánek	1994 prosinec 2002	předseda senátního klubu strany	podnikatel, zastupitel městského obvodu Ostrava-Poruba, senátor	vysokoškolské magisterské (Vysoké učení technické v Brně)
ODS Petr Nečas	1991 duben 2010 ¹³⁵ červen 2010	předseda oblastního sdružení, místopředseda, 1. místopředseda	poslanec České národní rady, poslanec PČR, 1. náměstek ministra, ministr a místopředseda vlády, premiér	vysokoškolské magisterské (MU/UJEP v Brně, přírodní vědy)
ODS Martin Kuba	2003 červen 2010 ¹³⁶	předseda regionálního sdružení	lékař, zastupitel a radní města České Budějovice, zastupitel a radní Jihočeského kraje, ministr	vysokoškolské magisterské (UK v Praze, 1. lékařská fakulta)
ODS Petr Fiala	2013 leden 2014	místopředseda poslaneckého klubu strany	akademický pracovník, rektor MU v Brně, poslanec, ministr	vysokoškolské, profesor
TOP09 Karel Schwarzenberg	listopad 2009 ¹³⁷	-	senátor, ministr	středoškolské s maturitou
ÚPD Tomio Okamura	červen 2013 ¹³⁸	-	podnikatel, senátor	středoškolské s maturitou
SZ Martin Bursík	2004 září 2005	člen předsednictva	poslanec České národní rady, zastupitel hl. města Prahy, ministr životního prostředí	vysokoškolské magisterské (UK v Praze, přírodní vědy)
SZ Ondřej Liška	2002 červen 2009 ¹³⁹ prosinec 2009	zahraničně-politický expert strany, místopředseda, 1. místopředseda	zastupitel městské části Brno-střed, poradce v Evropském parlamentu, poslanec, ministr	vysokoškolské magisterské (MU v Brně, politologie a religionistika)
VV Radek John	2009 červen 2009	-	scenárista, spisovatel, publicista, redaktor, reportér, moderátor	vysokoškolské magisterské (FAMU v Praze, scénaristika a dramaturgie)
VV Vít Bárta	2010 únor 2013	volební manažer, člen Výkonné rady, předseda poslaneckého klubu	podnikatel, poslanec, ministr	vysokoškolské magisterské (Policejní akademie v Praze, bezpečnostně právní studia)

¹³⁵ Pověřen vedením strany.

¹³⁶ Pověřen vedením strany.

¹³⁷ Členem a předsedou od vzniku.

¹³⁸ Členem a předsedou od vzniku.

¹³⁹ Pověřen vedením strany.

Příloha č. 2: Formát vyhledávacích dotazů použitých při analýze mediální expozice stranických lídrů, předsedů vlád a prezidentů v databázi Anopress

Vyhledávací dotazy na politické lídry a stranické lídry

ANO: <case> ANO

Andrej Babiš: Andrej Babiš <OR> (Babiš <AND> <case> ANO)

ČSSD: ČSSD <OR> Česká strana sociálně demokratická

Miloš Zeman: Miloš Zeman <OR> (Zeman <AND> ČSSD, Zeman <AND> Česká strana sociálně demokratická, Zeman <AND> sociální demokraté)

Vladimír Špidla: Vladimír Špidla <OR> (Špidla <AND> ČSSD, Špidla <AND> Česká strana sociálně demokratická, Špidla <AND> sociální demokraté)

Stanislav Gross: Stanislav Gross <OR> (Gross <AND> ČSSD, Gross <AND> Česká strana sociálně demokratická, Gross <AND> sociální demokraté)

Jiří Paroubek: Jiří Paroubek <OR> (Paroubek <AND> ČSSD, Paroubek <AND> Česká strana sociálně demokratická, Paroubek <AND> sociální demokraté)

Bohuslav Sobotka: Bohuslav Sobotka <OR> (Sobotka <AND> ČSSD, Sobotka <AND> Česká strana sociálně demokratická, Sobotka <AND> sociální demokraté)

KDU-ČSL: KDU-ČSL <OR> Křesťanská a demokratická unie - Československá strana lidová

Josef Lux: Josef Lux <OR> (Lux <AND> KDU-ČSL, Lux <AND> Křesťanská a demokratická unie - Československá strana lidová, Lux <AND> křesťanští demokraté)

Jan Kasal: Jan Kasal <OR> (Kasal <AND> KDU-ČSL, Kasal <AND> Křesťanská a demokratická unie - Československá strana lidová, Kasal <AND> křesťanští demokraté)

Cyril Svoboda: Cyril Svoboda <OR> (Svoboda <AND> KDU-ČSL, Svoboda <AND> Křesťanská a demokratická unie - Československá strana lidová, Svoboda <AND> křesťanští demokraté)

Miroslav Kalousek: Miroslav Kalousek <OR> (Kalousek <AND> KDU-ČSL, Kalousek <AND> Křesťanská a demokratická unie - Československá strana lidová, Kalousek <AND> křesťanští demokraté)

Jiří Čunek: Jiří Čunek <OR> (Čunek <AND> KDU-ČSL, Čunek <AND> Křesťanská a demokratická unie - Československá strana lidová, Čunek <AND> křesťanští demokraté)

Michaela Šojdrová: Michaela Šojdrová <OR> (Šojdrová <AND> KDU-ČSL, Šojdrová <AND> Křesťanská a demokratická unie - Československá strana lidová, Šojdrová <AND> křesťanští demokraté)

Pavel Bělobrádek: Pavel Bělobrádek <OR> (Bělobrádek <AND> KDU-ČSL, Bělobrádek <AND> Křesťanská a demokratická unie - Československá strana lidová, Bělobrádek <AND> křesťanští demokraté)

KSČM: KSČM <OR> Komunistická strana Čech a Moravy

Miroslav Grebeníček: Miroslav Grebeníček <OR> (Grebeníček <AND> KSČM, Grebeníček <AND>

Komunistická strana Čech a Moravy, Grebeníček <AND> komunisté)

Vojtěch Filip: Vojtěch Filip <OR> (Filip <AND> KSČM, Filip <AND> Komunistická strana Čech a Moravy, Filip <AND> komunisté)

ODS: ODS <OR> Občanská demokratická strana

Václav Klaus: Václav Klaus <OR> (Klaus <AND> ODS, Klaus <AND> Občanská demokratická strana, Klaus <AND> občanští demokraté)

Mirek Topolánek: Mirek Topolánek <OR> (Topolánek <AND> ODS, Topolánek <AND> Občanská demokratická strana, Topolánek <AND> občanští demokraté)

Petr Nečas: Petr Nečas <OR> (Nečas <AND> ODS, Nečas <AND> Občanská demokratická strana, Nečas <AND> občanští demokraté)

Martin Kuba: Martin Kuba <OR> (Kuba <AND> ODS, Kuba <AND> Občanská demokratická strana, Kuba <AND> občanští demokraté)

Petr Fiala: Petr Fiala <OR> (Fiala <AND> ODS, Fiala <AND> Občanská demokratická strana, Fiala <AND> občanští demokraté)

SZ <OR> Strana zelených

Martin Bursík <OR> (Bursík <AND> SZ, Bursík <AND> Strana zelených)

Ondřej Liška <OR> (Liška <AND> SZ, Liška <AND> Strana zelených)

TOP 09: TOP 09

Karel Schwarzenberg: Karel Schwarzenberg <AND> TOP 09

Úsvit: <case> Úsvit přímé demokracie <OR> <case> Úsvit

Tomio Okamura: Tomio Okamura <OR> (Okamura <AND> <case> Úsvit přímé demokracie, Okamura <AND> <case> Úsvit)

VV <OR> <case> Věci veřejné

Radek John <OR> (John <AND> VV, John <AND> <case> Věci veřejné)

Vít Bárta <OR> (Bárta <AND> VV, Bárta <AND> <case> Věci veřejné)

Vyhledávací dotazy na předsedy vlád

Václav Klaus: (Klaus <AND> předseda vlády) <OR> (Klaus <AND> premiér)

Josef Tošovský: (Tošovský <AND> předseda vlády) <OR> (Tošovský <AND> premiér)

Miloš Zeman: (Zeman <AND> předseda vlády) <OR> (Zeman <AND> premiér)

Vladimír Špidla: (Špidla <AND> předseda vlády) <OR> (Špidla <AND> premiér)

Stanislav Gross: (Gross <AND> předseda vlády) <OR> (Gross <AND> premiér)

Jiří Paroubek: (Paroubek <AND> předseda vlády) <OR> (Paroubek <AND> premiér)

Mirek Topolánek (Topolánek <AND> předseda vlády) <OR> (Topolánek <AND> premiér)

Jan Fischer (Fischer <AND> předseda vlády) <OR> (Fischer <AND> premiér)

Petr Nečas (Nečas <AND> předseda vlády) <OR> (Nečas <AND> premiér)

Jiří Rusnok (Rusnok <AND> předseda vlády) <OR> (Rusnok <AND> premiér)

Bohuslav Sobotka (Sobotka <AND> předseda vlády) <OR> (Sobotka <AND> premiér)

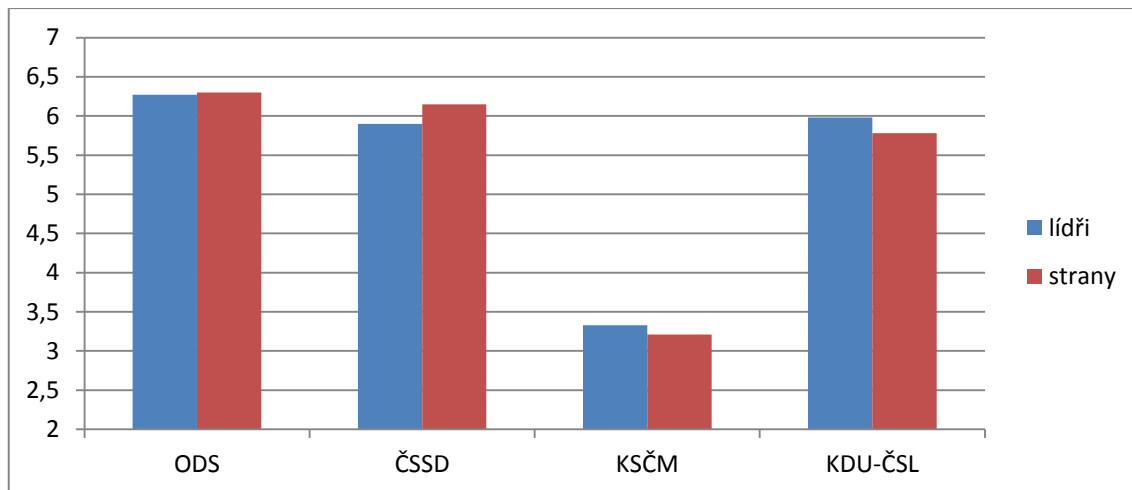
Vyhledávací dotazy na prezidenty

Václav Havel: Havel <AND> prezident

Václav Klaus: Klaus <AND> prezident

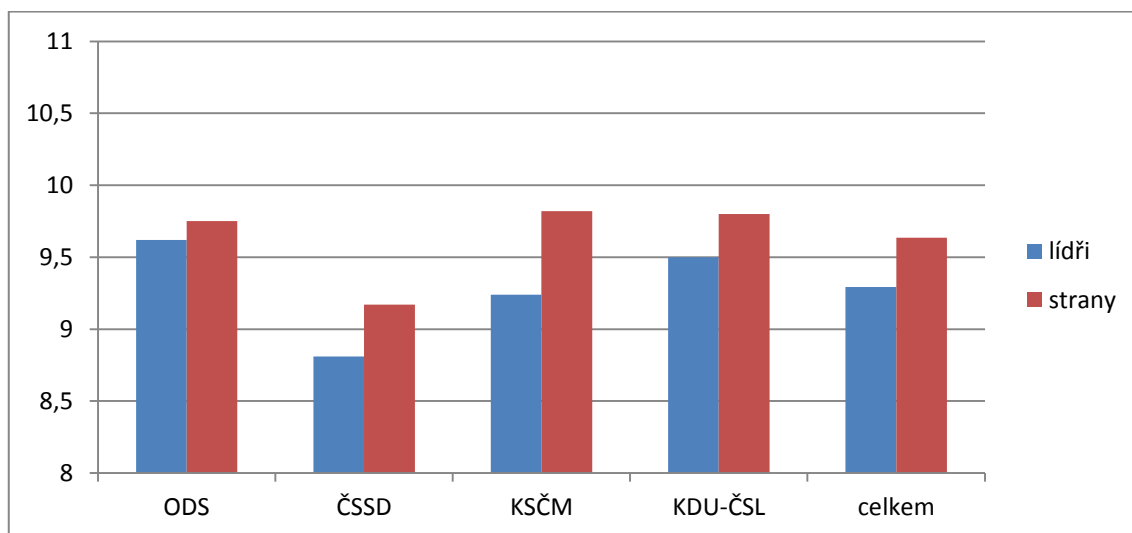
Miloš Zeman: Zeman <AND> prezident

Příloha č. 3: Grafy znázorňující hodnocení stranických lídrů ve srovnání s hodnocením politických stran

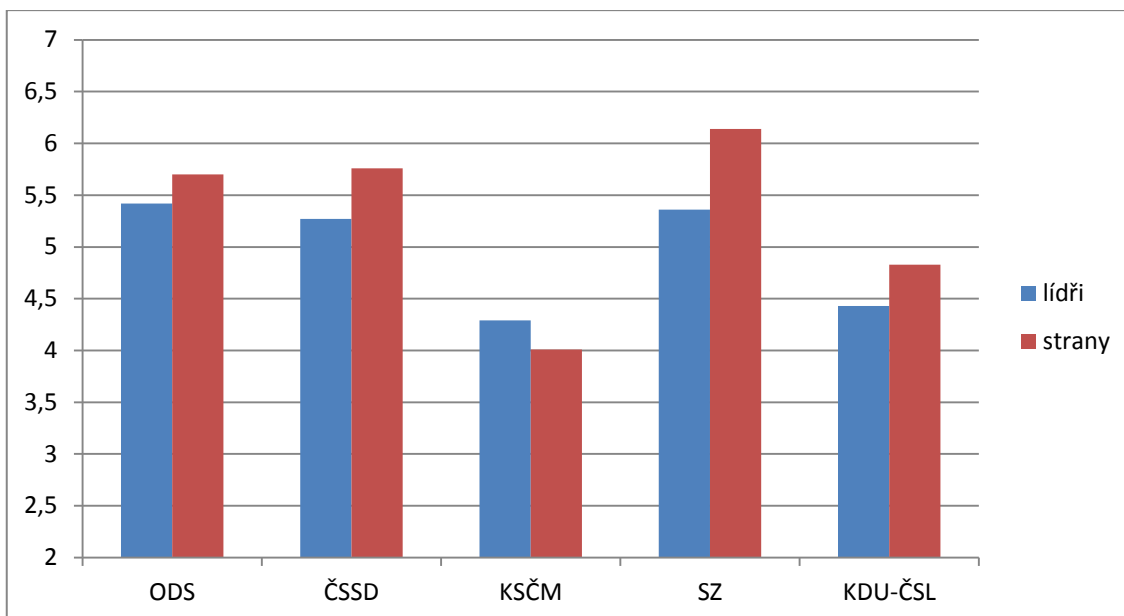
Vážený průměr hodnocení politických stran a stranických lídrů na škále 1–11 v rámci povolebního šetření v roce 1996

Zdroj: *Vlastní zpracování dat z CSES 2003.*

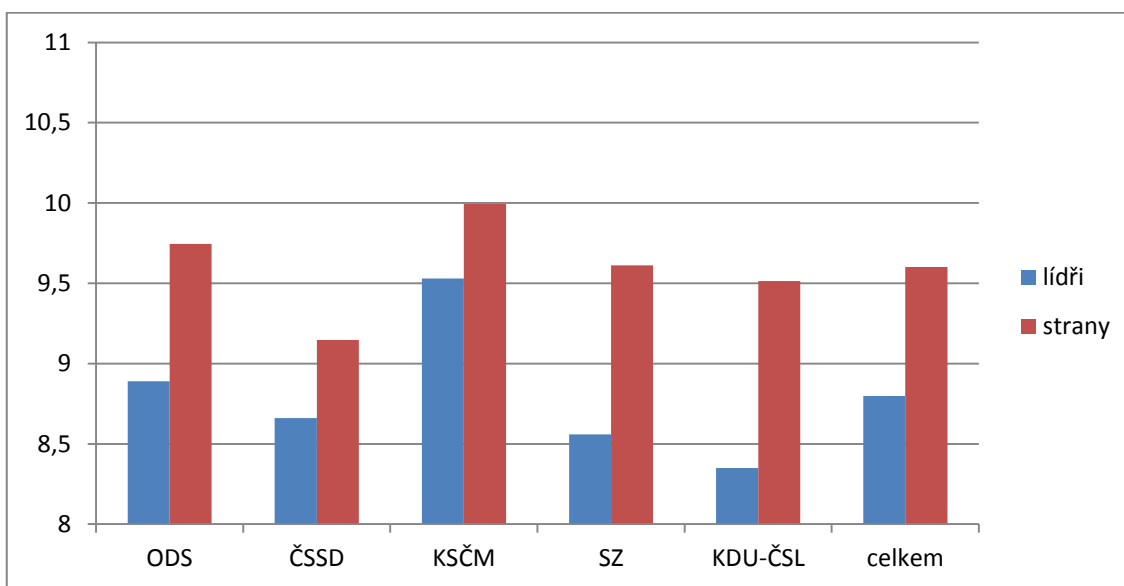
Vážený průměr hodnocení stranického lídra a politické strany na škále 1–11 respondenty, kteří dali dané straně hlas, v rámci povolebního šetření v roce 1996

Zdroj: *Vlastní zpracování dat z CSES 2003.*

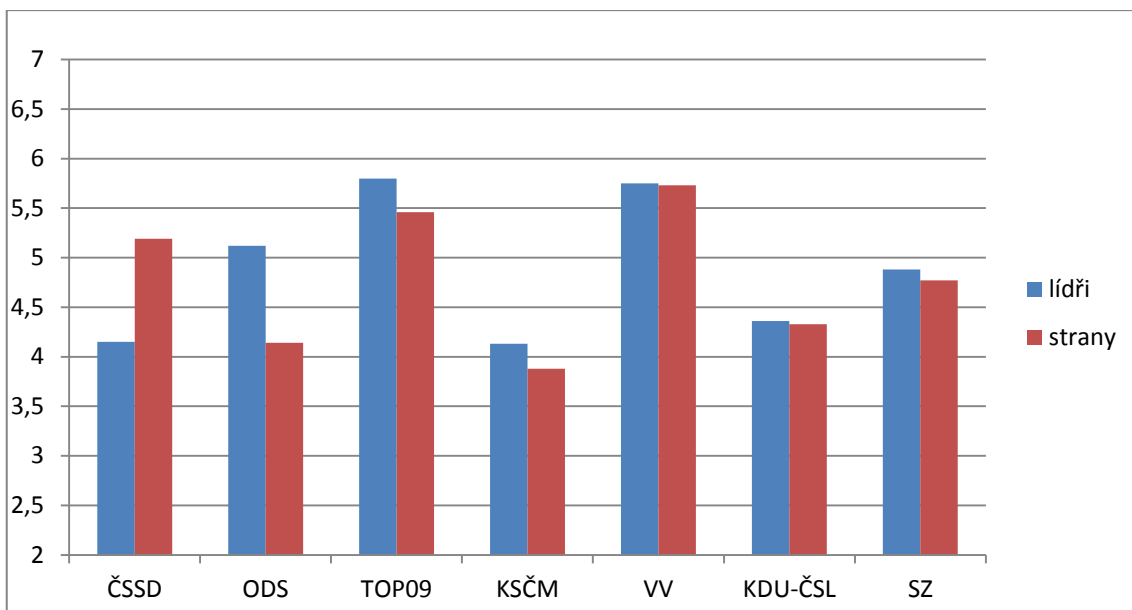
Vážený průměr hodnocení politických stran a stranických lídrů na škále 1–11 v rámci povolebního šetření v roce 2006

Zdroj: Vlastní zpracování dat z CSES 2013.

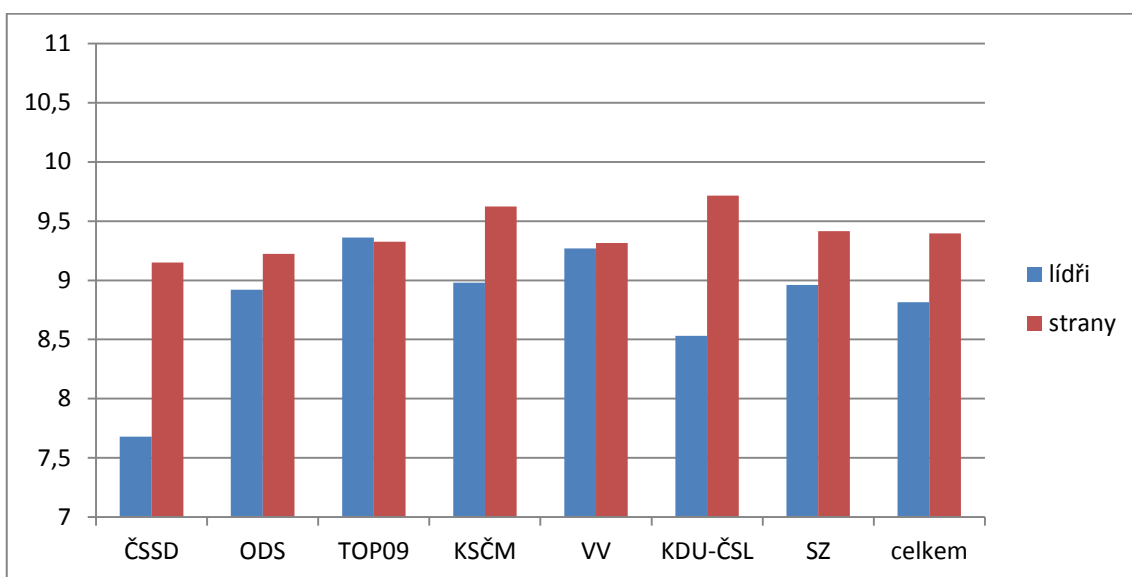
Vážený průměr hodnocení stranického lídra a politické strany na škále 1–11 respondenty, kteří dali dané straně hlas, v rámci povolebního šetření v roce 2006

Zdroj: Vlastní zpracování dat z CSES 2013.

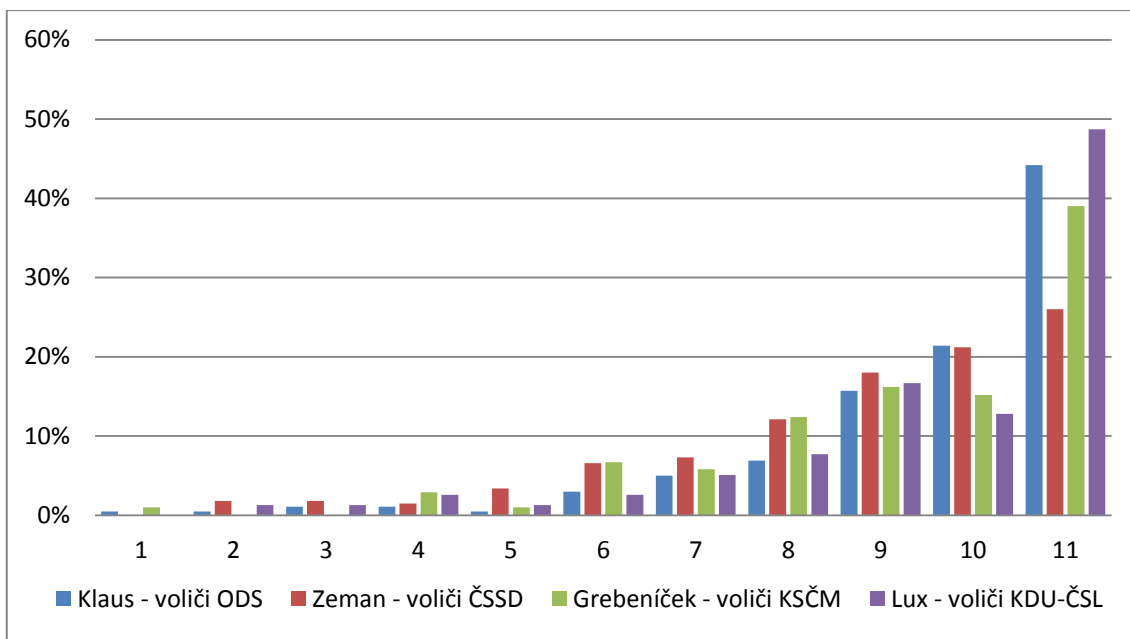
Vážený průměr hodnocení politických stran a stranických lídrů na škále 1–11 v rámci povolebního šetření v roce 2010

Zdroj: Vlastní zpracování dat z CSES 2013.

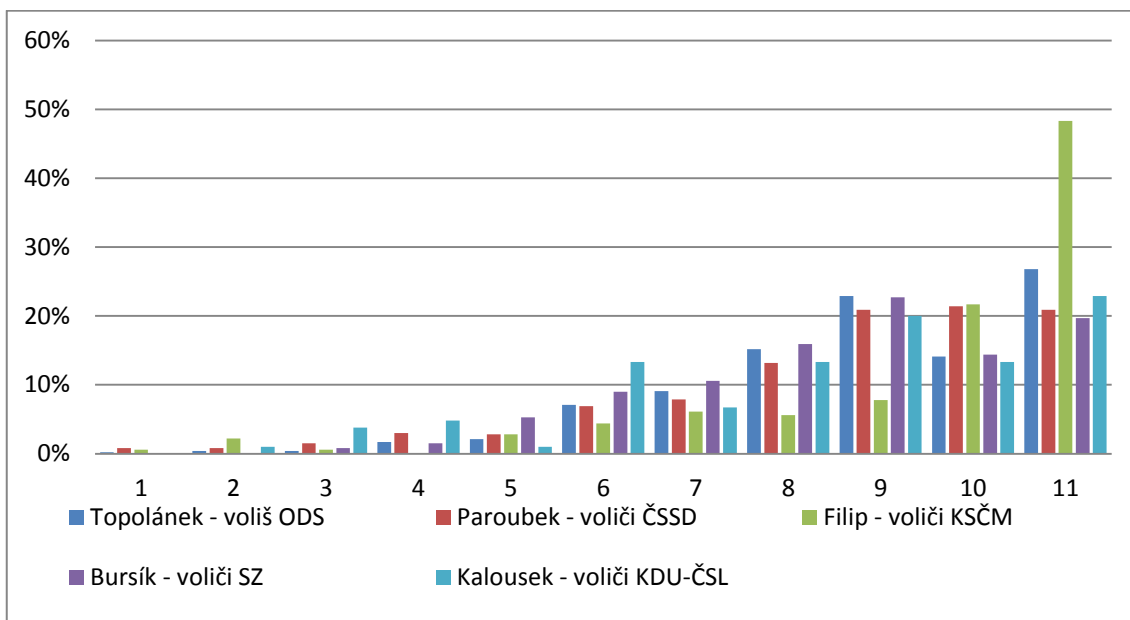
Vážený průměr hodnocení stranického lídra a politické strany na škále 1–11 respondenty, kteří dali dané straně hlas, v rámci povolebního šetření v roce 2010

Zdroj: Vlastní zpracování dat z CSES 2013

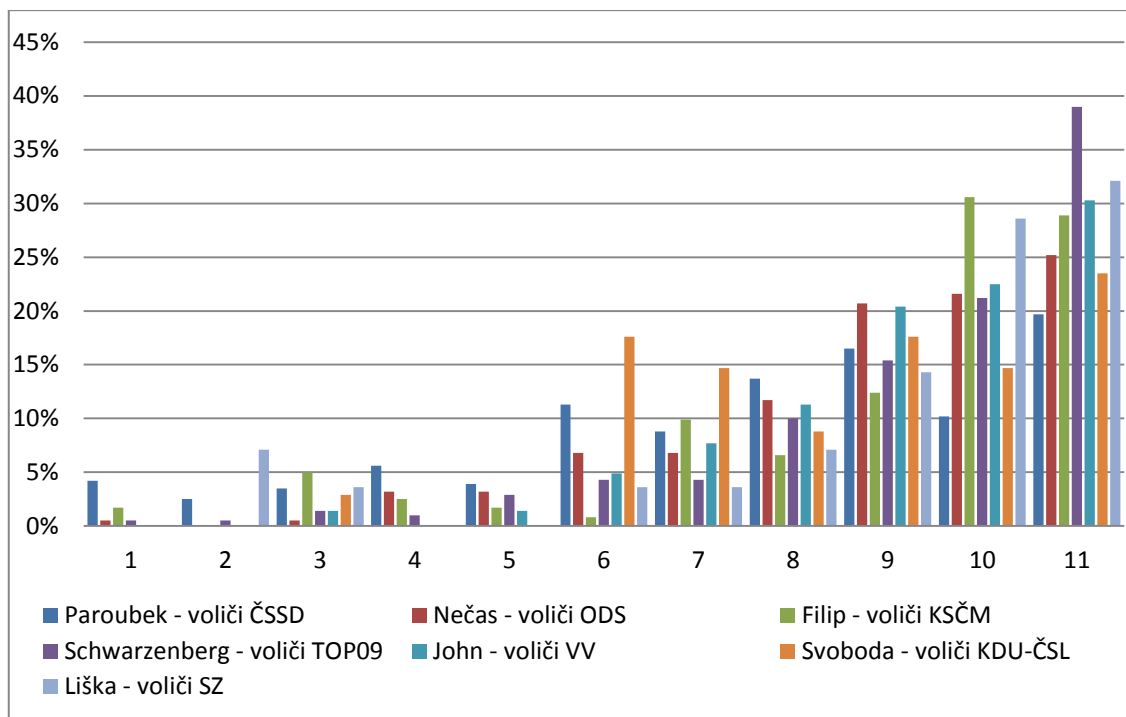
Graf 28: Hodnocení stranického lídra na škále 1–11 respondenty, kteří hlasovali pro stranu, v rámci povolebního šetření v roce 1996

Zdroj: Vlastní zpracování dat z CSES 2003

Graf 29: Hodnocení stranického lídra a politické strany na škále 1–11 respondenty, kteří dali dané straně hlas, v rámci povolebního šetření v roce 2006

Zdroj: Vlastní zpracování dat z CSES 2013

Graf 30: Hodnocení stranického lídra a politické strany na škále 1–11 respondenty, kteří dali dané straně hlas, v rámci povolebního šetření v roce 2010

Zdroj: Vlastní zpracování dat z CSES 2013

Příloha č. 4: Kontingenční tabulky znázorňující korelaci mezi hodnocením politické strany a hodnocením stranického lídra

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z CSES 2003, CSES 2007 a CSES 2013

1996 – dotazováno 1229 respondentů

2006 – dotazováno 2002 respondentů

2010 – dotazováno 1857 respondentů

Modře vyznačená pole – shodný názor na stranu a lídra (korelace)

Červeně vyznačená pole – minimálně jedno procento respondentů (12 pro rok 1996, 20 pro rok 2006, 19 pro rok 2010)

Dotazování v rámci voleb 1996

		Hodnocení lídra ODS Václava Klause										
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Hodnocení ODS	1	145	16	1	4	0	1	3	1	0	0	1
	2	21	35	17	8	2	0	1	0	2	0	0
	3	7	14	32	12	3	6	3	1	1	1	1
	4	5	4	24	30	15	5	7	3	1	2	0
	5	1	3	5	10	22	10	6	4	2	0	1
	6	2	3	9	9	17	40	14	11	4	3	1
	7	0	2	4	6	9	16	15	8	8	2	0
	8	0	0	3	2	1	14	18	37	24	8	3
	9	0	0	0	0	1	4	3	14	44	25	6
	10	0	1	0	2	1	1	3	6	28	59	27
	11	1	0	0	1	0	1	0	3	8	29	152

		Hodnocení lídra ČSSD Miloše Zemana										
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Hodnocení ČSSD	1	55	6	4	0	3	2	0	1	0	0	0
	2	24	38	10	0	1	1	1	1	0	0	0
	3	28	20	26	9	11	4	1	0	1	0	1
	4	14	16	20	45	19	11	8	5	6	0	1
	5	3	5	9	18	24	13	8	5	1	1	1
	6	5	6	10	20	25	81	21	14	8	3	0
	7	1	4	0	3	9	18	28	18	7	2	1
	8	0	1	0	3	8	18	17	47	22	3	0
	9	1	2	1	1	2	10	16	21	58	21	8
	10	0	2	0	1	0	0	1	7	10	52	15
	11	0	1	1	1	1	3	1	1	4	7	62

		Hodnocení lídra KSČM Miroslava Grebeníčka										
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Hodnocení KSČM	1	454	39	13	9	5	7	1	0	0	0	1
	2	40	44	15	6	2	3	3	0	0	0	1
	3	14	13	35	20	5	7	1	1	1	1	0
	4	6	6	9	18	10	6	1	1	0	0	0
	5	1	2	5	4	12	4	0	1	0	2	1
	6	3	0	4	5	10	23	6	2	0	2	0
	7	1	0	0	2	4	8	12	3	1	2	1
	8	0	1	1	0	1	4	2	10	7	0	0
	9	0	0	0	1	0	3	3	9	12	4	0
	10	0	0	0	0	0	0	1	4	9	11	9
	11	0	1	0	1	0	1	3	4	2	7	40

		Hodnocení lídra KDU-ČSL Josefa Luxe										
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Hodnocení KDU-ČSL	1	44	8	7	5	1	1	1	0	0	0	1
	2	13	18	13	6	3	2	2	1	0	1	0
	3	8	25	28	24	10	10	4	2	3	2	1
	4	6	8	18	46	17	12	10	5	6	0	2
	5	3	3	11	19	35	35	10	11	8	0	0
	6	7	2	8	12	31	88	39	16	11	3	1
	7	0	1	6	8	10	21	46	30	23	4	1
	8	0	0	2	5	4	12	15	34	26	7	4
	9	1	2	1	2	1	3	3	10	32	29	4
	10	0	0	1	1	0	4	0	2	13	12	17
	11	0	0	0	0	0	0	0	2	1	7	39

Dotazování v rámci voleb v roce 2006

		Hodnocení lídra ODS Mirka Topolánka										
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Hodnocení ODS	1	185	30	13	9	1	5	1	0	1	2	3
	2	27	103	28	14	11	5	0	0	0	0	0
	3	14	26	62	38	13	4	2	2	2	1	0
	4	11	13	31	56	22	20	6	2	0	1	0
	5	3	4	15	26	42	31	6	5	2	0	0
	6	3	8	6	16	36	103	25	12	4	1	1
	7	0	0	3	11	15	26	29	18	7	0	1
	8	0	3	4	9	8	23	23	35	11	2	1
	9	0	1	3	2	3	12	18	36	54	14	2
	10	0	0	2	4	2	9	11	23	38	33	13
	11	3	2	0	2	0	6	7	11	36	31	127

		Hodnocení lídra ČSSD Jiřího Paroubka										
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Hodnocení ČSSD	1	151	6	1	1	0	0	1	1	0	0	1
	2	50	49	9	4	0	4	0	2	0	0	0
	3	39	52	55	13	4	3	1	1	1	3	0
	4	28	40	54	66	20	17	7	5	1	1	0
	5	13	24	23	29	40	23	10	6	1	0	0
	6	11	13	19	29	38	136	31	7	7	2	1
	7	6	5	5	9	12	22	44	20	17	4	0
	8	3	2	1	7	5	25	18	37	40	15	5
	9	0	4	0	7	1	14	14	30	53	31	9
	10	0	0	1	1	2	3	7	7	30	43	29
	11	0	0	0	0	2	2	3	7	13	27	61

		Hodnocení lídra KSČM Vojtěcha Filipa										
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Hodnocení KSČM	1	365	72	39	22	11	16	3	1	0	0	1
	2	25	152	59	33	12	18	1	4	0	1	0
	3	6	13	55	53	15	18	7	1	1	0	1
	4	4	9	16	53	25	22	4	4	4	1	0
	5	2	4	14	20	31	24	6	3	1	0	0
	6	0	5	11	14	24	76	20	9	5	1	0
	7	0	0	1	4	3	14	22	13	4	1	1
	8	0	2	0	0	3	11	11	18	8	3	1
	9	0	1	0	0	4	6	9	9	17	7	3
	10	0	1	1	0	0	2	1	3	10	24	9
	11	1	2	3	1	1	5	1	2	6	21	89

		Hodnocení lídra KDU-ČSL Miroslava Kalouska										
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Hodnocení KDU-ČSL	1	158	19	15	4	1	2	1	1	1	0	0
	2	53	86	19	18	4	3	0	0	0	0	0
	3	24	51	82	32	14	2	2	1	2	0	2
	4	10	39	50	82	30	21	8	2	2	1	0
	5	9	12	22	49	61	40	13	4	0	2	0
	6	4	11	29	43	55	143	35	14	5	3	2
	7	3	4	5	12	23	34	51	14	5	1	1
	8	0	5	5	4	15	16	14	24	9	2	3
	9	0	0	4	1	2	4	10	15	23	3	3
	10	0	1	3	1	0	5	1	4	10	10	3
	11	3	0	2	0	0	4	0	4	7	10	22

		Hodnocení lídra Strany zelených Martina Bursíka										
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Hodnocení Strany zelených	1	65	6	6	3	2	3	0	0	0	0	0
	2	20	33	5	7	0	2	1	0	0	0	0
	3	13	20	42	11	6	5	2	2	0	0	0
	4	14	20	27	46	14	6	3	1	0	0	0
	5	10	11	21	47	57	28	11	5	3	2	0
	6	3	18	29	37	41	166	32	8	11	2	1
	7	1	5	12	17	32	57	62	25	4	2	1
	8	0	3	10	12	16	35	41	61	10	5	0
	9	1	3	3	13	6	25	16	28	44	4	3
	10	2	1	2	0	3	6	6	8	16	29	6
	11	0	0	0	0	1	5	3	4	12	11	34

Dotazování v rámci voleb v roce 2010

		Hodnocení lídra ČSSD Jiřího Paroubka										
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Hodnocení ČSSD	1	226	9	3	0	0	1	0	0	0	0	1
	2	82	48	13	6	5	1	0	0	1	1	0
	3	94	66	54	20	4	4	3	0	0	0	0
	4	31	50	50	52	12	4	4	0	0	1	0
	5	16	18	33	34	45	14	8	1	1	1	0
	6	9	12	27	23	39	69	9	5	5	1	0
	7	13	12	11	11	14	22	18	12	6	1	1
	8	8	4	5	9	14	17	21	31	10	4	0
	9	11	2	3	10	7	11	11	25	34	10	2
	10	5	1	4	0	0	7	8	21	23	23	7
	11	3	1	2	1	1	6	1	4	14	8	68

		Hodnocení lídra ODS Petr Nečase										
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Hodnocení ODS	1	186	39	30	33	9	17	3	1	1	0	1
	2	15	63	49	26	8	11	2	3	0	1	0
	3	16	31	54	40	24	28	10	6	3	2	0
	4	4	6	30	68	39	30	11	5	3	1	0
	5	1	3	10	28	40	34	10	7	2	3	1
	6	5	4	2	18	29	69	23	11	8	3	0
	7	0	2	2	5	16	18	25	21	14	4	2
	8	2	4	2	6	5	12	17	29	27	13	3
	9	1	1	0	3	1	5	8	25	32	16	13
	10	0	0	0	4	0	5	4	11	14	32	14
	11	2	0	1	2	1	6	1	2	6	13	45

		Hodnocení lídra TOP09 Karla Schwarzenberga										
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Hodnocení TOP09	1	144	31	24	13	7	14	2	2	2	0	1
	2	25	35	22	10	8	10	7	6	2	1	1
	3	14	16	51	29	21	14	4	4	2	0	1
	4	13	14	18	39	25	29	9	6	8	2	0
	5	9	6	17	18	36	29	19	9	4	3	1
	6	6	7	7	12	16	87	33	32	16	5	4
	7	2	3	6	4	7	27	33	32	26	10	5
	8	0	2	4	7	4	7	16	37	27	12	8
	9	2	2	2	3	2	10	10	18	43	49	24
	10	1	3	1	1	2	5	6	3	19	38	30
	11	0	0	0	0	0	2	0	2	3	10	68

		Hodnocení lídra KSČM Vojtěcha Filipa										
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Hodnocení KSČM	1	354	88	41	19	11	17	1	1	0	1	0
	2	30	90	47	22	17	11	1	1	1	0	0
	3	16	24	64	33	21	10	2	4	1	1	0
	4	4	6	22	62	24	19	8	1	2	0	1
	5	3	7	11	21	36	26	7	4	2	0	1
	6	3	3	6	13	26	75	24	11	0	1	0
	7	1	1	1	4	7	17	17	6	4	3	0
	8	0	0	2	2	3	4	10	17	10	3	3
	9	0	0	0	2	0	4	5	12	15	12	5
	10	1	2	0	0	1	4	2	7	8	25	4
	11	2	0	3	1	2	2	2	3	5	18	48

		Hodnocení lídra VV Radka Johna										
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Hodnocení VV	1	138	12	6	2	1	5	0	1	1	1	1
	2	12	34	11	5	3	5	2	2	0	1	0
	3	6	26	36	23	15	5	2	1	3	1	4
	4	3	12	24	49	27	24	3	6	4	2	2
	5	1	9	12	35	51	45	21	10	2	1	0
	6	4	3	9	28	47	136	34	23	7	7	4
	7	0	0	5	11	15	34	50	31	13	2	0
	8	1	2	2	4	8	20	36	48	37	10	3
	9	1	0	3	1	1	8	12	22	51	26	10
	10	0	0	4	1	1	4	2	6	20	34	16
	11	1	0	0	0	0	2	2	2	3	8	47

		Hodnocení lídra KDU-ČSL Cyrila Svobody										
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Hodnocení KDU-ČSL	1	174	23	19	9	2	7	3	2	1	0	1
	2	36	76	38	17	8	9	1	0	0	1	0
	3	23	39	79	39	31	10	9	4	1	0	0
	4	10	21	46	82	45	28	11	7	4	1	0
	5	6	8	21	45	80	47	15	4	1	0	1
	6	5	9	15	26	53	128	39	17	8	2	0
	7	3	3	1	11	12	24	34	6	3	3	2
	8	1	2	0	3	4	9	11	20	7	1	1
	9	0	1	2	0	1	3	4	6	9	4	1
	10	0	0	1	1	1	3	1	1	4	7	3
	11	1	0	0	0	0	4	2	0	3	1	16

		Hodnocení lídra Strany zelených Ondřeje Lišky										
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Hodnocení strany zelených	1	145	24	14	6	4	8	1	1	0	0	0
	2	11	60	21	19	7	7	4	1	2	1	0
	3	12	24	64	42	29	18	2	4	0	1	0
	4	9	6	29	57	37	26	20	4	1	1	1
	5	5	4	16	29	76	51	24	10	2	1	1
	6	4	8	21	34	49	132	40	22	4	4	1
	7	1	4	5	5	13	34	44	24	10	5	0
	8	0	2	1	5	7	4	19	32	17	1	0
	9	1	2	1	2	2	4	6	8	15	11	1
	10	0	1	0	0	2	2	1	0	7	13	3
	11	1	1	0	0	1	1	1	1	1	3	15

Příloha č. 5: Grafy znázorňující vývoj mediální expozice lídrů a politických stran ve sledovaném období

Zdroj: Všechny grafy jsou zpracovány na základě dat získaných obsahovou analýzou deníků Hospodářské noviny a právo, zpravodajství Českého rozhlasu a zpravodajství televizní stanice ČT1. Časový rozsah analýzy je dán dostupností v databázi Anopress – v případě deníků Hospodářské noviny a Právo je analyzován obsah od 1. ledna 1996 do 31. března 2014. V případě zpravodajství ČRo Radiožurnál a ČT1 je analyzován obsah od 1. ledna 1998 do 31. března 2014 (více ke způsobu provedení analýzy viz kapitolu 3.2.1.).

Seznam grafů

Graf 1: Mediální expozice předsedů politických stran (Hospodářské noviny)

Graf 2: Mediální expozice politických stran (Hospodářské noviny)

Graf 3: Mediální expozice předsedů politických stran (Zpravodajství ČT1)

Graf 4: Mediální expozice politických stran (Zpravodajství ČT1)

Graf 5: Mediální expozice předsedů politických stran (ČRo Radiožurnál)

Graf 6: Mediální expozice politických stran (ČRo Radiožurnál)

Graf 7: Mediální expozice ČSSD a jejích předsedů (Hospodářské noviny)

Graf 8: Mediální expozice ODS a jejích předsedů (Hospodářské noviny)

Graf 9: Mediální expozice KSČM a jejích předsedů (Hospodářské noviny)

Graf 10: Mediální expozice KDU-ČSL a jejích předsedů (Hospodářské noviny)

Graf 11: Mediální expozice VV a jejích předsedy (Hospodářské noviny)

Graf 12: Mediální expozice TOP09 a jejího předsedy (Hospodářské noviny)

Graf 13: Mediální expozice ANO a jeho předsedy (Hospodářské noviny)

Graf 14: Mediální expozice ÚPD a jeho předsedy (Hospodářské noviny)

Graf 15: Mediální expozice předsedů ČSSD

Graf 16: Mediální expozice předsedů vlád

Graf 17: Mediální expozice prezidentů

Poznámky:

Přerušení křivek v prvním čtvrtletí roku 1998 není tiskovou chybou, data z části tohoto období nejsou v databázi Anopress k dispozici.

Přerušení křivek v grafu č. 16 je dáno střídáním vlád (v rámci analýzy není sledována mediální expozice předsedů tzv. udržovacích vlád).